Robert Kaczmarek
Waldemar Blaźniak

Walory historyczno-krajoznawcze gminy Przygodzice

Robert Kaczmarek
Waldemar Blaźniak

Walory historyczno-krajoznawcze gminy Przygodzice

Przewodnik

Przygodzice 2010

Autorzy rozdziałów:
Robert Kaczmarek (3-8 rozdział), Waldemar Blaźniak (1-2 rozdział)

Autorzy zdjęć w tekście:
Wacław Urbankiewicz, Robert Kaczmarek, Adam Barczak, archiwum TMP

Projekt okładki: Adam Barczak

Na okładce:
Pałac Myśliwski Książąt Radziwiłłów w Antoninie
fot. Wacław Urbankiewicz

Chata Regionalna w Przygodzicach - fot. Robert Kaczmarek
Czaple białe na Stawach Przygodzickich - fot. Wacław Urbankiewicz
Budynek Urzędu Gminy w Przygodzicach - fot. Robert Kaczmarek
Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa w Czarnymlesie - fot. Wacław Ubrankiewicz
Wigwam w Zajeździe „Górecznik" - fot. Wacław Urbankiewicz
Antoni Radziwiłł - ryc. archiwum
Rzekotka drzewna - fot. Robert Kaczmarek

Copyright by:
Towarzystwo Miłośników Przygodzic

Wydawca:
Towarzystwo Miłośników Przygodzic

Druk:
Super Print s.c.

Publikację wydano ze środków:
Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
w ramach działania 413 „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju"
w zakresie małych projektów.

ISBN 978-83-921849-5-9

Spis treści

Wstęp 9
1. Ogólna charakterystyka 11
1.1. Położenie i ukształtowanie 11
1.2. Budowa geologiczna 14
1.3. Klimat 14
1.4. Gleby 15
1.5. Zasoby wodne 16
1.6. Lasy 20
1.7. Szata roślinna 22
1.8. Świat zwierząt 24
1.9. Ochrona przyrody 28
2. Historia 35
2.1. Starożytność i wczesne średniowiecze 35
2.2. Średniowiecze 37
2.3. Powstanie Dóbr Przygodzickich - rola rodu Gołuchowskich i Leszczyńskich 38
2.4. Radziwiłłowie - pochodzenie rodu i historia nadania tytułu książęcego 41
2.5. Ordynacja radziwiłłowska i Hrabstwo Przygodzice 44
2.6. Przedstawiciele rodu Radziwiłłów związani z dobrami przygodzickimi 44
3. Słownik 51
4. Turystyka 58
4.1. Szlaki turystyczne 58
4.1.1. Piesze 58
4.1.2. Rowerowe 60
4.1.3. Szlak konny w Dolinie Baryczy 62
4.2. Ośrodki wypoczynkowe i noclegowe 63
4.3. Punkty gastronomiczne 64
4.4. Łowiska wędkarskie 64
5. Produkty lokalne i usługi 65
6. Organizacje pozarządowe 66
7. Edukacja ekologiczna 67
7.1. Towarzystwo Miłośników Przygodzic 67
7.2. Południowowielkopolska Grupa Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków 68
7.3. Nadleśnictwo Antonin 68
8. Kultura 69
8.1. Gminny Ośrodek Kultury w Przygodzicach 69
8.2. Zespół Pieśni i Tańca „Przygodzice” 70
8.3. Kapela „Boćki” 70
8.4. Biblioteka Publiczna Gminy Przygodzice im. Gustawa Bojanowskiego 70
Piśmiennictwo 71

Motto:
Przyroda nie przemawia do nas ludzkim głosem, ale ciszą i pięknem.
Nie marnujmy takich chwil, ale napełniajmy się nimi i wracajmy wyciszeni
Mirosława Juchnik

Wstęp

Gmina Przygodzice zajmuje powierzchnię ponad 163,36 km² i liczyła na koniec 2009 roku 11 707 mieszkańców. Zgodnie z podziałem fizycznogeograficznym opisywany obszar jest cennym zespołem krajobrazowo-przyrodniczym Niżu Polskiego, położonym w większości w dolinie Baryczy, tj. w naturalnej i historycznej strefie granicznej Wielkopolski i Śląska już za czasów Polan i Ślężan w IX i X wieku. Specyficzny charakter gminy objawia się występowaniem dużych obszarów leśnych oraz obszernymi terenami torfowisk i rozlewisk Baryczy i dopływów oraz dużą liczbą i powierzchnią stawów.

Teren gminy pod względem faunistycznym charakteryzuje się przede wszystkim zróżnicowaną i liczną ornitofauną, co było powodem włączenia m.in. Stawów Przygodzickich, Łąk Odolanowskich i Przygodzickich oraz przyległych pól i lasów do ostoi ptaków o randze europejskiej. Stawy Przygodzickie i Łąki Górnobaryckie rozciągające się wzdłuż podmokłej doliny stanowią bogatą bazę lęgowiskową i żerowiskową oraz są ważnym szlakiem migracji ptaków. Drugą pod względem liczebności gromadą są ssaki, które mają tu przedstawicieli z kilku rzędów. Najsłabiej poznaną grupą zwierząt występujących w gminie są najliczniejsze, ale i najmniejsze, bezkręgowce. Dotychczas nie wykonano opracowania podsumowującego stan flory gminy. O jej bogactwie świadczy stwierdzenie kilkuset gatunków roślin naczyniowych. Na terenie gminy występuje jeden rezerwat przyrody o nazwie „Wydymacz". W wyniku przeprowadzonej inwentaryzacji florystycznej do planu ochrony rezerwatu w sezonie wegetacyjnym w 2004 roku na terenie rezerwatu stwierdzono występowanie 284 gatunków roślin naczyniowych oraz 120 gatunków ptaków, z których około 70 to gatunki lęgowe i prawdopodobnie lęgowe. Spośród innych form ochrony na terenie gminy występują: park krajobrazowy „Dolina Baryczy", obszar chronionego krajobrazu „Wzgórza Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanowska", Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Dolina Baryczy", Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Ostoja nad Baryczą" i 41 pomników przyrody. Dodatkowo na terenie gminy występuje wiele chronionych gatunków roślin i zwierząt.

Z najciekawszych miejsc turystycznych należy wymienić Stawy Przygodzickie o powierzchni ponad 700 ha, pałac myśliwski Książąt Radziwiłłów w Antoninie a również inne ciekawe obiekty historyczne.

Historia gminy Przygodzice, ale i częściowo sąsiednich gmin, w pewnym okresie związana była z jednym z kilkudziesięciu najpotężniejszych rodów magnackich na Litwie i w dawnej Rzeczypospolitej - Radziwiłłów.

Dla ukazania atrakcyjności turystycznej gminy wytyczono wiele szlaków turystycznych, w tym 5 pieszych i 5 rowerowych. Wiele lat temu, przy wysokim stanie rzeki funkcjonował czasami szlak kajakowy. Na terenie gminy znajduje się wiele obiektów agroturystycznych i gastronomicznych.

Wydanie przewodnika byłoby niemożliwe, gdyby nie pomoc finansowa kilkunastu osób i instytucji tj.: Powiat Ostrowski, Usługi Wodno-Kanalizacyjne WODA, ALFA Krzysztof Rzekiecki, Nadleśnictwo Antonin, Bank Spółdzielczy Raszków, Biblioteka Publiczna Gminy Przygodzice im. Gustawa Bojanowskiego, AGRO-SPA Chynowa, Gminny Ośrodek Kultury w Przygodzicach, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Przygodzic, ks. Kanonik Marcin Taisner, Krzysztof Rasiak, Bogusław Lipiński, Krzysztof Kowalski, Ferdynand Magdański, Jerzy Tykociński, Mieczysław Antoni Pawłowski. Autorzy dziękują również Panu Czesławowi Wosiowi za udostępnienie oryginalnych rysunków gminnej architektury, pracownikom nadleśnictw: Antonin, Krotoszyn, Taczanów, współpracownikom oddziału PTTK w Ostrowie Wielkopolskim i innym osobom, które przyczyniły się do powstanie tej publikacji.

1 Ogólna charakterystyka

1.1 Położenie i ukształtowanie

Gmina Przygodzice leży w województwie wielkopolskim (według podziału administracyjnego), na terenie powiatu ostrowskiego (południowa Wielkopolska). Sąsiaduje z sześcioma gminami i jednym miastem (tab. 1).

Tabela 1. Gminy i miasto sąsiadujące z gminą Przygodzice

Lp.	Gmina / miasto	Położenie względem gm. Przygodzice
1	Odolanów	Od strony zachodniej
2	Ostrów Wielkopolski - miasto	Od strony północnej
3	Ostrzeszów	Od strony południowej
4	Mikstat	Od strony południowo-wschodniej
5	Sośnie	Od strony południowo-zachodniej
6	Sieroszewice	Od strony północno-zachodniej
7	Ostrów Wielkopolski	Od strony północno-zachodniej i północno-wschodniej

Powierzchnia gminy wynosi 16 336 ha, co stanowi około 0,5% obszaru województwa wielkopolskiego, którą na koniec 2009 roku zamieszkiwało 11 707 mieszkańców (*dane Urzędu Gminy w Przygodzicach*). Prawie połowę obszaru, głównie w części południowej, stanowią lasy (46,4%), a grunty orne, łąki i pastwiska zgrupowane są przede wszystkim po północnej stronie gminy i zajmują 42,2% terenu (tab. 2).

Tabela 2. Użytkowanie gruntów w gminie Przygodzice (stan na 1 stycznia 2009 r.)

Rodzaj użytkowania	Powierzchnia [ha]	Powierzchnia [%]
Lasy	7581	46,41
Grunty orne	4045	24,76
Łąki	2436	14,91
Wody stojące	722	4,42
Pastwiska	417	2,55
Cieki i rowy	94	0,58
Sady	15	0,09
Zadrzewienia	13	0,08
Pozostałe	1013	6,20

Źródło: Starostwo Powiatowe w Ostrowie Wielkopolskim, Wydział Geodezji, Kartografii, Katastru, Gospodarki Nieruchomościami i Mieniem Powiatu

Gmina składa się z 19 miejscowości, z czego 14 to wsie sołeckie (13 obrębów ewidencyjnych): Antonin, Bogufałów, Chynowa, Czarnylas, Dębnica, Hetmanów, Janków Przygodzki, Ludwików, Przygodzice, Przygodziczki, Smardów, Topola-Osiedle, Topola Wielka i Wysocko Małe. Siedzibą urzędu gminy jest miejscowość Przygodzice, położona w północnym fragmencie gminy i w odległości 150 km na południe od stolicy województwa – Poznania.
Przez teren gminy przebiegają ważne trasy komunikacyjne: kolejowe (nr 272 relacji

Poznań−Kluczbork i nr 355 Ostrów−Oleśnica) i drogowe (nr 11 relacji Koszalin – Bytom oraz nr 25 Bobolice−Oleśnica).

Zgodnie z podziałem fizycznogeograficznym opisywany obszar jest cennym zespołem krajobrazowo-przyrodniczym Niżu Polskiego, położonym w większości w dolinie Baryczy, tj. w naturalnej i historycznej strefie granicznej Wielkopolski i Śląska już za czasów Polan i Ślężan w IX i X wieku.

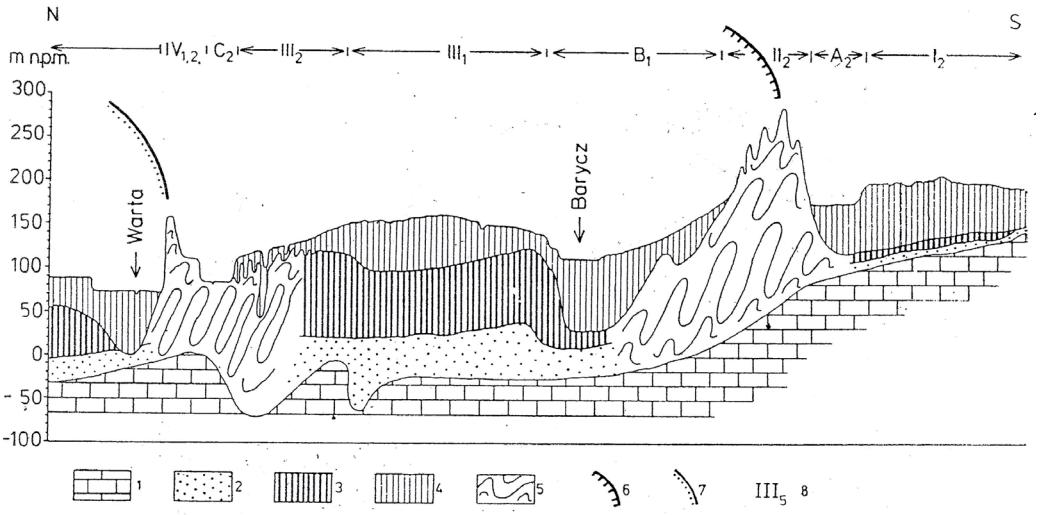

Ryc. 1. Południkowy przekrój geologiczno-morfologiczny (*źródło: J. Rotnicka, K. Rotnicki. Warunki naturalne rozwoju regionu. [W:] S. Zajchowska. Województwo kaliskie. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1979*).
1 – mezozoik; 2 – miocen; 3 – pliocen; 4 – czwartorzęd; 5 – strefy deformacji glacitektonicznych, zbudowanych z osadów miocenu, pliocenu i czwartorzędu, w których nie można wyznaczyć powierzchni osadów mioceńskich i plioceńskich; 6 – zasięg lądolodu glacistadiału Warty (zlodowacenie środkowopolskie); 7 – linia maksymalnego zasięgu zlodowacenia bałtyckiego (faza leszczyńska); 8 – jednostki fizycznogeograficzne.

Gmina Przygodzice ze względu na położenie i ukształtowanie terenu znajduje się w czterech makroregionach:

- Kotlina Odolanowska (makroregion: Obniżenie Milicko-Głogowskie) – obejmuje przeważającą część powierzchni gminy. Stanowi najbardziej na wschód wysunięty region tzw. pradoliny barucko-głogowskiej. Wraz z Kotliną Żmigrodzką (położoną na zachód od omawianej) stanowi misę końcową jezora lądolodu warciańskiego. Największy wpływ na powstanie pradoliny Baryczy miały wody fluwioglacjalne w czasie zlodowacenia bałtyckiego, które przyczyniły się do powstania obecnego wyglądu całej doliny.

  Często można spotkać się z inną nazwą tego mezoregionu: Kotlina Milicka. Wprowadzona została przez Juliana Czyżewskiego w 1948 roku, który z zespołem naukowców „wrocławskich" badał po II wojnie światowej dolnośląską część doliny Baryczy. Nazwę tę rozpropagował następnie ceniony geograf fizyczny profesor Jerzy Kondracki w swoich opracowaniach. Tymczasem już w okresie międzywojennym Stanisław Pawłowski (znany poznański geograf) nadał nazwy kotlinom baryckim. Według niego rozpościerająca w środkowej części doliny Baryczy to Kotlina Żmigrodzka, a w jej górnym odcinku to Kotlina Odolanowska.

  W kotlinie można wyróżnić dwie jednostki:

  ─ terasy holoceńskie (zalewowe), są terenami płaskimi o wysokościach względnych 1 – 2 m, miejscami 4 m nad poziom lustra rzek tego fragmentu doliny i szerokościach 0,5 – 2,5 km. Pierwotnie były to miejsca zabagnione i podmokłe (jeszcze na początku XIX wieku były to bagna i łęgi baryckie, z największym bagnem koło Przygodzic o powierzchni ponad 700 ha), a obecnie zmeliorowany pas łąk i pastwisk. Średnia wysokość: 120 – 125 m npm, a najniższy punkt w gminie usytuowany jest na wysokości 117,4 m npm w rejonie rzeki Baryczy koło Zieluchowca pod Tarchałami Wielkimi w pasie łąk koło Odolanowa.

– terasy plejstoceńskie (wyższe), które stanowią płaski obszar erozyjno-akumulacyjny o przeważających spadkach mniejszych niż 5%, o wysokościach względnych 2 – 5 m, miejscami do 15 m w stosunku do terasy zalewowej. Średnia wysokość terasy 135 – 140 m npm. Jest ona nadbudowana wydmami parabolicznymi, podłużnymi wałami wydm oraz nieregularnymi ich skupiskami, które powstały w wyniku procesów eolicznych. Wydmy (pokryte przez leśne zbiorowiska roślinne) posiadają zbocza niesymetryczne o znacznych nachyleniach do 10 – 15% i wysokością względną do 15 m, maksymalnie osiągają 145 – 150 m npm.

• Wysoczyzna Koźmińska (Kaliska) – zajmuje północną i północno-zachodnią część omawianego terenu i stanowi przedłużenie Wysoczyzny Leszczyńskiej na wschód. Tylko w południowej części m.in. na obszarze gminy jej wody powierzchniowe należą do zlewni Baryczy, gdzie jest prawie płaska, o nachyleniu ku południu i spadkach terenu od 5% do ponad 10% w strefie zboczowej. Pierwotna pokrywa gliny morenowej makroregionu tak uległa zniszczeniu wskutek oddziaływania czynników denudacyjnych, że miejscami odsłaniają się iły plioceńskie. Zachowały się tutaj jednak ostańce moren czołowych i kemów zlodowacenia warciańskiego w postaci tzw. Wzgórz Wysockich (inna nieużywana nazwa Pagórki Ostrowskie) z najwyższym punktem wynoszącym 176,6 m npm na południowy-zachód od Wysocka Małego.

• Wzgórza Ostrzeszowskie – rozciągają się we wschodniej i południowo-wschodniej części

Ryc. 2. Mapa sytuacyjna gminy Przygodzice z lat 50. ubiegłego wieku (*źródło TMP*).

gminy. Stanowią część moren spiętrzonych czołowych, w wyniku działalności lądolodu podczas zlodowacenia bałtyckiego (stadiał Warty), ciągnących się od granicy Niemiec przez Wzgórza Żarskie, Dalkowskie, Trzebnickie i Twardogórskie. Wał Trzebnicki (w skład którego wchodzą Wzgórza Ostrzeszowskie) oraz zaliczany do Wzniesień Łużyckich Wał Mużakowski wraz z położonym dalej na zachód wałem Flämingu (na terenie Niemiec) tworzą wyraźną granicę zasięgu zlodowacenia bałtyckiego (stadiał Warty), związaną z przesunięciem podłoża i powstaniem form akumulacji czołowo-lodowcowej. W granicach gminy, gdzie charakteryzują się łagodnymi i długimi stokami o niewielkich nachyleniach najczęściej do 5% – na wierzchowinie – występują wyspy i płaty leśne. Wysokości bezwzględne wynoszą tutaj 130 – 190 m npm, a najwyższym punktem, także gminy to 197,5 m npm w rejonie miejscowości Przygodziczki.

• Kotlina Grabowska (makroregion: Nizina Południowowielkopolska) – jest to nieckowate obniżenie pomiędzy Wzgórzami Ostrzeszowskimi na zachodzie, Wysoczyzną Złoczewską na wschodzie i Wysoczyzną Wieruszowską na południu. Ma mniejszą powierzchnię od kotlin w dolinie Baryczy (Odolanowskiej i Żmigrodzkiej). Na terenie gminy zajmuje niewielki fragment północno-wschodniej części, który związany jest z wododziałem zlewni Baryczy i Prosny w pasie łąk i pastwisk górnobaryckich. Wysokość bezwzględna tego obszaru to 120 – 126 m npm.

1.2. Budowa geologiczna

Cała dolina Baryczy leży na obszarze rozległej struktury warstw równomiernie zapadających się w jedną stronę (tzw. monokliny przedsudeckiej), która jest częścią wielkiej jednostki tektonicznej – platformy paleozoicznej (zalegającej dzisiaj na głębokości od 2 do 5 km). Monoklina zbudowana jest ze skał osadowych okresu permsko-kredowego, nachylonych w kierunku północno-wschodnim, o stropie leżącym na głębokości około 500 m p.p.t. Na tym fundamencie leżą utwory ery kenozoicznej. Trzeciorzęd charakteryzują wyłącznie osady neogenu, które w epoce miocenu składały się z piasków kwarcowych, w mniejszym stopniu iłów, mułków czy cienkich przewarstwień węgla brunatnego. W pliocenie, w istniejącym na terenie środkowej Polski dużym akwenie, wytworzyły się iły poznańskie o grubości średnio 50 m. Stropowa powierzchnia osadów plioceńskich dochodzi do wysokości 70–130 m n.p.m. Plejstoceńskie nasunięcia lądolodu skandynawskiego ukształtowały utwory czwartorzędowe. Osady naniesione bezpośrednio przez lądolód to m.in. gliny zwałowe, piaski i żwiry fluwioglacjalne oraz utwory zastoiskowe w postaci piasków i iłów, a ich miąższość na terenie Kotliny Odolanowskiej dochodzi do 80 m.

Przeważająca część obszaru gminy zbudowana jest z utworów plejstoceńskich (glacjalnych i fluwioglacjalnych), natomiast dno doliny Baryczy wyścielają współczesne aluwia rzeczne, eoliczne i utwory organiczne: torfy (o miąższości 0,5 – 3,0 m) i gytie (0,2 – 0,5 m).

Kotliny środkowokaliskie graniczą z dwiema strefami spiętrzonych moren czołowych zlodowacenia bałtyckiego (stadiał Warty). Pierwsza – starsza, tworzona przez wał Wzgórz Ostrzeszowskich i Twardogórskich wyznaczający linię zasięgu stadiału Warty i młodsza ukształtowana przez Wzgórza Krotoszyńskie i Wysockie, które określają zasięg lądolodu stadiału Wkry.

Po okresie zlodowacenia nastał czas wielkiego okresu zimnego, w trakcie którego powierzchnia pokryta była roślinnością tundrową. W tych warunkach uruchomione procesy denudacyjne spowodowały obniżenie form wypukłych i równocześnie wypełnienie kotlin osadami piaszczysto-mułkowymi o miąższości przekraczającej w Kotlinie Odolanowskiej nawet 50 m. U schyłku okresu powstało w kotlinach, na skutek działalności wiatru (procesy eoliczne), szereg wydm parabolicznych, łukowych, niekiedy wałów, uformowanych w wyniku nawarstwienia się kilku pojedynczych wydm.

1.3. Klimat

W podziale klimatycznym Niziny Wielkopolskiej, w oparciu o wskaźnik średniej rocznej liczby dni z charakterystycznymi typami pogód, teren gminy Przygodzice należy do regionu Południowowielkopolskiego (XVI), który charakteryzuje się większą liczbą dni z pogodą

przymrozkową oraz częściej niż na pozostałym obszarze Niziny Wielkopolskiej notowane są dni słoneczne lub z małym zachmurzeniem, a rzadziej z dużym zachmurzeniem. Region ponadto wyróżnia względnie duża liczba dni bez opadu, a także bardzo mało z opadem i jest najobfitszy w dni bardzo ciepłe.
W podziale „regionu" Ostrowa Wielkopolskiego na topoklimaty, można wyróżnić w gminie Przygodzice topoklimat Kotliny Odolanowskiej i Grabowskiej, które są obszarami zastoiskowymi dla powietrza zimnego. Zagrożenie powstawania zastoisk występuje w dolinie Baryczy i Prosny oraz na obszarach śródleśnych i jednocześnie bezodpływowych w Kotlinie Odolanowskiej.
Zmienność stosunków klimatycznych w dolinie Baryczy dokonuje się w kierunku równoleżnikowym, przy czym strefa wyniosłości, oddzielających Kotliny Żmigrodzką od Odolanowskiej w pewnym sensie odgrywać rolę granicy klimatycznej. Kotlina Żmigrodzka jest w zimie cieplejsza od Odolanowskiej. W lecie cała dolina pozostaje pod wpływem ciepłych mas powietrza z południowego-wschodu i przeciętna temperatura lipca wynosi 18−19°C. Najchłodniejszym miesiącem jest styczeń z -3,0°C, a liczba dni z przymrozkami jest niewielka. Kotlina Odolanowska znajduje się w strefie amplitudy rocznej wynoszącej 20–21°C, a średnia roczna temperatur w gminie wynosi 7,8°C. Wiosna rozpoczyna się wcześnie, jednak temperatury powietrza są stosunkowo niskie. Lato jest na ogół długie i ciepłe, a pierwsze przymrozki pojawiają się już we wrześniu. W gminie średnia temperatur miesięcy jesiennych przewyższa o 1,5°C średnią temperatur notowanych wiosną.
W związku z topografią terenu gminy klimat lokalny jest zróżnicowany. Między terasą zalewową rzek i strumieni a obszarami wyniesionymi (terasa wyniesiona, wysoczyzna i wzgórza) dochodzi niekiedy do 3−4°C różnicy temperatur na niekorzyść obniżeń (dno doliny). Korzystny wpływ na klimat, szczególnie warunki termiczne i obieg wody, wywierają rozległe lasy.
Wilgotność względna wynosi średnio 80% − najwyższa jest od listopada do lutego, natomiast najniższa na przełomie wiosny i lata. Duże fluktuacje wilgotności powietrza (podobnie jak temperatury) zauważalne są między terenami wyniesionymi a dnem doliny, gdzie na ogół płytko zalega woda gruntowa – wilgotność tej części gminy dochodzi do 90% w godzinach nocnych i rannych. Często tworzą się tutaj mgły niskie (o wysokości 2−5 m nad gruntem) i długo zalegają, szczególnie w miejscach zastoiskowych.
Średnie roczne zachmurzenie w skali dziesięciopunktowej pokrycia nieba (0−10) wynosi 6,5. Dni bezchmurnych lub o niewielkim zachmurzeniu jest 44 w ciągu roku, natomiast dni pochmurnych można naliczyć około 140, głównie od listopada do kwietnia.
Większa część obszaru gminy charakteryzuje się przeciętnym stopniem nasłonecznienia, nieco lepszym − tylko północny jej fragment usytuowany na południowym skłonie Wysoczyzny Koźmińskiej.
Wraz z przesuwaniem się w dolinie Baryczy na wschód rośnie kontynentalizm klimatu. Mimo to omawiana kotlina odznacza się większą sumą rocznych opadów atmosferycznych, kształtujących się w zakresie 580–600 mm.
Maksymalna ilość opadów przypada w gminie, jak i całej dolinie Baryczy na miesiące letnie − średnio 380 mm w okresie wegetacyjnym (60% sumy rocznej). Kotlina Odolanowska otrzymuje jednak 12−67 mm opadów mniej niż otaczające je wyżej wyniesione obszary. Najwyższe wodostany w strumieniach i rzekach występują jednak w lutym i marcu –miesiącach topnienia śniegów.
Teren gminy charakteryzuje się zdecydowaną przewagą wiatrów zachodnich. Dość często odnotować można również wiatry południowo-zachodnie i południowe, zimą natomiast głównie z kierunków wschodnich. Dni bezwietrznych jest około 18% w skali roku.

1.4. Gleby

Gleby występujące w południowej Wielkopolski, w tym gminy Przygodzice są ściśle związane z typologią geomorfologiczną regionu. Przeważająca część została wytworzona z glin zwałowych oraz glin i piasków wodnolodowcowych (fluwioglacjalnych). Dlatego gleby Kotlin Odolanowskiej i Grabowskiej są mało przydatne rolniczo, co powoduje zaliczenie ich

i wzgórz wielkopolskiej części Wału Trzebnickiego do kompleksu żytnio-ziemniaczanego lepszego. Podobny rozkład typów, a także żyzności gleb, głównie V i VI klasy bonitacji, występują w części dolnośląskiej doliny Baryczy.
Na omawianym terenie gleby można podzielić na trzy grupy, w zależności od stopnia przydatności dla intensyfikacji rolnictwa:

- obszar korzystny dla rolnictwa:
  — gleby brunatne wyługowane (często kwaśne), uformowane z glin o składzie piasków gliniastych mocnych i zaklasyfikowane do klasy IIIa bonitacji (drugi kompleks pszenny dobry). Tworzą dobre warunki pod uprawę wszelkich roślin, w tym dla sadownictwa. Zajmują 0,3% wszystkich gruntów ornych i występują w miejscowościach: Topola Wielka, Przygodzice i Wysocko Małe,
  — gleby bielicowe brunatne wytworzone z glin i piasków naglinowych o składzie piasków gliniastych lekkich, miejscami piasków gliniastych mocnych, które stanowią przeważnie klasę IVa bonitacji (czwarty kompleks żytni bardzo dobry). Stosując właściwe zabiegi agrotechniczne gleby nadają się dla sadownictwa, warzywnictwa i roślin uprawianych na polach. Stanowią 5−8% gruntów ornych i znajdują się w miejscowościach: Przygodzice, Wysocko Małe, Topola Wielka, Janków Przygodzki i Chynowa,
  — gleby bielicowe brunatne wytworzone z piasków gliniastych lekkich, podścielone średnio głęboką gliną, przewiewne i przepuszczalne, o małej zawartości próchnicy w warstwie ornej, zaliczane do IVb klasy bonitacji (miejscami IVa) oraz piątego kompleksu żytniego dobrego. Wymagają intensywnego nawożenia i okresowo wody. Te gleby to 10,3% ogółu gruntów ornych. Odpowiednie są dla warzywnictwa, sadownictwa i pod ogródki działkowe. Większe powierzchnie występują w miejscowościach: Topola Wielka, Wysocko Małe i Przygodzice,
  — gleby brunatne wyługowane, czarne ziemie wytworzone z glin średnich i ciężkich o małej przewiewności i nadmiernym uwilgotnieniu. Przeważnie stanowią klasę IVb bonitacji i ujęte są w kompleksie ósmym zbożowo-pastewnym mocnym. Gleby odpowiednie do uprawy roślin pastewnych, warzyw i buraków. Występują głównie w Chynowej, Wysocku Małym i Przygodziczkach, obejmują 1,2% gruntów ornych gminy.
- obszar mało i bardzo mało przydatny dla upraw polowych:
  — gleby brunatne wyługowane utworzone z piasków gliniastych całkowitych lub podścielonych średnio głęboką gliną albo piaskiem luźnym, niekiedy gleby murszowate, które sklasyfikowane są przeważnie w klasie V bonitacji i odpowiadają kompleksowi szóstemu – żytniemu słabemu (26% gruntów ornych),
  — czarne ziemie oraz piaski murszowate, okresowo za wilgotne. Należą głównie do klasy V bonitacji i dziewiątego kompleksu zbożowo-pastewnego słabego (stanowią 16% gruntów ornych),
  — gleby brunatne wyługowane i piaski wytworzone z piasków luźnych. To gleby bardzo lekkie, o dużej przewiewności i przepuszczalności (zbyt suche). Zaliczane są do VI klasy bonitacji i siódmego kompleksu żytnio-łubinowego. Mało opłacalne dla rolnictwa. Stanowią ponad 38% gruntów ornych, głównie w Dębnicy, Jankowie Przygodzkim, Topoli Wielkiej i Chynowej.
- obszar użytków zielonych:
  — gleby torfowe i murszowo-torfowe całkowite i niecałkowite na podłożu mineralnym. Przeważa IV klasa bonitacyjna (kompleks drugi z użytków średnich) oraz zajmują 52,1 % wszystkich użytków zielonych,
  — gleby murszowe płytko podścielone piaskiem luźnym o wadliwych stosunkach wodnych, gdzie przeważa V klasa bonitacji. Są to słabe i bardzo słabe użytki zielone i stanowią 47,9% ich wszystkich w gminie.

1.5. Zasoby wodne

Gmina Przygodzice położona jest w dorzeczu Odry. Przez jej północno-wschodni fragment przebiega dział wodny II rozdzielający zlewnie Warty i Baryczy, przy czym większość obszaru odwadniana jest przez Barycz i jej dopływy (potoki i strumienie). Tylko w

rejonie miejscowości Bogufałów wody odprowadzane są na wschód przez strumień Barycz Strzyżewską (zlewnia Prosny).
Zlewnie Baryczy i Prosny w tym rejonie stanowią zespół naczyń połączonych. Początkowy odcinek kanału Baryczy (kanał o długości około 3,3 km wykopany w XX wieku) z korytem Baryczy Strzyżewskiej łączy obecnie niewielki strumień Leniwa Barycz – który przed pracami melioracyjnymi stanowił źródliskowy odcinek rzeki Barycz. Od kilkunastu lat omawiane cieki łączy również rów, przekopany południkowo, o długości około 250 m.
Uregulowana (w większości skanalizowana) rzeka Barycz, wraz z rozwiniętą siecią cieków, rowów i kanałów tworzy system, nadmiernie odwadniający obszar gminy, zwłaszcza fragment pokryty przez użytki zielone (w terasie zalewowej). W tej części stosunki hydrologiczne są mocno zagmatwane, w wyniku wieloletnich, często źle zaplanowanych i przeprowadzonych prac melioracyjnych. Działania te podjęto w wielkopolskiej części doliny Baryczy, szczególnie na obszarze dzisiejszych gmin Przygodzice i Odolanów dopiero na początku XIX wieku. Dawniej bagnistą Barycz uregulowano dopiero w okresie międzywojennym.
Sieć cieków uległa modyfikacjom na przestrzeni wieków, głównie w wyniku budowy stawów (prawdopodobnie od XVIII do połowy XX wieku), a także przecięcia południkowo doliny przez węzły komunikacji samochodowej i kolejowej. Ramiona i dopływy Baryczy występują pod różnymi nazwami (tab. 4).

Tabela 4. Nazwy cieków i kanałów.

Nazwa cieku/kanału	Inne nazwy cieku/kanału	Ujście cieku/kanału
Barycz	Baricz, Barich, Barycza, Barryca, Barichsa, Barcz, Bartsch	Odra
Barycz Strzyżewska	Leniwa Barycz, Zgniła Barycz, Faule Bartsch, Strzyzower Bartsch, Baryczka Strzyżewska	Gniła Barycz
Kanał Chynowski	Strumień Chynowski	Strumień Goszczyński (brak, kanały jeszcze na początku 20. wieku)
Leniwa Barycz	Faule Bartsch, Zgniła Barycz	Barycz Strzyżewska
[Strumień] Olszówka	Dąbrówka, Litwin	Barycz (na mapach niemieckich z okresu II wojny światowej strumień o tej nazwie znajdował się na południe od Huty i był dopływem Kanały Świeca)
Roguszna	-	Kanał Chynowski (pierwotnie Barycz)
Roguszna II	-	Barycz Strzyżewska (nazwa użyta pierwszy raz przez T. Stawika)
Rów Główny	-	Olszówka
Rów Litwin Strumień Bledzianowski	- Struga Bledzianowska	Rów Główny Strumień Niedźwiedzki
Strumień Goszczyński	Strumień Gostyński, Struga Goszczyńska, Rów Gostyń	Barycz
Strumień Helenowski	Struga Helenowska, Kanał Helenowski	Rów C (doprowadzalnik wody do stawu Muszynowy 1.)
Strumień Niedźwiedzki	Struga Niedźwiedzka, Rów Niedźwiedzki	Rów Główny

Strumień Strzegowa	Szczegowa, Strzyga, Wald Wasser, Dąbrówka, Olszówka	Rów III (który stanowi dopływ Rowu Litwin). Dawniej do stawu Dembnica lub wcześniej do stawu Kociemba
Złotnica	-	Kanał Świeca (Świecki)

Na terenie gminy nie ma naturalnych zbiorników wodnych. Natomiast są liczne, duże stawy hodowlane oraz mniejsze zbiorniki i oczka – wyrobiska, które pozostały po wydobyciu rudy darniowej lub torfu. Małe spadki Baryczy i dopływów oraz płaski teren umożliwiały budowę dużych akwenów niewielkim nakładem, np. przez usypanie grobli w poprzek płynącej rzeki lub strumienia. Często zakładano kilka stawów na jednym cieku, w tzw. systemie paciorkowym (np. na Strumieniu Goszczyńskim, na którym w pierwszej połowie XX wieku funkcjonowało 6 stawów: Goszczyn, Piec Górny, Piec Dolny, Przeryty oraz Nadgórecznik i Górecznik. Obecnie pozostały jedynie 3 z nich, tj. Goszczyn, Piec Dolny i Górecznik.
Kiedy założono pierwsze stawy w rejonie Przygodzic nie wiadomo, ale w 15. wieku mógł już istnieć staw Trzcielin (na pewno istniało pustkowie Trzcieliny), a może również kilka innych: Dembnica, Bagno lub Kociemba. Budowniczymi stawów przygodzickich − i tych rozsianych po całej dolinie Baryczy − nie byli z pewnością cystersi.
W 18. wieku stawy przygodzickie, w okresie rozkwitu, były największym gospodarstwem stawowym w Królestwie Polskim i znanym w całej ówczesnej Europie. Powierzchnia całego zespołu stawów wynosiła 700 ha. Jednym z kilkudziesięciu istniejących wówczas był duży akwen o nazwie Radziwiłł, który znajdował się między miejscowościami Trzcieliny a Nadstawki. Jego powierzchnia była większa od dawnego stawu Bagno, ale mniejsza od największego stawu Trzcielin, którego powierzchnia wynosiła około 150−170 ha.

Tabela 5. Liczba i powierzchnia stawów rybnych w gm. Przygodzice na przestrzeni ostatnich 250 lat.

Rok	Liczba stawów	Powierzchnia [ha]
2. poł 18. wieku	69	700
1863	-	400
1881	-	677,5
1918	18	430
1926	-	621
1928	28	457
1929	45	-
1934	25	563
1937	42	624,5
ok. 1945	-	600
1954	-	521
1956	-	603
2004	63	696

Źródło: S. Małyszko. Dawne budownictwo folwarczne. Majątki wielkopolskie. Tom III. Powiat ostrowski. Szreniawa 1996; Kronika Państwowego Gospodarstwa Rybackiego w Przygodzicach.

W opracowaniu „Łąki trzęślicowe Wielkopolski" z 1962 roku autorstwa Marii Gryni można przeczytać o planach melioracyjnych, których celem jest poprawienie stosunków wodnych w dolinie Baryczy w okresie letnim, dzięki wykonaniu przerzutu wody z rzeki Prosny

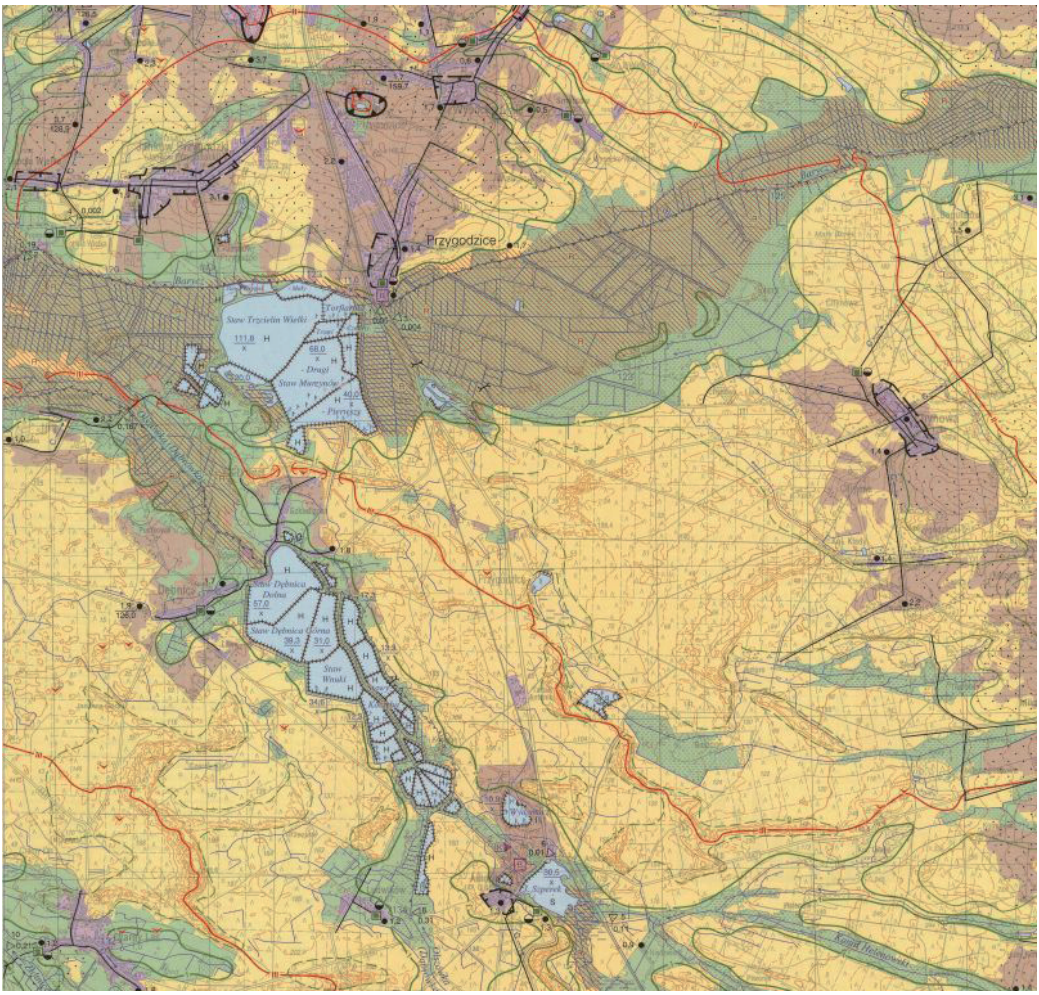

Ryc. 3. Mapa hydrologiczna gminy Przygodzice – sieć głównych cieków oraz zespół stawów rybnych. (*Źródło: J. Rzepecki. Mapa hydrologiczna. Ostrów Wlkp. M−33−24−B. Rzeszów 2000*).

do rzeki Barycz. W celu uniknięcia powodzi przewidziana jest ponadto budowa licznych zbiorników retencyjnych, przeciwpowodziowych oraz obwałowanie rzeki przystosowanej do większego przepływu wody, a także budowa jazów. Woda, w bardzo suchych latach, będzie używana do nawodnienia około 10 000 ha łąk położonych w dolinie rzeki Barycz.

Projekt do tej pory nie doczekał się realizacji i możliwe, że nie uda się to przy planowanej (od ponad 50 lat) budowie zbiornika retencyjnego „Wielowieś Klasztorna" na rzece Prosna. Planowany zbiornik, oprócz zadań związanych z ochroną przeciwpowodziową Kalisza i zwiększeniem niskich przepływów Prosny, w wersji pierwotnej planu, miał zasilać również zlewnię rzeki Barycz w górnym biegu. Propagatorem idei przerzutu wody ze zlewni Prosny do Baryczy jest od kilkunastu lat Tadeusz Stawik, który w tej sprawie przeprowadził wiele konsultacji i ma obszerną własną dokumentację projektową.

Jest to o tyle ważne, że na terenie gminy Przygodzice realizowana jest inwestycja skanalizowania jej północnej części (miejscowości do koryta rzeki Barycz) i odprowadzenia ścieków do Rąbczyna (zlewnia Prosny). To przyczyni się do zachwiania bilansu wodnego obu dużych rzek regionu ostrowsko-kaliskiego i spowoduje jeszcze większy niedobór wody w pasie zalewowym rzeki Barycz. Dodatkowym argumentem jest możliwość przerzutu wody z Prosny, w okresie bardzo wysokich wezbrań, do zlewni Baryczy, w celu uniknięcia powodzi, jak tej ostatniej w Kaliszu w 2010 roku.

Wody gruntowe na obszarze teras plejstoceńskiej (wyższej) i zalewowej występują

na jednolitym ciągłym poziomie na głębokości 1 – 3 m ppt. o wahaniach do 1 m. Fluktuacje poziomu lustra uzależnione są głównie od wielkości opadów atmosferycznych oraz drenażu wód powierzchniowych i gruntowych. Na obszarze wysoczyznowym i stokach Wzgórz Ostrzeszowskich zbudowanych z utworów mniej przepuszczalnych, woda gruntowa występuje w postaci sączeń na różnych głębokościach, w zależności od głębokości występowania przewarstwień piaszczystych. Wody gruntowe występują z reguły głębiej niż 2 m ppt.

Dużym zróżnicowaniem charakteryzuje się występowanie w gminie jeszcze niżej położonych wód, tzw. podziemnych. Znajdują się w utworach czwartorzędowych i trzeciorzędowych. Główną warstwą użytkową jest poziom wód czwartorzędowych, związanych ze strukturą budowy geologicznej doliny Baryczy i obejmujący niemal całą gminę Przygodzice.

Większa część obszaru gminy leży w zasięgu głównego zbiornika wód podziemnych nr 303 „Pradolina Baryczy–Głogów (E)", który dysponuje zasobami 183 tys. m^3/dobę, a jego powierzchnia wynosi 1515 km^2. Średnia głębokość ujęć to 60 m. Jest to zbiornik o największych zasobach w paśmie pradolin i na terenie gminy objęty jest wysoką ochroną (OWO).

Bazę dla ujęć wody stanowią wody podziemne głównie poziomu czwartorzędowego (większość miejscowości), a sporadycznie poziomu trzeciorzędowego (np. Janków Przygodzki).

1.6. Lasy

Grunty leśne zajmują w gminie 7 581,00 ha, z czego w zarządzie skarbu państwa Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe (LP) jest 7 382,33 ha, a lasy prywatne i gminne obejmują powierzchnię 198,67 ha. Obszary leśne w zarządzie LP znajdują się na terenie Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Poznaniu, a administrują nimi nadleśnictwa: Antonin, Krotoszyn i Taczanów (tab. 6).

Tabela 6. Udział nadleśnictw w powierzchni leśnej gminy Przygodzice

Nadleśnictwo	Obręb leśny	Powierzchnia [ha]	Udział procentowy [%]
Antonin	Antonin	5288,51	71,64
Antonin	Świeca	1339,86	18,15
Krotoszyn	Gliśnica	473,01	6,41
Taczanów	Wielowieś	280,95	3,80
Razem		**7382,33**	**100**

Źródło: Nadleśnictwo Antonin - Plan Urządzania Lasu, Poznań 2004.

Według podziału przyrodniczo-leśnego Polski, teren ten zalicza się do Krainy Wielkopolsko-Pomorskiej, Dzielnicy Kotliny Żmigrodzko-Grabowskiej.

Lasy Nadleśnictwa Antonin zajmują prawie 90% lasów państwowych gminy i tworzą zwarty rozległy obszar leśny wspólnie z nadleśnictwami: Przedborów, Syców, Oleśnica i Milicz. Zajmują one część gminy położoną na południe od rzeki Barycz, z wyłączeniem niewielkiego obszaru północno-wschodniego (miejscowości Bogufałów i Chynowa) należącego do Nadleśnictwa Taczanów. Wyspy leśne rozlokowane w północno-zachodnim fragmencie gminy są administrowane przez Nadleśnictwo Taczanów (Janków Przygodzki, Topola Wielka i Topola-Osiedle oraz Przygodzice).

Krajobraz leśny w okresie jesiennym, fot. W. Urbankiewicz

W gminie Przygodzice w całości lub części leży 9 leśnictw Nadleśnictwa Antonin: Czarnylas, Klady, Komorów, Strugi, Szperek

i Wysoki Grond (obręb leśny Antonin), a także Huta, Karłowice i Świeca w obrębie leśnym Świeca. Leśnictwo Bażantarnia obejmuje lasy k. Topoli Wielkiej i Jankowa Przygodzkiego (Nadleśnictwo Krotoszyn), a obszary leśne w części północno-wschodniej administrowanej przez Nadleśnictwo Taczanów należą do leśnictwa Wysocko.

Głównym gatunkiem, kształtującym obszary leśne w zarządzie wspomnianych wyżej nadleśnictw, jest sosna pospolita, a tylko w formie domieszki lub gatunków pomocniczych stwierdzono: świerka, jodłę i buka (obszar gminy to dla tych gatunków północna granica naturalnego zasięgu), olszę czarną i szarą, brzozę brodawkowatą i omszoną oraz graba pospolitego i dęby (szypułkowego i bezszypułkowego).

Logo leśnego kompleksu promocyjnego „Lasy Rychtalskie".

Leśny kompleks promocyjny „Lasy Rychtalskie" został utworzony 1 lipca 1996 roku. Położony jest w południowej części Wielkopolski i rozciąga się pomiędzy Ostrowem Wielkopolskim, Kluczborkiem, Oleśnicą i Wieruszowem. Powierzchnia LKP wynosi 47 643 ha. Jest to teren równinny z wyjątkiem obszaru Wzgórz Ostrzeszowskich, stanowiących wschodnią część Wału Trzebnickiego. W okolicy Parzynowa znajduje się najwyższe wzniesienie lkp i Wielkopolski: Kobyla Góra (284 m npm). Na terenie gminy Przygodzice jego granice określa zasięg terytorialny Nadleśnictwa Antonin.

W skład lkp „Lasy Rychtalskie" wchodzą nadleśnictwa: Antonin, Syców oraz areał Leśnego Zakładu Doświadczalnego w Siemianicach, który podlega Uniwersytetowi Przyrodniczemu im. A. Cieszkowskiego w Poznaniu.

Swoją nazwę lkp „Lasy Rychtalskie" zawdzięcza znanemu i cenionemu ekotypowi sosny pospolitej (jest to tzw. „sosna rychtalska"). Matecznikiem „sosny rychtalskiej" jest teren obrębu gospodarczego Rychtal w Nadleśnictwie Syców, gdzie prowadzono badania proweniencyjne już od 1938 roku i po II wojnie światowej utworzono specjalny mikroregion nasienny. Ekotyp to populacja (lub grupa populacji) w obrębie gatunku roślinnego o swoistych cechach dzięki przystosowaniu się do specyficznych warunków siedliskowych, chociaż nie stanowi jednostki taksonomicznej.

W dziejach człowieka las był zawsze źródłem różnych produktów, z których najważniejszym pozostaje drewno. Współcześnie, coraz powszechniejszym staje się zrozumienie ogólno przyrodniczej i społecznej roli lasów oraz konieczności ich ochrony. Odpowiedzią na poszukiwanie kompromisu między produkcją drewna, zachowaniem walorów przyrodniczych i czynienia lasu przyjaznym człowiekowi są w Polsce leśne kompleksy promocyjne, propagujące wielofunkcyjną gospodarkę leśną.

Oficjalnie nazwa „leśny kompleks promocyjny" (lkp) pojawiła się w Polsce w uzasadnieniu do Decyzji nr 23 Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z 8 listopada 1994 roku w sprawie ochrony i zagospodarowania Puszczy Białowieskiej. Formalne powołanie leśnych kompleksów promocyjnych nastąpiło w Zarządzeniu nr 30 dyrektora generalnego Lasów Państwowych z 19 grudnia 1994 roku, kiedy utworzono pierwszych siedem takich kompleksów. W 1996 roku dołączyły trzy następne, a wśród nich lkp „Lasy Rychtalskie". Obecnie w Polsce funkcjonuje dziewiętnaście takich kompleksów promocyjnych o łącznej powierzchni 990,5 tys. ha, z czego 969,9 tys. ha znajduje się w Państwowym Gospodarstwie Leśnym Lasy Państwowe. Ich powstanie jest efektem procesów zachodzących we współczesnym leśnictwie europejskim i stanowi oryginalną, rodzimą ideę szerokiego promowania wielofunkcyjnej, trwale zrównoważonej gospodarki leśnej. Jedynym odpowiednikiem w Europie jest szwedzka koncepcja lasu modelowego (Baltic Forest), która jest kontynuacją pomysłu z Kanady. W Polsce projekt ten ruszył pod nazwą „Bałtyckie Krajobrazy".

Wszystkie funkcjonujące w Polsce leśne kompleksy promocyjne mają do spełnienia następujące cele: prowadzenie gospodarki leśnej na podstawie wszechstronnego rozpoznania stanu ekosystemu leśnego, trwałe zachowanie lub odtwarzanie naturalnych walorów lasu metodami racjonalnej gospodarki leśnej − prowadzonej na podstawach ekologicznych,

integrowanie celów gospodarki leśnej z celami aktywnej ochrony przyrody i krajobrazu oraz ochrony i kształtowania środowiska, promowanie trwałej, zrównoważonej i wielofunkcyjnej gospodarki leśnej, prowadzenie prac badawczych i doświadczalnictwa leśnego, prowadzenie edukacji ekologicznej społeczeństwa.

Dla każdego lkp opracowano specjalne zasady hodowlane i ochronne oraz powołano radę społeczno-naukową, która jest organem doradczym i opiniotwórczym dla leśników.

1.7. Szata roślinna

Historia szaty roślinnej wiąże się z przebiegiem zasiedlania doliny Baryczy przez człowieka, ponieważ to właśnie ludzie przez ostatnich kilka stuleci mieli największy wpływ na kształtowanie jej różnorodności i fizjonomii.

Obecnie na terenie gminy Przygodzice mamy do czynienia z większą różnorodnością gatunkową roślin i zbiorowisk roślinnych (syntaksonów), niż inne jednostki samorządowe południowej Wielkopolski, może za wyjątkiem gminy Sośnie. Poza wspomnianą wcześniej działalnością człowieka w tym rejonie, rzeczywista szata roślinna jest wynikiem, m.in. ukształtowania powierzchni, podłożem geologicznym i uwilgotnieniem gleb. Krajobraz obszaru ma układ równoleżnikowo biegnących płatów, na które składają się głównie obszary leśne, grunty orne, łąki i pastwiska oraz o ułożeniu południkowym − zespół stawów hodowlanych.

W geobotanicznym podziale Polski badany obszar leży w okręgu Baryckim, krainie Wielkopolsko-Kujawskiej (Pas Wielkich Dolin). Znaczny udział siedlisk zabagnionych i stawów jest cechą charakteryzującą ten region. Panującym gatunkiem w drzewostanach jest sosna pospolita, ponadto występuje dąb szypułkowy, który miejscami tworzy skupienia starych, pomnikowych osobników (np. charakteryzujące się sporymi walorami krajobrazowymi skupisko Dębów Antonińskich), brzóz: brodawkowata i rzadziej spotykana omszona, klon jawor i inne. Najczęściej występującym zbiorowiskiem leśnym jest subatlantycki bór świeży z borówkami: brusznicą i czarną, wrzosem pospolitym oraz w prześwietlonych fragmentach z wąskolistnymi trawami, takimi jak: kostrzewa owcza i śmiałek pogięty w warstwie zielnej. W okręgu Baryckim występują również inne zespoły borowe: na piaszczystych wydmach śródlądowy bór suchy z liczną grupą gatunków porostów (głównie chrobotków) i śródlądowy bór wilgotny w warstwie krzewów ze świerkiem pospolitym a w zielnej – z trzęślicą modrą. Lasy dębowo-grabowe reprezentowane są przez grąd środkowoeuropejski z udziałem dębów szypułkowego i bezszypułkowego, grabu pospolitego oraz innych gatunków domieszkowych. Sporadycznie można spotkać buczyny, w składzie których gatunkiem dominującym jest buk pospolity.

Zgodnie z najnowszą regionalizacją geobotaniczną opracowaną przez Jana Matuszkiewicza, badany teren należy do okręgu Doliny Baryczy (podokręg Odolanowsko-Milicki), Krainy Południowowielkopolsko-Łużyckiej i Działu Brandenbursko-Wielkopolskiego.
Próbą rejonizacji szaty roślinnej Polski, choć dyktowanej potrzebami pszczelnictwa było opracowanie Z. Demianowicz, w którym autorka przedstawiła na mapie obszary pożytków z wrzosu pospolitego. Obszar leśny gminy znalazł się w zasięgu występowania pożytku z tej miododajnej krzewinki.

W granicach gminy Przygodzice łąki górnobaryckie są stosunkowo mało zróżnicowane geobotanicznie. Występują one w podobnych warunkach, zwłaszcza wodnych i glebowych, czego powodem były jednostronnie przeprowadzone melioracje (nastawione tylko na odwodnienie). Większe zróżnicowanie występuje w sąsiedztwie skanalizowanej rzeki Barycz oraz poza granicami gminy w pasie tzw. „łąk odolanowskich", szczególnie w południowo-wschodniej części koło Garek i Bonikowa.
Obszar jest użytkowany rolniczo, zatem produkcja silnie wpływa na charakter szaty roślinnej. Przez dziesięciolecia z różną intensywnością człowiek tu gospodarował, a to ściśle wiązało się z czasową regulacją stosunków wodnych terasy. Jeszcze kilkanaście lat temu duży areał zajmowały pastwiska, gdzie prowadzono intensywny wypas bydła. Z końcem ubiegłego wieku, zaczął wyraźnie wzrastać udział łąk nieużytkowanych, zmniejszyła się również liczba pastwisk, co wynika ze zmiany sposobu wypasu bydła.
Rejon terasy zalewowej porastają najczęściej łąki turzycowe z udziałem sitów i mchów,

mozgowo-wyczyńcowe oraz łąki traw mniej wartościowych z dużym udziałem ziół i chwastów. Do ostatniego typu łąk zaliczyć można łąki z trzęślicą modrą, które zajmują ok. 80 ha łąk tzw. „zabaryckich" (usytuowanych między nasypem kolejowym a kompleksem stawów Przygodzice-Trzcieliny). Charakterystycznym gatunkiem jest tam krwawnica pospolita, która latem w okresie kwitnienia nadaje łąkom krwistofioletowy aspekt. Na uwagę zasługuje także większa niż w innych dolinach Wielkopolski obecność roślin z rodziny motylkowatych, szczególnie koniczyna drobnogłówkowa.
Łąki mozgowe stanowią ok. 20 % użytków zielonych w górnym odcinku doliny Baryczy, gdzie występują najkorzystniejsze warunki do rozwoju płatów tego zespołu roślinnego. Występują również inne zbiorowiska szuwarowe, np. szuwar trzcinowy, skrzypowy i z manną mielec.

Według mapy potencjalnej roślinności naturalnej cały pas pastwiskowo-łąkowy stanowi siedlisko łęgu jesionowo-olszowego, z subatlantyckim borem świeżym na piaszczystych wydmach polodowcowych. Północna część gminy Przygodzice to potencjalne siedliska grądu środkowoeuropejskiego (Wysoczyzna Koźmińska), a południowa pokryta lasami stanowi subatlantycki bór świeży i kontynentalny bór mieszany. Dominujące powierzchniowo siedliska niżowego łęgu jesionowo-olszowego zajęte są obecnie przez użytki rolne, zabudowania, sieć dróg i rowów oraz zbiorniki wodne (małe potorfowe i stawy hodowlane).

Duże znaczenie ekologiczne, krajobrazowe i ochronne mają zbiorowiska zaroślowe występujące w pasie użytków zielonych, szczególnie licznie w kompleksie łąkowym koło osady Lipie. Wzdłuż rowów odwadniających rozciągają się pasowo, zubożałe florystycznie łozowska, w których panuje wierzba szara, z domieszką wierzby uszatej i sporadycznie czeremchy pospolitej (większy udział czeremchy w łozowiskach obserwuje się na łąkach strzyżewskich, w gminie Sieroszewice), z nielicznie występującą kruszyną pospolitą, kaliną koralową oraz rzadką wierzbą pięciopręcikową. Sporadycznie występują kępy czyżni (śliwa tarnina) i zarośli bzu czarnego, z udziałem jeżyn. Na siedliskach borów sosnowych typu subatlantyckiego boru świeżego, w płatach wyniesień wydmowych występuje jałowiec pospolity, brak natomiast żarnowca miotlastego.

Dotychczas nie wykonano opracowania podsumowującego stan flory gminy Przygodzice. O różnorodności świata roślin niech świadczy stwierdzenie około 1000 gatunków roślin naczyniowych, ponad 40 gatunków mchów i przynajmniej 10 gatunków porostów. Gatunki leśne, które obejmuje prawna ochrona ścisła to: torfowce (*Sphagnum acutifolium, S. recurvum, S. palustre*), widłaki: jałowcowaty, goździsty i spłaszczony; długosz królewski, paprotka zwyczajna, przylaszczka pospolita, wiciokrzew pomorski, wawrzynek wilczełyko, bagno zwyczajne, parzydło leśne – można spotkać również rokitnika zwyczajnego i jarząb szwedzki, ale pochodzą one z nasadzeń. Podobną ochroną prawną objęte są na stawach rybnych: ramienica − jeden gatunek glonu z gromady Zielenice, jaskier (włosieniczник) skąpopręcikowy oraz jaskier (włosieniczник) wodny, nawodnik naprzeciwlistny i jezierza mniejsza, a jeszcze kilkanaście lat temu notowane były: salwinia pływająca i rzadka roślina na niżu grzybieńczyk wodny. W pasie łąkowym rosną: goździk pyszny, pełnik europejski, storczyki – kukułka szerokolistna, krwista i plamista. Na omawianym terenie występują także gatunki roślin objętych ochroną częściową, w lasach: z porostów – chrobotki: reniferowy i leśny, płucnica islandzka, z mchów − torfowiec nastroszony, bielistka siwa, drabik drzewkowaty, mokradłoszka zaostrzona, rokietnik pospolity, widłoząb miotłowy, płonnik pospolity; z roślin naczyniowych − bluszcz pospolity, kopytnik pospolity, przytulia (marzanka) wonna, kalina koralowa, porzeczka czarna, kruszyna pospolita i konwalia majowa; na stawach rybnych grążel żółty i grzybienie białe. Na obszarach łąkowych spotyka się dodatkowo bobrka trójlistkowego.

Kukułka szerokolistna - chroniony storczyk naszych łąk, fot. R. Kaczmarek

1.8. Świat zwierząt

Najsłabiej poznaną, chociaż najliczniejszą, grupą zwierząt w gminie Przygodzice to bezkręgowce. Dotychczas zinwentaryzowano, np. grupę wijów nazywaną parecznikami (*Chilopoda*). W Polsce występuje ok. 60 gatunków, a na terenie gminy naliczono 16 gatunków tych drapieżnych stawonogów, odżywiających się owadami, larwami różnych stawonogów i innymi drobnymi bezkręgowcami.

Rząd jętki (*Ephemeroptera*) i ważki (*Odonata*) to grupa owadów, które utrzymują skrzydła w stanie spoczynku rozłożone na boki lub podniesione do góry oraz nie mogą ich zginać do tyłu i fałdować, jak inne owady. Środowisko życia tych skrzydlastych owadów związane jest z terenami podmokłymi, ciekami, rowami i zbiornikami wodnymi. Spośród ok. 70 krajowych gatunków jętek stwierdzono 14 na omawianym obszarze i 41 gatunków ważek (w Polsce 80−90), w tym kilka chronionych.

Jedną z najpiękniejszych grup owadów są motyle (Lepidoptera), które systematycy dzielą na dzienne i nocne (ćmy). Wśród stwierdzonych na terenie gminy motyli dziennych, najczęściej zaobserwować można ładnie wybarwione rusałki: pawik, admirał, osetnik, pokrzywnik, ceik, kratkowiec i żałobnik, ale także pospolitego bielinka kapustnika lub jego kuzynów bielinka: bytomkowca, rzepnika i rukiewnika czy już wczesną wiosną latolistka cytrynka. Charakterystycznymi elementami krajobrazu łąkowego są: zorzynek rzeżuchowiec i strzepotki: ruczajnik i perełkowiec, w lasach natomiast mały zieleńczyk ostrężyniec.

Rusałka pawik - jeden z najatrakcyjniejszych motyli występujących na terenie gminy, fot. R. Kaczmarek

W gminie Przygodzice występują jedne z największych i najpiękniejszych motyli dziennych: paź królowej i mniej liczny witeź żeglarz (chroniony). W pełni okresu wegetacyjnego, w skąpanych słońcem łąkowych kwiatach spotkać można szlaczkonia: siarecznika i sylwetnika; czerwończyka: żarka, dukacika, uroczka lub zamgleńca; dostojkę: malinowca, agleję, latonię, ino oraz selenę. Pospolitymi gatunkami są również karłątki: leśny, ryska, kniejnik i akteon.

Motyle nocne są grupą słabiej poznaną. Na terenach leśnych gminy występują gatunki, które niekiedy mogą powodować szkody w drzewostanach iglastych i liściastych. Do motyli tych zaliczyć można: brudnicę mniszkę, strzygonię choinówkę, barczatkę sosnówkę i paprocha cetyniaka. Gatunkami, które nie wyrządzają dużych strat gospodarczych, są: zwójki sosnóweczka i zieloneczka, piędzik przedzimek, kuprówka rudnica. Na terenach leśnych i w zadrzewieniach można spotkać także zawisaka siwiotka i trociniarkę czerwicę.

Chrząszcze (*Coleoptera*) to duża grupa bezkręgowców o zróżnicowanej morfologii i złożonej biologii. Występują w większości środowisk i mają istotne znaczenie w obiegu materii w przyrodzie. Do drapieżnych owadów zaliczają się przedstawiciele rodzin biegaczowatych, trzyszczowatych i pływakowatych. Na obszarze gminy stwierdzono m.in. biegacza: granulowanego, ogrodowego, wręgatego i gajowego, skoropędka, cztery gatunki niestrudka, jak i szykonia; tęcznika większego i mniejszego oraz pierzchotka (wszystkie gatunki chronione). W tym rejonie można obserwować także dwa gatunki trzyszczy: piaskowego i leśnego. Z rodziny pływakowatych do często spotykanych w akwenach należą ruczajnik pospolity, pływak żółtobrzeżek i kałużnica czarnozielona (dwa ostatnie gatunki chronione).

Spośród pozostałych grup chrząszczy dość pospolitymi są owady z rodziny kusakowatych (np. kusak czerwonopokrywy), żukowatych – objęta ochroną ścisłą pachnica dębowa (*Osmoderma eremita s.l.*), żuki leśny i wiosenny, kruszczyca złotawa, orszoł prążkowany, biedronkowatych – oczatka, okrajka, biedronki dwukropka i siedmiokropka, gałecznik oraz wrzeciążka. Bogatkowate reprezentują m.in. kwietniczek, miedziak sosnowy i pozornik, a sprężykowate ponad 20 gatunków (np. siewnik: ciemny, skibowiec; zaciosek i ponęć lśniący).

Rodzina kózkowate to chrząszcze o stosunkowo długich czułkach i smukłym ciele; na terenie gminy naliczyć można nawet kilkadziesiąt gatunków, takich jak: kozioróg dębosz, borodziej cieśla (gatunki chronione), rzemliki osinowiec i topolowiec, dyląż garbarz, ściga lśniąca, rębacze pstry i pniowiec, paśniki pałączasty i niszczyciel, żerdzianka sosnowiec oraz tycz cieśla i wonnica piżmówka. Sporą grupę stanowią również owady z rodziny stonkowate, ryjkowate i kornikowate.

Rząd błonkówek (*Hymenoptera*) obejmuje organizmy o dużym znaczeniu gospodarczym, ponieważ większość z nich zapyla kwiaty roślin (w tym uprawnych).
W gminie Przygodzice występują owadziarki (są pasożytami owadów i pajęczaków) oraz żądłówki – posiadające żądło w tylnej części odwłoka. Te ostatnie dzielą się na:

- osy, których największym polskim przedstawicielem jest drapieżny szerszeń europejski (buduje gniazda z masy celulozowej o średnicy 30−50 cm) oraz mniejsze, jak osa dachowa, klecanka pospolita;
- pszczoły – zalicza się tutaj duża grupa gatunków pszczół tzw. „samotnic" (np. pszczolinki, murarki), trzmiele: ogrodowy, parkowy, gajowy, leśny, ziemny, rudonogi, rudoszary i rudy (wszystkie objęte ochroną, ale tylko trzmiel ziemny częściową) oraz hodowlane krzyżówki pszczoły miodnej;
- mrówki, które tworzą wysoko zorganizowane społeczności, są drapieżne, roślinożerne i wszystkożerne. W borach można spotkać m.in. mrówkę rudnicę (buduje duże gniazda) i mrówkę ćmawą – ochrona częściowa.

Najbardziej widoczną grupą organizmów są jednak kręgowce, reprezentowane przez pięć gromad: ryby, płazy i gady, ptaki oraz ssaki.
W ciekach i stawach hodowlanych gminy naliczono do 25 gatunków ryb. Głównym gatunkiem w stawach jest karp (odmiany lustrzeń i rzadziej spotykana pełnołuski) oraz w mniejszych ilościach tołpygi biała i pstra, amur biały, szczupak, sum, lin, a także sandacz. Poza wymienionymi, w ciekach pospolitymi są: płoć, okoń, karaś srebrzysty, leszcz, jazgarz, słonecznica, ciernik i kiełb. Mniej liczne lub nieliczne ryby to m.in. sumik, piskorz, wzdręga, miętus, koza i śliz (dwa ostatnie objęte prawną ochroną ścisłą) oraz czebaczek amurski (zawleczony do doliny Baryczy w ostatniej dekadzie ubiegłego wieku).

Z gromady płazów stwierdzono na terenie gminy 13 gatunków; wszystkie chronione. Na przełomie marca i kwietnia (termin zależy od temperatury wody), w wypłaceniach stawów i oczkach pojawia się licznie żaba moczarowa (nawet do kilkuset samców o niebieskim zabarwieniu tułowia), a niewiele później w akwenach słychać chrumkanie ropuchy szarej; w tym czasie zjawia się również żaba trawna. Z początkiem maja, w ciepłe dni, w zacisznych miejscach stawów słuchać kumkanie kumaka nizinnego. Ciepłe majowe wieczory to najlepszy czas dla chóru rzekotek drzewnych (małych, jasnozielonych żabek). Wtórują rzekotkom wieczorem żaby: wodna, jeziorowa i śmieszka. W nocy można usłyszeć wibrujące głosy ropuchy zielonej oraz z niewielkiej odległości rzadkiej ropuchy paskówki. Skrytym gatunkiem jest grzebiuszka ziemna. W gminie występują jeszcze płazy ogoniaste: traszka zwyczajna i prawdopodobnie grzebieniasta.

Rzekotka drzewna - płaz zdradzający swoją obecność charakterystycznym głosem, fot. R. Kaczmarek

Na stawach i przy ciekach najpospolitszym gadem (wężem) jest zaskroniec, rzadziej występuje natomiast beznoga jaszczurka – padalec. Oprócz padalca stwierdzono jeszcze dwa gatunki jaszczurek: żyworodną (związaną z biotopami wilgotnymi) i zwinkę (która zamieszkuje tereny raczej suche i piaszczyste). Praktycznie wyłącznie w lasach bytuje jedyny krajowy jadowity wąż – żmija zygzakowata o długości ciała 75−80 cm. Wszystkie wymienione gady są prawnie chronione.

Teren gminy pod względem faunistycznym charakteryzuje się przede wszystkim zróżnicowaną i liczną ornitofauną (ptaki). Stawy Przygodzickie i łąki górnobaryckie, rozciągające się wzdłuż podmokłej doliny, stanowią ważne miejsce lęgowe oraz są szlakiem

migracji ptaków.
Ptaki lęgowe związane są ze środowiskami wodno-błotnymi, leśnymi, polno-łąkowymi i terenami osiedli ludzkich. W budynkach osiedli ludzkich gniazdują wróbel, jaskółka dymówka i oknówka, kopciuszek, nielicznie szpak, a w niektórych miejscowościach jerzyk, kawka, a czasami spotyka się również sowę płomykówkę. Ponadto w sąsiedztwie lęgi odbywają gołąb sierpówka i kos, a na skraju osiedla Pardalin koło Jankowa Przygodzkiego, znajduje się jedyny w powiecie czapliniec, w którym gniazduje ponad 60 par czapli siwej. Charakterystycznym jednak gatunkiem jest bocian biały, który często buduje swoje gniazda w pobliżu osad ludzkich. Spośród 16 par lęgowych naliczonych przez członków PwG OTOP w 2007 roku, najbardziej znane jest monitorowane gniazdo w Przygodzicach, które można obserwować na stronie internetowej (http://www.bociany.ec.pl).

Remiz - buduje swoje oryginalne gniazda w pobliżu zbiorników wodnych, fot. W. Urbankiewicz

Nie zawsze te ptaki wybierają sąsiedztwo człowieka. Jeszcze w pierwszej połowie lat 90. ubiegłego wieku na skraju jednej z wysp leśnych koło Chynowy−Lipie, w pasie łąk, istniały gniazda dwóch par bocianów białych na sosnach pospolitych.
W parkach wiejskich i większych zadrzewieniach gniazdują: słowik szary i rdzawy, drozd kwiczoł, muchołówka szara, trznadel, ortolan, dzierzby: gąsiorek i srokosz oraz sokół pustułka. Z obszarem polno-łąkowym związane są gatunki ptaków: skowronek, skowronek dzierlatka, świergotek łąkowy i polny, pliszka żółta i siwa, pokląskwa, sroka, czajka, bekas kszyk, rycyk i krwawodziób, a także kuropatwa, bażant, derkacz i przepiórka oraz żuraw (obszary podmokłe, np. w sąsiedztwie stawów), dudek, potrzeszcz, dziwonia, świerszczak, białorzytka, bardzo rzadko odbywający lęgi kulik wielki i od połowy lat 90. XX wieku kląskawka. Wzdłuż cieków i rowów licznie występują potrzos, rokitniczka oraz łozówka. W okresie przelotów można obserwować błotniaka zbożowego i łąkowego, a także stada żerujących gęsi: zbożowej i białoczelnej (wśród których niekiedy spotyka się bernikle). W okresie zimy w pasie krajobrazu otwartego koncentrują się grupy koczujących ptaków drapieżnych: myszołów, myszołów włochaty.
W lasach gnieździ się spora grupa gatunków rzadkich. Niektóre z nich to duże zwierzęta, wymagające rozległych i zacisznych starych lasów. Do nich należy orzeł bielik i bocian czarny. W ostojach lęgowych wymienionych gatunków wyznaczono strefy ochrony całorocznej i okresowej. Na terenie gminy Przygodzice jeszcze latem 2010 roku istniały dwie strefy orła bielika, obecnie jedna. Na przestrzeni kilku ostatnich lat w opisywanych granicach gnieździło się od 1 do (prawdopodobnie) 4 par bociana czarnego, a w 2008 roku utworzono strefy ochronne dla dwóch odnalezionych gniazd. Najpospolitszym przedstawicielem rzędu szponiastych jest myszołów, natomiast bardziej skryty tryb życia cechuje gatunki typowo leśne: jastrzębia i nielicznego krogulca. Podobnym do myszołowa jest trzmielojad, który jest jednak dość rzadkim mieszkańcem gminnych lasów. Na terenach leśnych, w pobliżu stawów, prawdopodobnie gnieździ się kania ruda, a może także widywana często w okresie przelotów kania czarna. Spośród sów, pospolitym gatunkiem jest puszczyk, ale również uszatka (sowa uszata), występująca jednak na skraju kompleksów leśnych, w wyspach leśnych i większych zadrzewieniach. Do ważnych gatunków leśnych należą: zięba i szpak, dzięcioły (kilka gatunków, spośród których największym jest dzięcioł czarny, a rzadkimi są: dzięcioł zielony, białogrzbiety i zielonosiwy), sikory: bogatka, modraszka, sikora uboga, sosnówka, czubatka i czarnogłówka oraz pokrzewki (gajówka, kapturka, a także gatunki występujące na skraju lasu i w zadrzewieniach – jarzębatka, piegża i cierniówka), mysikrólik, zniczek i strzyżyk (to najmniejsze ptaki w Polsce), lelek, gołębie: grzywacz, turkawka oraz rzadki siniak, kruk, wrona siwa, sójka, gil, świstunka, drozd śpiewak, słonka i oczywiście muchołówki: szara, żałobna i nieliczna białoszyja, a dawniej mała.

Najciekawszą grupę stanowią gatunki środowisk wodno-błotnych. Na stawach gniazdują: 4 gatunki perkozów (dwuczuby, rdzawoszyi, zausznik, perkozek), bąk, rzadko bączek, łabędź niemy (pierwsze powojenne lęgi odnotowano dopiero w 1963 roku), gęś gęgawa, licznie łyska i kaczki: krzyżówka, głowienka, czernica, a rzadko krakwa, cyranka, cyraneczka, płaskonos, podgorzałka i gągoł. Jedynym przedstawicielem ptaków szponiastych, który buduje gniazda w pasie trzcin jest błotniak stawowy. O obecności w szuwarach chruścieli świadczą głównie wydawane przez nie głosy wieczorem i nocą. Spośród nich wymienić trzeba: wodnika, kokoszkę i nieliczne kropiatkę, zielonkę. Brzegi i płycizny stawów porośnięte taką roślinnością to środowisko bytowania kilku drobnych gatunków śpiewających, np. dość łatwe do obserwacji trzciniak, trzcinniczek czy wspomniane już wcześniej rokitniczka i łozówka, ale również nieliczne (głosy podobne do dźwięków wydawanych przez świerszcze) brzęczka, strumieniówka i świerszczak. Pryzmy i wierzchowiny na stawach są miejscem lęgowym mewy śmieszki oraz rybitw rzecznej i czarnej. W skarpach cieków, kanałów i pryzm wykopuje nory gnieżdżący się w dużym rozproszeniu zimorodek; na terenie gminy funkcjonują również małe kolonie jaskółki brzegówki. Zadrzewienia wierzbowe, brzozowe na groblach i pryzmach stawów to typowy biotop dla remiza, który po mistrzowsku buduje wspaniałe gniazda w kształcie odwróconego buta. Na odsłoniętym piaszczystym dnie zbiorników gnieżdżą się rzadko sieweczki rzeczna i obrożna. Dużą grupę stanowią ptaki przelotne i zalatujące w gminie Przygodzice. Spotkać można m.in. nury czarnoszyjego i rdzawoszyjego, kormorana czarnego, ślepowrona oraz inne czaple: modronosą, nadobną, białą i purpurową, łabędzie: krzykliwego i czarnodziobego, cztery gatunki bernikli, świstuna, ogorzałkę, lodówkę, markaczkę i uhlę, tracze: nurogęsia, długodziobego oraz bielaczka, orła przedniego, orlika krzykliwego i grubodziobego, sokoły: kobczyka, drzemlika, kilka gatunków brodźców i biegusów, mew i rybitw, a także wiele innych, w tym gatunki bardzo rzadkie. Większość gatunków ptaków objęta jest ochroną prawną całkowitą lub częściową, poza gatunkami łownymi (np. kaczka krzyżówka, głowienka, czernica, słonka, grzywacz) oraz bytującymi na stawach rybnych uznanych za obręby hodowlane − kormoranem czarnym i czaplą siwą.

Drugą pod względem liczebności gromadą na opisywanym terenie są ssaki, których naliczono ponad 50 gatunków. Z grupy ssaków owadożernych odnotowano m.in. jeża europejskiego i wschodniego, licznie występującego kreta, ryjówki aksamitną i mniej liczną malutką, a także rzęsorka rzeczka – ryjówkę najbardziej związaną ze środowiskiem wodnym i rzadkiego zębiełka karliczka. Wszystkie zwierzęta z tego rzędu, poza kretem, są objęte prawną ochroną ścisłą.

Dzik - występuje w lasach i ich sąsiedztwie, fot. R. Kaczmarek

Nietoperze to skrzydlate ssaki, które w leśnych ostępach gminy znajdują bardzo dobrą bazę żerową i odpowiednie kryjówki, takie jak dziuple, wykroty i specjalne budki, tzw. schrony umieszczane na drzewach przez Nadleśnictwo Antonin. Prowadzone prace nad różnorodnością gatunkową i ekologią nietoperzy w rejonie lasów Nadleśnictwa Antonin przez dr. Grzegorza Wojtaszyna od 1998 roku, wykazały bytowanie przynajmniej 14 gatunków nietoperzy, głównie w leśnej części gminy Przygodzice. Spośród nich największym jest nocek duży, który jest jednym z najlepiej wyspecjalizowanych pokarmowo nietoperzy, ponieważ poluje głównie na nielotne chrząszcze biegaczowate – ich ruch wychwytuje słuchem i chwyta lądując na ziemi. Dość licznie występują ponadto: nocek Natterera, gacek brunatny (dawna nazwa gacek wielkouch), nocek rudy, karlik większy i borowiec wielki. Do gatunków nielicznych należą: nocek wąsatek, nocek Brandta, mroczek późny, borowiaczek, mopek, gacek szary oraz dwa gatunki najmniejszych nietoperzy w Polsce − karliki malutki i drobny (jako gatunek wyodrębniony w połowie lat 90. ubiegłego wieku; jest jednocześnie najmniejszym nietoperzem europejskim). Karlika drobnego pierwszy raz odłowiono w sieć w rezerwacie przyrody „Wydymacz" w lipcu 2005 roku. Wszystkie wymienione nietoperze są objęte prawną ochroną ścisłą.

Z różnorodnej grupy gryzoni najpospolitsze są: zając szarak (krajobraz otwarty), wiewiórka

pospolita (obszary leśne) i piżmak, głównie w rejonie cieków, kanałów i zbiorników wodnych, a z małych ssaków leśnych: nornica ruda, nornik bury, mysz leśna i mysz zaroślowa. W pasie łąk i pól licznie występują: nornik zwyczajny (tzw. polnik), darniówka zwyczajna i mysz polna. Do rzadkich gatunków zaliczają się: królik, bóbr europejski (w gminie od 2000−2001 roku), karczownik, chomik europejski, nornik północny, a bardzo rzadko spotykane są: badylarka i orzesznica. Na terenie gminy Przygodzice występują również: szczur wędrowny i mysz domowa.

Ssaki drapieżne reprezentowane są przez 11 gatunków, takich jak: lis, który jest najpospolitszym dużym drapieżnikiem, borsuk i jenot (gatunek wschodnioazjatycki; dotarł do doliny Baryczy pod koniec ubiegłego wieku). Sporadycznie ostępy leśne gminy odwiedza wilk – największy drapieżnik z rodziny psowatych.

Na stawach, ale także w większych ciekach i kanałach można spotkać wydrę. W tym rejonie bytują również gronostaj i norka amerykańska, która pojawiła się w gminie w tym samym czasie co jenot. Z obszarami leśnymi i zadrzewieniami związana jest kuna leśna oraz kuna domowa, a na obrzeżu lasu i w jego sąsiedztwie obserwuje się łasicę i tchórza.

Z rzędu parzystokopytnych najliczniejszym ssakiem jest sarna, która w okresie jesienno-zimowym, w otwartym krajobrazie polno-łąkowym, tworzy grupy (rudle) składające się z kilkunastu, a nawet kilkudziesięciu osobników. Duże kompleksy leśne stanowią ostoję jelenia szlachetnego, a mniejsze w połączeniu z mozaiką płatów łąk i pól to najlepszy biotop dla daniela (sprowadzonego przez myśliwych w ostatniej dekadzie ubiegłego wieku na teren gminy Sieroszewice, z którego rozprzestrzeniły się na cały region). Licznie występuje dzik w lasach i sąsiedztwie, np. w rejonie stawów i w uprawach kukurydzy. Okresowo pojawia się łoś, który jest największym przedstawicielem rodziny jeleniowatych w Polsce.

Prawną ochroną ścisłą są objęte gatunki: oprócz wcześniej wymienionych owadożernych i nietoperzy, również wiewiórka pospolita, chomik europejski, orzesznica, wilk, gronostaj i łasica, a częściową: bóbr europejski, badylarka, mysz zaroślowa i z wyjątkami kret, wydra oraz karczownik.

1.9. Ochrona przyrody

Obejmuje zarówno ochronę cennych tworów przyrody, ich skupień i zespołów, jak i krajobrazu, miejsc zachodzenia spontanicznych procesów ekologicznych oraz ochronę resztek ekosystemów pierwotnych. Początki ochrony przyrody to motywacje religijne, oddawanie czci świętym drzewom i skałom, które były jakby pierwowzorami pomników przyrody. Wiele takich świętych drzew znajdowało się w krainach Słowian i były to zazwyczaj dęby. Zgodnie z wierzeniami wielu prymitywnych ludów, dąb stworzony został jako pierwsze drzewo na świecie. W owych wierzeniach nadawano mu nadzwyczajne właściwości. Przedstawiany był jako przeogromne drzewo, wspierające całe niebo rozłożystą koroną. Na jej szczycie znajdowało się siedlisko bóstw. Potężne korzenie natomiast wrastały w ziemię tak głęboko, iż stanowiły filary piekieł. Pień tego dębu był niezniszczalny. No, prawie niezniszczalny. Unicestwić go mógł tylko ogień boży, czyli piorun.

W okresie od połowy XIV do połowy XIX wieku ochrona przyrody znalazła wyraz w licznych normach stanowionych. Z reguły była związana z ochroną mienia. Obiekty przyrody ożywionej chronione były wtedy, kiedy stanowiły przedmiot kogoś własności. Tak było m.in. w dobrach przygodzickich w XVIII wieku należących wówczas do książąt Radziwiłłów.

Prawne formy ochrony przyrody znajdujące się na terenie gminy Przygodzice, poza ochroną gatunkową (która omówiona została przy charakterystyce roślin i zwierząt), to: rezerwat przyrody „Wydymacz", park krajobrazowy „Dolina Baryczy", obszar chronionego krajobrazu „Wzgórza Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanowska", obszar specjalnej ochrony ptaków „Dolina Baryczy", specjalny obszar ochrony siedlisk „Ostoja nad Baryczą" oraz pomniki przyrody.

Rezerwat przyrody „Wydymacz", którego obszar jest własnością skarbu państwa i w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe – Nadleśnictwo Antonin (staw rybny Wydymacz był użytkowany przez Gospodarstwo Rybackie Przygodzice do końca 2007 roku).

Rezerwat typowo leśny, od strony południowego-wschodu przylegają do niego zalesione olszą czarną wilgotne łąki oraz ogrodzony park (dawniej w stylu angielskim) otaczający Pałac Myśliwski Książąt Radziwiłłów.

Tabela 7. Ogólne informacje nt. rezerwatu przyrody „Wydymacz".

województwo	wielkopolskie
powiat	ostrowski
gmina	Przygodzice
obręb ewidencyjny	Antonin
odległość do UG w Przygodzicach	8 km
odległość do stacji PKP w Antoninie	1 km
odległość do przystanku PKS (autobusowego)	1 km
rodzaj rezerwatu przyrody	leśny (L)
dominujący przedmiot ochrony	typ fitocenotyczny (PFi), podtyp zbiorowisk leśnych (zl)
główny typ ekosystemu	typ leśny i borowy (EL), podtyp lasów nizinnych (lni)

Źródło: P. Śliwa i in. Plan ochrony rezerwatu „Wydymacz", Poznań 2004.

Celem ochrony w rezerwacie przyrody jest zachowanie fitocenoz zespołów leśnych, gatunków roślin chronionych, drzew pomnikowych i miejsc występowania ptaków wodnych. Obecnie powierzchnia rezerwatu wynosi: 47,86 ha, z czego:

Drzewostany	32,69
Staw Wydymacz	10,11
Rowy	0,35
Drogi	0,20
Pozostałe	4,51

Pod względem geologiczno-morfologicznym jest to plejstoceńska terasa rzeczna wypełniona piaskami akumulacji rzecznej. W terasie tej często występują pagórki wydmowe oraz pola piasków eolicznych. Na niewielkiej powierzchni występuje niecka wypełniona płytkim osadem organicznym – torfem na luźnym piasku. Rzeźba terenu rezerwatu jest płaska, niewielkie wyniesienia w części środkowej i północnej związane są z piaskami akumulacji wydmowej. Najniżej położony teren występuje po zachodniej stronie stawu, występuje tu depresja w stosunku do lustra wody i dna stawu. Wyższym punktem w rezerwacie jest także grobla od zachodniej strony stawu, która jest pochodzenia antropogenicznego.

„Wydymacz" - jedyny rezerwat w gminie Przygodzice, fot. W. Urbankiewicz

Wyróżniono cztery typy gleb: brunatne (podtyp: wyługowane), bielicowe (właściwe, murszaste i skrytobielicowe), czarne ziemie (zdegradowane i murszowate), torfowe (torfowisk niskich)

Wody stawu Wydymacz mają charakter eutroficzny – umiarkowanie żyzny, co powoduje dużą atrakcyjność przyrodniczą stawu (szczególnie poprzez rozwój wysokiej roślinności szuwarowej).

Do wód powierzchniowych w rezerwacie zalicza się staw Wydymacz oraz cieki i rowy. Staw Wydymacz ma powierzchnię 10,11 ha, z czego ponad 2 ha powierzchni zbiornika zajmuje szuwar wysoki tworzony głównie przez trzcinę pospolitą i pałkę wąskolistną. Zbiornik charakteryzuje się mała głębokością maksymalną (przy mnichu piętrzącym ok. 2,5 m), a w związku z tym niewielką głębokością średnią.

Wyniki badań właściwości fizyczno-chemicznych wód stawu wykazały, iż woda charakteryzuje

się zbliżonym do neutralnego odczynem (pH – 7,6) i niewielką ilością rozpuszczonych soli mineralnych. Woda zawiera dość znaczne ilości materii organicznej a obserwowane stężenia pierwiastków biogennych (azotu i fosforu) zaliczyć można do umiarkowanie wysokich.
Staw Wydymacz posiada wody charakteryzujące się III klasą czystości (parametrem wskazującym na najniższą jakość – wody pozaklasowe – jest koncentracja azotu ogólnego. Natomiast koncentracja rozpuszczonego w wodzie tlenu jest charakterystyczna dla wód I klasowych.

W wyniku przeprowadzonej inwentaryzacji florystycznej do planu ochrony rezerwatu w sezonie wegetacyjnym 2004 roku, na terenie rezerwatu stwierdzono występowanie 284 gatunków roślin naczyniowych (łącznie z wyłączonym z powierzchni rezerwatu sadem i polaną w 2010 roku). Spośród nich 17 gatunków to rośliny podlegające ochronie prawnej oraz rzadko występujące w Wielkopolsce. tj. m.in. przylaszczka pospolita, wiciokrzew pomorski, kopytnik pospolity, wawrzynek wilczełyko, kalina koralowa, porzeczka czarna, kruszyna pospolita, bluszcz pospolity, ramienica wieńcowa, włosienicznik skąpopręcikowy, nadwodnik naprzeciwlistny, jezierza mniejsza, grążel żółty i grzybień biały.
W rezerwacie przyrody Wydymacz stwierdzono 29 gatunków drzew (5 iglastych i 24 liściaste). Gatunkami panującymi w drzewostanach są: sosna pospolita, świerk pospolity, modrzew europejski, dąb szypułkowy i olcha czarna. Pozostałe stanowią domieszki w drzewostanach pierwszej warstwy oraz drugiej, a także występują w podszytach, podrostach i nalotach.

Najlepiej rozpoznaną grupą zwierząt są ptaki. Na terenie rezerwatu przyrody „Wydymacz" stwierdzono ponad 120 gatunków ptaków, z których około 70 to gatunki lęgowe i prawdopodobnie lęgowe. Można jednak przypuszczać, iż pojawia się tu również wiele innych gatunków, regularnie obserwowanych na położonych nieopodal Stawach Przygodzickich. O atrakcyjności tego miejsca decyduje istnienie dwóch dobrze wykształconych, sprzyjających występowaniu ptaków środowisk – leśnego i wodnego. Do ptaków wodno-błotnych, które regularnie przystępują do lęgów na terenie rezerwatu, należą: łabędź niemy, kaczka krzyżówka, perkozek, perkoz rdzawoszyi oraz łyska. Sporadycznie gniazduje tu również błotniak stawowy, samotnik i gągoł. Na otwartej przestrzeni nad stawem można zobaczyć przelatujące dzięcioły czarne a także gniazdujące w sąsiedztwie bociany czarne, kruki lub nawet bielika. Pokazują się tu również koczujące wiosną i latem na pobliskich stawach czaple białe, łabędzie czarnodziobe, widziano również ohara.
Spośród gatunków leśnych, które gniazdują stosunkowo licznie, wymienić należy: świstunkę leśną, zniczka, muchołówkę żałobną, sosnówkę, pełzacza ogrodowego, szpaka oraz ziębę. Prawdopodobnie gniazdują tu również czyż oraz gil, które stwierdza się na tym terenie w okresie lęgowym. Jedną z ciekawostek jest wyższa liczebność zniczka, niż mysikrólika. Gatunki te, blisko spokrewnione ze sobą, są najmniejszymi przedstawicielami ornitofauny w Polsce. Ponadto w sezonie lęgowym można obserwować rzadkie gatunki, takie jak: muchołówkę małą, muchołówkę białoszyją oraz muchołówkę żałobną.
W 2008 roku na stawie Wydymacz obserwowano samicę gągoła wodzącą kilkudniowe pisklęta (Michał Radziszewski − materiały niepublikowane). Jest to pierwsze udokumentowane stwierdzenie jego lęgu w granicach gminy Przygodzice.
Sensacyjną obserwacją było stwierdzenie 2 jarząbków w tym samym roku przez Mateusza Matysiaka i Bartłomieja Duczmala − materiały niepublikowane. Gatunek obserwowano również w kolejnych latach.

Fauna rezerwatu przyrody reprezentowana jest również przez płazy − odnotowano tutaj 8 gatunków. Są to przeważnie gatunki powszechnie spotykane, ale ich wspólne występowanie na tak małym obszarze świadczy o tym, że ów teren objęty ochroną prawną jest dla tej grupy zwierząt ważnym miejscem. Bardzo ważną rolę odgrywa staw Wydymacz, który jest dobrym miejscem do odbywania gadów i rozrodu płazów. Ciekawym faktem jest występowanie rzekotki drzewnej, która w Wielkopolsce jest stosunkowo rzadko spotykana. Gody odbywają się najbardziej intensywnie w ciepłe i wilgotne noce. Samica odnajduje partnera kierując się, wydawanym przez niego charakterystycznym głosem. Samce odzywają się głośno, a ich głos jest najbardziej donośny wśród polskich płazów. W okresie godowym rzekotki można usłyszeć nawet z odległości 2−3 kilometrów.

W rezerwacie stwierdzono występowanie 5 gatunków gadów, a na szczególną uwagę zasługuje zaobserwowanie żmii zygzakowatej.
Na tym terenie występuje również kilkanaście gatunków ssaków, m.in. sarna, daniel, jeleń szlachetny, lis i dzik. Poza kilkoma drobnymi gatunkami na uwagę zasługuje stwierdzenie przez Grzegorza Wojtaszyna (chiropterologa) 8 gatunków nietoperzy. Te skrzydlate ssaki znajdują tutaj odpowiednie kryjówki w postaci dziupli w starych drzewach oraz dobrą bazę żerową (np. sąsiedztwo stawu Wydymacz). Nietoperze wykorzystują także istniejące jeszcze w rezerwacie specjalne skrzynki (schrony) dla nietoperzy.

Park krajobrazowy „Dolina Baryczy" o powierzchni 87 040 ha, został utworzony 1 lipca 1996 roku wspólnym rozporządzeniem wojewody kaliskiego i wojewody wrocławskiego z dnia 3 czerwca tego samego roku. Jest parkiem ponadregionalnym – większa część jego powierzchni (70 040 ha) znajduje się w siedmiu gminach województwa dolnośląskiego, w środkowym biegu rzeki Baryczy. W województwie wielkopolskim rozpościera się na obszarze trzech gmin: Odolanów (5 400 ha), Przygodzice (4 000 ha) oraz Sośnie (7 600 ha), gdzie obejmuje najciekawsze obszary zlewni górnej Baryczy.

Powołanie tego międzywojewódzkiego parku krajobrazowego, jednego z największych w Polsce, to wysiłek i sukces wielu osób oraz wydarzenie, które spina jak klamrą wieloletnie działania przyrodników związanych z doliną Baryczy, mających na celu zachowanie walorów krajobrazowo-przyrodniczych tego obszaru.
Jeszcze w latach 80. ubiegłego wieku, w części dolnośląskiej doliny Baryczy, pojawiła się koncepcja powołania obszaru chronionego krajobrazu, a około 1990 roku „Baryckiego Parku Krajobrazowego", którego projektowane granice dość wyraźnie nawiązywały do granic rezerwatu leśno-stawowego z 1949 roku.
W górnym fragmencie zlewni Baryczy (województwo wielkopolskie) zrodził się pierwotnie pomysł utworzenia rezerwatu przyrody obejmującego Stawy Przygodzickie. W końcu utworzono obszar chronionego krajobrazu „Wzgórza Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanowska" w 1995 roku i planowano powołać do życia „Nadbarycki Park Krajobrazowy".

Na tym obszarze, zgodnie z wydanymi rozporządzeniami wojewodów zakazuje się, m.in. lokalizowania inwestycji szczególnie szkodliwych dla środowiska oraz mogących pogorszyć stan środowiska, wprowadzania zmian stosunków wodnych mogących negatywnie wpłynąć na środowisko przyrodnicze, likwidowania oczek wodnych, starorzeczy oraz przekształcania terenów podmokłych. Zakazuje się też biwakowania poza miejscami wyznaczonymi oraz organizowania rajdów motorowych i samochodowych. Wprowadzony został obowiązek uzgadniania z właściwym miejscowo wojewodą decyzji w sprawie likwidacji zadrzewień i zakrzewień, prowadzenia prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu (w szczególności budowy stawów rybnych i innych zbiorników wodnych) oraz prowadzenia nowych melioracji i dokonywania regulacji rzek i potoków.

Obszar chronionego krajobrazu „Wzgórza Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanowska". Dla zachowania niepowtarzalnych walorów przyrodniczych, krajobrazowych i rekreacyjnych na terenie powiatu ostrzeszowskiego i ostrowskiego utworzono na mocy rozporządzenia wojewody kaliskiego z dnia 7 września 1995 roku obszar chronionego krajobrazu pod nazwą „Wzgórza Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanowska". Ochroną zostały objęte ważne elementy środowiska naturalnego. Obejmuje powierzchnię 69 400 ha, w tym prawie całą gminę Przygodzice.

Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Dolina Baryczy" (kod obszaru PLB20001). Sieć obszarów chronionych Natura 2000 została utworzona na mocy prawa europejskiego, a konkretnie na podstawie Dyrektywy Ptasiej Unii Europejskiej z 1979 roku. Dlatego Polska wyznaczyła tereny szczególnie cenne przyrodniczo, które zostały włączone do tej sieci. Natomiast Aktem prawnym regulującym funkcjonowanie sieci Natura 2000 w Polsce jest ustawa o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 r. Obszary te stworzyć mają docelowo europejską sieć ekologiczną, której celem będzie zachowanie najcenniejszych, pod względem przyrodniczym ekosystemów (siedlisk przyrodniczych), gatunków roślin i zwierząt. W skład Natury 2000 wszedł obszary specjalnej ochrony ptaków „Dolina Baryczy" ustanowiony 21 lipca

2004 roku. Owe obszary chronione, w ramach sieci Natura 2000, są wyznaczane wyłącznie w oparciu o kryteria biologiczne, tj. w oparciu o naukowe rozpoznanie rozmieszczenia, stanu zachowania, liczebności gatunków i siedlisk zagrożonych wyginięciem w Europie.

Obszar specjalnej ochrony ptaków „Dolina Baryczy" obejmuje 55 516,80 ha, w tym 13 243,00 ha położone jest w województwie wielkopolskim w gminach Odolanów (3 976,9 ha), Przygodzice (3 677,2 ha), Sośnie (5 588,9 ha).

Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk „Ostoja nad Baryczą" (kod obszaru PLH020041). Wytyczony na podstawie Dyrektywy Siedliskowej Unii Europejskiej z 1992 roku. Ostoja nad Baryczą obejmuje rozległe bagniste obniżenie Doliny Baryczy i jej dopływów. Obszar obejmuje kompleks łąk zalewowych, stawów rybnych, pól uprawnych i rozległych terenów leśnych. O specyfice terenu decyduje różnorodna sieć hydrograficzna z licznymi ciekami, kanałami mokradłami i stawami. W pobliżu cieków zachowały się fragmenty łęgów i olsów, a na wyżej położonych terenach fragmenty buczyn i sporo grądów. Uboższe siedliska porastają bory sosnowe i mieszane. Obszar jest ważny ze względu na swoją różnorodność biologiczną i obejmuje również fragmenty doliny Baryczy w gminie Przygodzice.
Powierzchnia ogółem ostoi wynosi 82 026,38 ha, z czego na terenie województwa dolnośląskiego 67 380,00 ha, a na terenie województwa wielkopolskiego – 14 646,38 ha. Ostoja w większej części pokrywa się z obszarem parku krajobrazowego "Doliny Baryczy".

Pomniki przyrody. Twórcą pojęcia „pomnik przyrody" (niem. *Naturdenkmal*) był Alexander von Humboldt, niemiecki przyrodnik, geograf i podróżnik, który w czasie swej podróży po Ameryce Południowej tak nazywał występujące tam stare drzewa. Zwrócił tym samym uwagę na potrzebę ochrony zasobów przyrody, chociaż w bardzo wąskim zakresie. Warto zauważyć, że nasz wieszcz Adam Mickiewicz po raz pierwszy nazwał sędziwe drzewa pomnikami, podnosząc je tym określeniem do rzędu pamiątek przeszłości godnych szacunku i ochrony na równi z tworzonymi ręką ludzką pomnikami historycznej sławy – jak pisał prof. Władysław Szafer. Od tego czasu zaczęto zwracać większą uwagę na stare drzewa, by na przełomie XIX i XX wieku działalności tej przypisać wręcz wielkie znaczenie społeczne i kulturalne. W tym czasie nakreślone zostały podstawy nowoczesnej ochrony przyrody przez wprowadzenie odpowiednich pojęć, metod i form ochrony do praktyki oraz przez podjęcie szerokiej działalności wydawniczej.

Pierwsze informacje o „zabytkach przyrody" w rejonie gminy Przygodzice znajdujemy w obszernym opracowaniu prof. Fritza Pfuhla (nauczyciela w jednym z poznańskich gimnazjów) wydanym w 1904 roku i późniejszego z 1912 roku. Publikacja pierwsza była podstawowym i jedynym opracowaniem tego typu dla ówczesnej Wielkopolski w pierwszym ćwierćwieczu XX wieku. W pracy tej po raz pierwszy zostały umieszczone informacje o kilkunastu dębach z Antonina i Pieca Górnego (oryginalna pisownia: *Piecgórny*), a w opracowaniu z 1912 roku wzmiankę o lipie szerokolistnej (mylnie przez autora określonej, jako lipa drobnolistna) przed tzw. „Dworem Przebendowskiego", z załączoną fotografią. Kolejne informacje odnajdujemy już w wydawnictwach Polski niepodległej, w takich pismach, jak: „Ochrona Przyrody" i „Rocznik Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego", gdzie informacje o pomnikowych Dębach Antonińskich zamieszczali kolejno Witold Kulesza, Konstanty Stecki oraz Andrzej Środoń. Zbiorczym opracowaniem sumującym dotychczasową wiedzę z zakresu pomników przyrody Wielkopolski jest praca zespołowa: Adama Wodziczko, Floriana Krawca i Jakuba Urbańskiego wydana na rok przed wybuchem II wojny światowej.

Dąb szypułkowy - pomnik przyrody, fot. W. Urbankiewicz.

Po wojnie następuje pełniejsze rozpoznanie drzew (głównie dębów) o charakterze pomnikowym. Już w roku 1949 inwentaryzację potężnych antonińskich dębów przeprowadził ówczesny leśniczy Stefan Kubis (inf. ustna), jednak nie zachowała się dokumentacja.
Następnie w połowie lat 50. Florian Celiński i Teofil Wojterski

przeprowadzili pierwszą gruntowną inwentaryzację, w wyniku której opisali prawie 300 dębów o obwodzie w pierśnicy od 200 cm wzwyż. W wyniku inwentaryzacji, autorzy uzyskali zestawienie 42 dębów o wymiarach powyżej 400 cm obwodu pnia w pierśnicy, które skupiały się wzdłuż wilgotnych obniżeń terenu. Odkryli stanowisko z najgrubszym dębem szypułkowym o obwodzie 782 cm w skupisku antonińskim rosnącym wówczas w oddziale 40 n w okolicy Pieca Górnego dawnego pustkowia, a później leśnictwa i gajówki oraz dwa kolejne, również powyżej 700 cm obwodu w Kociembie w sąsiedztwie nieistniejącego już młyna i folusza.
W latach 1966–1983 ukazało się jeszcze kilka publikacji odnośnie drzew pomnikowych gminy Przygodzice autorstwa Czesława Iwanowskiego, Zenona Łuczaka i Bronisława Mikstackiego, Cezarego Pacyniaka, Stanisława Smólskiego oraz Ryszarda Wilczyńskiego. Publikacja Iwanowskiego i innych z 1966 jest opracowaniem, które podaje kilkadziesiąt pomników z terenu gminy Przygodzice.
Pod koniec lat 70. ubiegłego wieku kolejną inwentaryzację dębów koło Antonina przeprowadził Wilczyński (1979, 1983), który naliczył 220 dębów szypułkowych o obwodzie ponad 300 cm w pierśnicy, z czego 4 osobniki miały obwód ponad 700 cm (w tym 52 pomniki przyrody). Autor odnalazł ponadto około 250 dębów o obwodzie 200–300 cm. Jest to, w porównaniu z innymi wcześniejszymi pracami, najgruntowniej przeprowadzona inwentaryzacja dębów szypułkowych, a zarazem większości pomników przyrody gminy Przygodzice.
W okresie 2. połowy lat 80. XX wieku w ramach „Inwentaryzacji krajoznawczej Polski" kilka osób (Sikora i in. 1990) na przestrzeni trzech lat oprócz waloryzacji zabytków kultury materialnej, inwentaryzowali również drzewa o dużych dymencjach. W ten sposób naliczyli około 200 drzew – pomnikowych i zasługujących na taką ochronę.
Rewizję pomników przyrody przeprowadził w 1994 roku Edmund Radziszewski, który ustalił, że z 52 pomników przyrody ustanowionych do lat 80., nie istniało już 28–29 z nich, w tym 36–37 drzew. Pozostały (23–) 24 pomniki przyrody i z lat 1982–1991 – 3 pomniki, w tym szpaler 9 dębów w Antoninie, 5 kęp długosza królewskiego i jedyny pomnik powierzchniowy (las „Pardalin"). Łącznie naliczył (26–) 27 pomników przyrody, z tego (32–) 33 drzewa – oprócz pomnika powierzchniowego las „Pardalin" oraz 21 drzew „nie pomnikowych", ale z tabliczkami pomnik przyrody.
W połowie ostatniej dekady XX wieku waloryzację dębów szypułkowych (od obwodu 200 cm) wykonywali Mateusz Matysiak i Bartłomiej Duczmal – pracy tej jednak nie ukończyli.
W „Programie ochrony przyrody" dla Nadleśnictwa Antonin (1998) wymienia się na terenie gminy Przygodzice 36 istniejących pomników przyrody i 9 do usunięcia z ewidencji. Autorzy opracowania proponują objąć tą formą ochrony przyrody kolejnych 67 drzew, głównie dębów szypułkowych.
Ostatnia inwentaryzacja pomników przyrody i drzew o wymiarach pomnikowych w gminie przeprowadzona została przez Waldemara Blaźniaka w 2004 roku. W rezultacie stwierdzono 269 dębów szypułkowych o obwodzie ponad 300 cm w pierśnicy, z czego 3 osobniki miały ponad 700 cm obwodu. Odnotowano również grupę drzew o dużych dymencjach reprezentujących kilkanaście innych gatunków (tab. 8). Jednak okazało się niemożliwe określenie liczby istniejących pomników przyrody, ponieważ dla większości z nich, zarejestrowanych jako pomnik przyrody jeszcze w latach 50. ubiegłego wieku, nie zachowały się dokładne szkice lokalizacji (regionalny konserwator przyrody dr Jerzy Ptaszyk – informacja ustna).

Tabela 8. Zestawienie zinwentaryzowanych gatunków drzew w poszczególnych zakresach obwodów na wysokości 1,3 m w gminie Przygodzice w 2004 roku

Nazwa gatunku drzewa	200-299	300-399	400-499	500-599	600-699	>700	Razem
Dąb szypułkowy	126	177	59	23	7	3	**395**
Grab pospolity	4						**4**
Grusza pospolita	2						**2**
Jesion pospolity	1						**1**
Jodła pospolita	1						**1**

Kasztanowiec pospolity	28	5					**33**
Klon pospolity	3	1					**4**
Lipa drobnolistna		1					**1**
Olsza czarna	9	1					**10**
Robinia akacjowa	1	1					**2**
Sosna pospolita	41	2	1				**44**
Świerk pospolity	11						**11**
Topola biała	1						**1**
Topola czarna			1				**1**
Topola kanadyjska		2	2	1			**5**
Wiąz szypułkowy	2	1					**3**
Wierzba biała			1				**1**
Wierzba krucha	1	2					**3**
Łącznie	**231**	**193**	**64**	**24**	**7**	**3**	**522**

Źródło: W. Blaźniak - materiały niepublikowane

W opisie pomników przyrody w opracowaniu kartograficznym „Gmina Przygodzice. Mapa przyrodniczo-krajoznawcza" Paweł Dolata podaje, że według danych Wielkopolskiego Urzędu Wojewódzkiego z 2007 roku w gminie istnieje formalnie 41 pomników przyrody. Z reguły są nimi pojedyncze drzewa, czasami całe grupy dębów (do dziewięciu), a w rejestrze znajduje się łącznie 59 drzew. Są to: 53 dęby szypułkowe, 5 sosen pospolitych i 1 jesion wyniosły. Spośród tegoż szpaleru dziewięciu pomnikowych dębów w Antoninie, w sezonie letnim 2010 roku, przewrócił się jeden z nich, który był od kilku lat martwy.
Uzupełnieniem pracy z 2004 roku jest inwentaryzacja alei przydrożnych w gminie Przygodzice w 2009 roku w ramach szerszego projektu dotyczącego całej doliny Baryczy. Wykazała funkcjonowanie kilkunastu cennych przyrodniczo i krajobrazowo zadrzewień liniowych, ze sporą liczbą dorodnych drzew, gdzie są odpowiednie warunki do bytowania wspominanej już wcześniej pachnicy dębowej.

Pomnikiem przyrody jest również stanowisko paproci długosza królewskiego w leśnictwie Czarnylas w 187. oddziale. Populacja długosza przesunęła się z zacienionej powierzchni leśnej na jej zachodni brzeg wzdłuż rowu. W 2004 roku składała się z pięciu kęp, w których naliczono 131 osobników (tab. 9).

Tabela 9. Cechy populacji długosza królewskiego w leśnictwie Czarnylas w 2004 roku.

Numer kępy	Liczba osobników w kępie	Średnia liczba liści	Średnia liczba liści zarodnionośnych	Średnia wysokość liści zarodnionośnych [cm]	Średnia wysokość liści asymilacyjnych [cm]
1	12	4,42	2,25	90,92	100,67
2	18	4,39	1,28	43,05	77,61
3	11	2,82	0,73	26,91	72,82
4	57	3,54	1,51	66,10	124,86
5	33	5,18	2,39	72,91	126,36

Źródło: W. Blaźniak - materiały niepublikowane.

Jedynym powierzchniowym pomnikiem przyrody był do listopada 2000 roku Las „Pardaliński", który znajdował się w oddziale 166. leśnictwa Bażantarnia (Nadleśnictwo

Krotoszyn), niedaleko Jankowa Przygodzkiego. Jest to niewielki śródpolny las sosnowy (o powierzchni 5,33 ha) w wieku 125 lat na skraju osiedla Pardalin, położony na piaszczystej wydmie, w pobliżu stawów rybnych Przygodzice−Trzcieliny. Utworzony został rozporządzeniem wojewody kaliskiego z dnia 17 czerwca 1991 roku, w celu ochrony półkolonii sokoła pustułki (około 15 par). Bogdan Wiatr w swoim artykule z 1970 roku pisze, że w latach 1965−1966 w lasku tym gnieździło się około 25 par pustułek w opuszczonej kolonii gawrona, natomiast w latach 1967 i 1968 już tylko 12−15 par, prawdopodobnie w związku z ponownym zajęciem gniazd przez gawrony. Naliczył również 40−50 par grzywacza, kilka par drozda kwiczoła i jedno terytorium sowy uszatej.
W ciągu ostatnich kilku lat spotyka się już tylko 2−3 pary sokoła pustułki. Ponadto jest to miejsce funkcjonowania kolonii lęgowej czapli siwej (od 1988 roku) i lęgów sowy uszatki. Głównym zagrożeniem dla tego miejsca jest rozbudowa osiedla mieszkaniowego w Pardalinie i związana z tym silna penetracja lasu przez ludzi.

Na terenie gminy rośnie wiele ciekawych, o sporych dymencjach drzew, zwłaszcza dębów, zasługujących na uznanie za pomniki przyrody. Ze względu na bezpieczeństwo ludzi, zwłaszcza w terenie zabudowanym, nie wszystkie jednak powinny nimi zostać (np. bezpośrednio przy budynkach mieszkalnych, itp.). Obecnie Rada Gminy ma uprawnienia do podejmowania decyzji o ustanowieniu pomnika przyrody.

2. Historia

2.1. Starożytność i wczesne średniowiecze

Początki osadnictwa w gminie Przygodzice sięgają epoki środkowej kamienia, tj. mezolitu (8000−4500 lat pne.), podobnie jak w całym regionie ostrowskim i dolnośląskim fragmencie doliny Baryczy. Od schyłku ostatniego zlodowacenia (około 18 000 lat temu) utrwaliły się już warunki klimatyczne, geomorfologiczne i przyrodnicze sprzyjające rozwojowi osadnictwa człowieka m.in. w rejonie terasy zalewowej Baryczy, zwłaszcza na wydmach uformowanych przez wiatr zachodni z naniesionych tam piasków. Ukształtowała się sieć hydrologiczna, powstały liczne dopływy Prosny i Baryczy, a wzdłuż tej ostatniej pojawiła się duża liczba rozlewisk oraz poszerzył się obszar bagien i torfowisk. Zmieniła się także szata roślinna, miejsce tundry i jej fauny zajęły bory i lasy mieszane, z ciepłolubnymi lipami i klonami. W gminie Przygodzice są znane z tego okresu dwie osady usytuowane w północno-zachodniej części (obecnie w rejonie trzech miejscowości: Jankowa Przygodzkiego, Topoli Wielkiej i na granicy gminy z Ostrowem Wielkopolskim).

Prawdopodobnie w połowie piątego tysiąclecia pne. nastąpiła na ziemiach polskich rewolucja neolityczna, charakteryzująca się gwałtownymi zmianami etnicznymi, kulturowymi i gospodarczo-społecznymi. Człowiek rozpoczął przeobrażać własne środowisko: wypalał naczynia, uprawiał glebę za pomocą motyki, siał pszenicę, jęczmień, proso i inne zboża, a także rozwijał chów zwierząt gospodarskich (krów, owiec, kóz i świń). Nowa epoka nosi nazwę neolitu (do 1750 lat pne.), czyli gładzonego kamienia. Z neolitu pochodzą trzy znaleziska z okolic Wysocka Małego (w pobliżu pierwotnego koryta rzeki Barycz), Jankowa Przygodzkiego (w powiecie ostrowskim jedno z dziesięciu stanowisk kultury młodszej neolitu – tzw. kultury ceramiki sznurowej) oraz Topoli Wielkiej (obecnie teren leśny na północny-zachód od Bażantarni i Drygasów).

W epoce brązu (1750−650 lat pne.) osadnictwo zaczęło wkraczać na obszary gleb żyźniejszych, w sąsiedztwie większych cieków i ich dopływów, a szczególnie obszarów łąk i pastwisk. Zmieniły się także narzędzia wykonywane dotychczas z krzemienia na sprzęt z brązu, który odznaczał się większą precyzją i użytecznością. W dobie wczesnej epoki brązu (do 1200 lat pne.) gmina Przygodzice znalazła się w strefie zachodniej, która wykazywała znacznie szybsze tempo rozwoju niż strefa wschodnia (rozciągała się na wschód od linii podziału biegnącej wzdłuż południka rzeki Prosny). Powstają społeczeństwa rodowe, a odnalezienie licznych skarbów (np. naramiennik z tarczkami z Przygodzic), i darów grobowych świadczą o większym bogactwie ludności. Przykładem tych pierwszych przemian

są spotykane kurhanowe cmentarzyska. W rejonie gminy odkryto pięć stanowisk: okolice Smardowa, Przygodziczek, Przygodzic, Jankowa Przygodzkiego i Topoli Wielkiej (obecnie las na zachód od Bażantarni).
W późnej epoce brązu rozwinęła się kultura łużycka, której cechą charakterystyczną było upowszechnianie się zwyczaju palenia zmarłych i grzebania ich w grobach popielnicowych. Osadnictwo w powiecie ostrowskim koncentrowało wyraźnie w środkowopółnocnej części oraz w zlewniach rzek, m.in. w dolinie Baryczy. W tym czasie pojawiły się pierwsze osady obronne, czyli grody. W granicach gminy stwierdzono sześć stanowisk w rejonie Przygodzic, Jankowa Przygodzkiego i Topoli Wielkiej oraz dwie w Wysocku Małym.

W szczytowym rozwoju kultury łużyckiej (około 650 lat pne.), następuje jej załamanie i od północy nasuwa się kultura pomorska, która charakteryzuje wczesny okres żelaza. Region ostrowski w tym czasie, podobnie jak tereny sąsiednie ma skromną sieć osadniczą, bo składającą się z 20 osad – z czego tylko trzy w gminie Przygodzice: Wysocko Małe, Janków Przygodzki oraz stanowisko w osadzie Bażantarnia. Kultura pomorska wprowadziła spore zmiany w obrządku pogrzebowym (budowanie tzw. grobów skrzynkowych).
Teren gminy Przygodzice w środkowej epoce żelaza (350 lat pne. – 375 lat ne.) obejmowała kultura przeworska. Podstawą gospodarki była wówczas uprawa roli oraz chów zwierząt domowych. Jest to czas, kiedy zaczęła rozwijać się metalurgia, dzięki sprawnemu pozyskiwaniu i przetapianiu rudy w piecach hutniczych. Istniejące plemiona miały na ogół ustalone granice, a na czele danego plemienia stali przedstawiciele zamożniejszej części społeczności. Zaczęły przyspieszać procesy rozwarstwienia społecznego (elementy „klasowości"), co objawiało się tym, że obok przywódców i zamożnych rodzin tworzyła się grupa wojów i masy plemiennej. Z tego okresu epoki pochodzą znalezione w Topoli Wielkiej monety: Wespazjana (69−79 rok ne.), Faustyny Starszej (141 rok ne.) i dwie monety brązowe, w tym Filipa Araba (248 rok ne.), a także jamy odpadowe, zawierające dużą ilość ceramiki. W Przygodzicach znaleziono grób wojownika rzymskiego, zawierający popielnicę i fragmenty innych naczyń wtórnie przepalonych, żelazny jednosieczny miecz zgięty rytualnie (na znak żałoby; zwyczaj przejęty od Celtów), stożkowate umbo (to wyraźnie wyodrębniona, środkowa część tarczy, charakteryzująca się najczęściej kolistym kształtem i mająca za zadanie m.in. wzmacniać jej konstrukcję), dwa groty oszczepu oraz cztery noże żelazne i dwa gliniane naczynia. Odkrycia grobu ciałopalnego na wyniesieniu, w obrębie dzisiejszego cmentarza w Przygodzicach, dokonali wiosną 1912 roku robotnicy rolni w trakcie wykonywania prac polowych. Znalezione przedmioty trafiły do ówczesnego dzierżawcy majątku przygodzickiego Bronisława Pankalli, który zabezpieczył je od zniszczenia. Wkrótce znaleziskiem zainteresował się początkujący archeolog Józef Kostrzewski (absolwent gimnazjum ostrowskiego i późniejszy twórca tzw. poznańskiej szkoły prahistorycznej) i określił wiek grobu, datując go na drugą połowę II stulecia ne. Prace wykopaliskowe trwały do lipca, ale nie odkryto już w sąsiedztwie innych grobów. Zgodnie z opinią współczesnych archeologów nie mógł to być przypadkowy grób, musiało to być jednak cmentarzysko.
W latach 60. ubiegłego wieku, jeden z mieszkańców Przygodzic − Stanisław Berkowski dokonał odkrycia „skorup", faktycznie urny, która płytko zalegała pod powierzchnią gleby. Obecnie urna ta, wykopana przy początkowym odcinku ulicy Kasztanowej, znajduje się w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu. Okazało się, że w tej części wsi już wcześniej oraz później, po tym odkryciu znajdowano urny, których mieszkańcy jednak nie zachowali.
W 1997 roku kilkadziesiąt metrów na południe od znaleziska z lat 60., pracownicy firmy telekomunikacyjnej dokonali odkrycia dziwnie ułożonych płyt kamiennych (w pobliżu posterunku policji). Witold Jurkiewicz zabezpieczył znalezisko, układając kamienne bloki nieopodal tzw. Dworu Przebendowskiego, które ostatecznie przeniesiono w pierwszej dekadzie XXI wieku w miejsce pierwotnego odkrycia. Prawdopodobnie w okresie rzymskim kamienie stanowiły grób skrzynkowy, wewnątrz którego znajdowały się urny ze spalonymi szczątkami zmarłych. Te dwa znaleziska sugerują, że i tutaj musiało istnieć cmentarzysko z okresu rzymskiego.
W tym okresie przez teren sąsiednich gmin Sieroszewice i Mikstat przebiegał słynny tzw. szlak bursztynowy, biegnący znad Bałtyku przez Kalisz, przypuszczalnie: Ołobok, Strzyżew

(Starą Wieś), Kotłów i Przedborów, a dalej Ostrzeszów na południe Europy (do północnego wybrzeża Adriatyku).

W VII wieku ne. (okres wczesnośredniowieczny – faza starsza) dokonał się przełom gospodarczo-społeczny na ziemiach polskich. Ludność powoli rezygnowała ze stosowania techniki wypaleniskowej w rolnictwie i przechodziła na uprawę orną gleby, wykorzystując do tego celu woły lub konie oraz stosując dwupolówkę (zaczerpnięta prawdopodobnie z Bizancjum). Po zaprzestaniu uprawy wypaleniskowej wspólnoty rodowe straciły rację bytu, a rozwijała się tendencja do zakładania indywidualnych gospodarstw jedno- lub kilkurodzinnych. Skutkowało to pewnym wzrostem liczby ludności (w porównaniu z piątym i szóstym stuleciem), a tym samym stabilizacją osadnictwa w regionie ostrowskim. Jednak nadal mamy jedynie ślady osad otwartych, np. w Bażantarni – którą datować można na VIII wiek, natomiast grody obronne powstają nieco później. W pierwszej IX wieku tworzyły się już początki elementów wczesnofeudalnych. Utrwaliła się władza książęca, oparta na warstwie możniejszych rodów oraz silnej drużynie wojów.

Teren gminy Przygodzice podzielony równoleżnikowo rzeką Barycz i jej błotnistą doliną, nazywaną Paludes (błota), stanowił we wczesnym średniowieczu granicę plemienną między Baryczanami (plemię prawdopodobnie istniejące) na południu a Kaliszanami na północy. Dolina była zatem granicą między Śląskiem a Wielkopolską.

Podczas tworzenia się nowego państwa, zaczęło rozwijać się sukcesywnie osadnictwo obronne. Z obszaru gminy można wymienić grodzisko w Topoli Wielkiej (na zachód od Popłomyka, przy drodze w kierunku Zieluchowca), datowane na X−XI wiek, położone na podmokłych łąkach w terasie zalewowej rzeki Barycz. W większości zostało rozwiezione przez okoliczną ludność, zachowało się tylko część wałów (dobrze zachowana jego konstrukcja drewniano-ziemna). Natomiast w Jankowie Przygodzkim przypadkowo odkopano szkielety ludzkie z tego okresu.

2.2. Średniowiecze

Zabagniona dolina Baryczy, wraz z ciągnącymi się wzdłuż niej terenami leśnymi, tworzyła nadal naturalną barierę, na której opierały się w różnych okresach granice polityczne. Obszar gminy Przygodzice leżący w rejonie wyższej terasy (plejstoceńskiej) na południe od Baryczy należał w przeszłości do ziemi ostrzeszowskiej, a jej część północna do istniejącego od początku XII wieku kaliskiego grodu kasztelańskiego. Pod koniec tego wieku omawiany teren znalazł się administracyjnie w księstwie kalisko-gnieźnieńskim, które w ten sposób wyodrębnione z Wielkopolski przez Mieszka Starego funkcjonowało do 1279 roku. Wtedy księstwo ponownie zostało w rękach jednego władcy wielkopolskiego (Bolesław Pobożny).

Od połowy XIV wieku województwo kaliskie dzieliło się na 6 powiatów z głównymi ośrodkami: Nakło, Kcynia, Pyzdry, Gniezno, Konin i Kalisz. Należy pamiętać, że podział ten dotyczył jedynie spraw sądowych, a nie administracji. Zasięg powiatu kaliskiego w XIV i XV wieku pokrywał się w większości z granicami XIII-wiecznej kasztelanii kaliskiej i stanowił stosunkowo zwarty region gospodarczy.

W związku ze wzrostem zasiedlenia i rozwojem gospodarczym zwiększał się znacznie obszar zajęty przez krajobraz kulturowy, kosztem terenów pokrytych krajobrazem naturalnym i pierwotnym.

Dzisiejszy obszar łąkowy górnej Baryczy pokrywały jeszcze w XIV wieku lasy łęgowe (tzw. Łęgi Baryckie). W okolicy Ołoboku wytrzebiono w XV wieku bagniste lasy na dużej powierzchni, które na zachodzie łączyły się pod Odolanowem i Ostrzeszowem z puszczą śląską, a pod Raszkowem z lasami głogowskimi, na prawym zaś brzegu Prosny z rozległymi borami koło Iwanowic.

Zwarte pasma kilkudziesięciu osad, pochodzących z XV wieku, występujące na tym obszarze, dobitnie wskazują na wzrost osadnictwa od XIV do XVI wieku. W kolejnych stuleciach tempo kolonizacji słabnie − Przybywa tylko 70 nowych osad, przeważnie na piaszczystych i bagnistych obszarach dawnych puszcz.

W średniowieczu wsie w dolinie górnej Baryczy lokowane były głównie na obszarach wysoczyznowych (zwłaszcza na fragmencie Wysoczyzny Koźmińskiej), a wnętrze Kotliny

Odolanowskiej było, w większości niezamieszkałe i porośnięte puszczą. Dla porównania w Kotlinie Żmigrodzkiej, o bardziej urodzajnych glebach, osadnictwo rozwija się nieprzerwanie obejmując większość kotliny, choć niezamieszkałe lub słabo zamieszkałe pozostały jednak podmokłe tereny leżące w północno-wschodniej jej części, porośniętej do dziś lasami i zajęte przez stawy Zasiedlenie wnętrza Kotliny Odolanowskiej i północno-wschodniej części Kotliny Żmigrodzkiej postępowało od XVI wieku, chociaż odnotować można wówczas słabe zasiedlenie zwłaszcza terasy zalewowej Baryczy. Ponadto w tej części regionu, nad granicą ze Śląskiem, znajdowały się też bardzo rozległe lasy, wśród których nie było osad. Wyjątek stanowił tu Odolanów, jego okolice i Dębnica.

Źródła pisane potwierdzają istnienie na terenie dzisiejszej gminy Przygodzice, m.in. Wysocka już w 1298 roku, Przygodzic w 1403 roku, Jankowa Przygodzkiego w 1444 roku i Dębnicy w 1460 roku, ale rodowód tych miejscowości jest niewątpliwie starszy. Nieco później powstał Czarnylas – w XVI wieku.

2.3. Powstanie Dóbr Przygodzickich – rola rodu Gołuchowskich i Leszczyńskich

W XV wieku części gminy Przygodzice należała do przedstawicieli rodu Wieniawitów − w Wielkopolsce ród osiadł w drugiej połowie XIV wieku, z którego pochodził Rafał z Gołuchowa († 1442/1443). Pierwszym przodkiem tego rodu, znanym na podstawie źródeł historycznych był Iwan († 1421/1422) z Karmina koło Śmigla. Właściciel Obichowa od 1398 roku i Gołuchowa (od 1408 roku), w 1410 roku kasztelan śremski, następnie m.in. starosta generalny ruski i odolanowski, grunwaldczyk. Po raz pierwszy występuje w dokumencie wystawionym w Wonieściu 15 października 1388 roku, wraz z bratem Stefanem († 1414/1415), od którego wywodzili się Leszczyńscy. Po jego śmierci cały majątek przeszedł na jego syna Rafała, który pisząc się „z Gołuchowa", podobnie jak ojciec piastował ważne urzędy. W 1436 roku w źródłach wymieniany jest jako podstoli poznański oraz podkomorzy kaliski, a w latach 1436−1439 pełnił urząd starosty generalnego Wielkopolski. Oprócz majątku gołuchowskiego z Przekupowem, posiadał także dobra przygodzickie z Chynową (które najprawdopodobniej zakupił w latach 20./30.) oraz Wyrzchanowo i Golinę. W 1438 roku otrzymał od króla Władysława III przywilej na założenie w Przygodzicach na prawie magdeburskim miasta Światłowo. Z lokacji miasta nic nie wyszło, gdyż wkrótce Rafał zmarł (1442 lub 1443). Pozostawił synów Iwana, Jana, Andrzeja, Cherubina. Bez wątpienia Rafał z Gołuchowa należał do czołowych osobistości ówczesnej Wielkopolski, a o jego zamożności stanowiły dochody płynące z posiadanych dóbr i pełnionych urzędów.

Rafał z Gołuchowa – fragment obrazu „Madonna ab igne" z kolegiaty pw. Wniebowzięcia NMP i św. Józefa w Kaliszu, połowa lat 30. XV w. (*Źródło*: M. Walicki. *Złoty Widnokrąg*. Warszawa 1965, za: R. Kąsinowska. *Gołuchów. Rezydencja magnacka w świetle źródeł*. Gołuchów 2006).

Edmund Radziszewski wskazuje na to, że wiek XV był okresem, w którym powstawały nazwiska rycerskie pochodzące od posiadanych miejscowości. Bywało więc czasami, że ten sam rycerz „dorabiał się" kilku nazwisk. Rodzeni bracia nazywali się inaczej, dotyczyło to też dzieci. Tak było m.in. z potomkami Rafała z Gołuchowa, którego synowie i wnukowie przyjmowali różne nazwiska. Sam Rafał, kontynuował on linię Gołuchowskich, a już pozostali dwaj bracia dali początek: Jan Goły − Denowskim w Małopolsce, których ród istniał prawie do końca XV wieku i Iwan − Obichowskim (ród wygasł w XV wieku).

Z dokumentu sporządzonego w 1444 roku (Akta Grodzkie Kaliskie) wynika, że do Gołuchowa rościł pretensje najstarszy syn Rafała i pierwszej żony Katarzyny (córki J. Furmana) – Iwan, piszący się „z Przygodzic". Zawiera on informację o postawieniu przez Iwana z Przygodzic świadka przeciwko Elżbiecie z Gołuchowa, który miał zeznać, iż Iwan nie najechał z 20 szlachcicami i 10 podłymi na Gołuchów, gdzie nadal mieszkała wspomniana Elżbieta (córka Jana z Powiercia) z nieletnimi dziećmi, czwarta żona zmarłego wcześniej Rafała z Gołuchowa. W tym czasie przyrodnie rodzeństwo Iwana, wraz z pozostawionym przez ojca majątkiem, znajdowało się pod opieką krewnego, Rafała z Leszna Leszczyńskiego

(† 1467/1468), kasztelana przemęckiego.

Wkrótce nastąpić musiał podział dóbr między przyrodnim rodzeństwem, ponieważ wspomniany Iwan (sędzia kaliski) wymieniany jest jako właściciel połowy wsi Ruszko z dworem, części wsi Gołuchów, Przekupowa, Wyrzchanowa, Goliny, Przygodzic i Chynowy. Natomiast w latach 70. XV wieku, obok Iwana, jako współwłaścicieli tych dóbr wymienia się również dwóch braci przyrodnich: Andrzeja Gołuchowskiego († 1505), kanonika poznańskiego i Cherubina (Rubina, † 1509) − piastującego liczne urzędy, m.in. stolnika poznańskiego i sieradzkiego oraz cześnika kaliskiego. Od 1494 roku Cherubin zarządzał majątkiem gołuchowskim, a także Przygodzicami. W 1507/1508 sprzedał te majętności swemu kuzynowi Rafałowi Leszczyńskiemu († 1527), kasztelanowi lędzkiemu. Oprócz ziemi odstąpił mu również znajdujący się w Gołuchowie i Przygodzicach inwentarz wraz z domowymi ruchomościami, za co otrzymał dodatkowo 100 kop groszy.

Zajęty służbą dyplomatyczną Rafał Leszczyński administrację wspólnych dóbr oddał w ręce brata – Jana († 1535). Oprócz zarządzania majątkiem Jan Leszczyński sprawował również liczne urzędy w Wielkopolsce: podkomorzy kaliski (od 1505 roku), poborca podatków w obu wielkopolskich województwach, kaliskim i poznańskim (od 1519 roku), a w 1525 roku obejmuje kasztelanię brzesko-kujawską. Uwaga braci przez te wszystkie lata, była skupiona na powiększaniu leżącego w Kaliskiem majątku. W rękach Leszczyńskich Przygodzice znajdowały się, z krótkimi przerwami, do 1699 roku. W tym okresie stały się głównym ośrodkiem budowanych na tym obszarze, kolejnych dóbr jednego z większych rodów magnackich w Wielkopolsce.

Po śmierci Rafała, Jan Leszczyński pozostawał jedynym właścicielem majątku, którego trzon stanowiły dobra gołuchowskie i przygodzickie. Ze związku zawartego w 1520 roku z Marią de Marcellange pozostawił dwoje dzieci, córkę Dorotę i urodzonego w 1526/1527 roku syna Rafała († 1592). Kiedy Jan zmarł nad dziećmi i pozostawionym przez niego majątkiem sprawowali opiekę: stryjeczny brat Rafał z Leszna oraz Andrzej, hrabia z Górki (kasztelan międzyrzecki).

Jedyny dziedzic, Rafał Leszczyński, jeszcze za życia ojca uczył się w poznańskiej Akademii Lubrańskiego oraz w gimnazjum Trotzendorfa w Złotoryi. Odziedziczony po ojcu majątek oraz zasługi, jakie u króla miał jego stryj – kasztelan lędzki, ułatwiły młodemu i zdolnemu właścicielowi Gołuchowa i Przygodzic późniejszą błyskotliwą karierę. Od najmłodszych lat brał czynny udział w życiu politycznym. Jako niespełna dwudziestolatek znalazł się w senacie, a w 1550 roku będąc starostą radziejowskim, przeszedł z senatu do izby poselskiej.

Majątek Rafała należał do jednej z większych fortun w Wielkopolsce. Gdy zarządcami dóbr przygodzickich w 1510 roku był jego ojciec i wujek stryjeczny Rafał, w Przygodzicach było 6 łanów osiadłych i 12 opustoszałych. W 1579 roku już 16 osiadłych i dwie ćwierci karczmarskie, a w ostatnich dekadach XVI wieku całe dobra składały się z Przygodzic, Wysocka Małego, Zębcowa, Jankowa Przygodzkiego, części Topoli Małej i osad folwarcznych: Smogorzyn, Bledzianów, Chynowa i Dębnica. Po śmierci Rafała Leszczyńskiego w 1598 roku doszła jeszcze Topola Wielka, w 1649 roku reszta Topoli Małej, cale Tarchały i folwarki: Gorzyczki Małe i Kakarnów. Rafał dwukrotnie się żenił, pierwszy raz z Barbarą Wolską, z którą miał dwóch synów Jana († 1588/1589) i Andrzeja († 1606) oraz w 1575 roku z Anną Kurzbach (niektórzy autorzy błędnie podają Korzbok) – pozostawił jednego syna Wacława (ok. 1576−1628). Druga żona pochodziła z potężnego na Śląsku, zwłaszcza w pierwszej połowie XV wieku, wywodzącego się z Czech rodu baronów, który przez sto lat rządził w obszarze środkowej doliny Baryczy (baronaty Milicz i Żmigród).

Następnie majątkiem przygodzickim i gołuchowskim zarządzał Andrzej, właściciel Baranowa i wojewoda brzesko-kujawski. Pod koniec 1600 roku doszło do podziału majątku między braćmi przyrodnimi Andrzejem i Wacławem. Układ między nimi spisany został w Gołuchowie 1 listopada tego roku z udziałem krewnego od strony matki Wacława – Heinricha [Henryka] III von Kurzbacha (zwanego Młodszym). Według tego podziału zamek gołuchowski z należącymi do niego wsiami i folwarkami, podobnie jak dwór przygodzicki (też z wsiami i folwarkami) odziedziczył Wacław. Majątki leszczyński i baranowski, wraz z dobrami w

Kaliskiem i Sieradzkiem, a także majątek międzyborski (po matce Wacława Annie Kurzbach) otrzymał Andrzej Leszczyński.

Wacław Leszczyński w latach 1592−1598 odbył studia zagraniczne połączone z podróżami po całej niemal Europie. Wychowany przez matkę ewangeliczkę i ojca dysydenta przyjął w 1600 roku wiarę katolicką. Ożenił się jednak w 1603 roku z kalwinką Anną córką Jana Rozdrażewskiego, kasztelana poznańskiego i właściciela Krotoszyna. Z tego związku urodziło się ośmioro dzieci, w tym czterech synów. Ważne urzędy, które pełnił Wacław (m.in. wojewoda kaliski, podkanclerz koronny i później kanclerz koronny), zawdzięczał koligacjom rodzinnym, a jego działalność polityczna, mimo że nacechowana umiarem i trafnością, odznaczała się brakiem dyplomacji, co w końcu doprowadziło go do utraty wpływów na dworze. Po koniec życia objął Wacław Leszczyński urząd starosty generalnego Wielkopolski.

Odziedziczonych po ojcu dóbr nie zdołał powiększyć, a tymi co posiadał zarządzał źle, obciążając hipotekę majątków znacznymi długami. Wśród zebranych materiałów przez prof. Włodzimierza Dworzaczka (heraldyka i genealoga) można doszukać się zapisów dotyczących sprzedaży m.in. już w 1610 roku majątku przygodzickiego Borzewskim za sumę 102 tys. złp i odkupieniu go w 1614 roku (przypuszczalnie mocno uszczuplonego). W 1624 roku chciał utworzyć parafię w Przygodzicach, lecz jak pisze Józef Łukaszewicz, istniejący tam kościół drewniany pozostał nadal filialnym, nie zdołał bowiem Wacław Leszczyński przekazać niezbędnego uposażenia do funkcjonowania parafii zgodnie z warunkiem postawionym przez Jana Wężyka (biskupa poznańskiego).

Już w miesiąc po śmierci Wacława w 1628 roku, jego synowie Andrzej i Władysław (obaj zmarli w 1658 roku) sprzedali, należące do kolejnych właścicieli Gołuchowa od XV wieku dobra przygodzickie. Nabywcą obciążonego przez Wacława długami, w wysokości 101,2 tys. złp, majątku był Andrzej z Tuczna Tuczyński, a dokonana przez nich transakcja pozostawała w związku z oprawą ich siostry Marianny. Wkrótce (1634 rok) znalazły się one w rękach, późniejszego księcia Kaspra Dönhoffa (Kaspra Denhoffa), który w 1642 roku odstąpił je swojemu synowi Stanisławowi, a brat tegoż Zygmunt zrzekł się ich na rzecz Bogusława Leszczyńskiego (1612−1659), najmłodszego syna Rafała, wojewody bełskiego i Anny Radzimirskiej. Wcześniej w 1638 roku Bogusław ożenił się z Anną Dönhoffówną († 1656) − córką Kaspra, za którą, jak podaje Edmund Radziszewski, dostał 75 tys. florenów posagu i 25 tys. florenów w wyprawie. W ten sposób raz jeszcze dobra przygodzickie powróciły w ręce Leszczyńskich na kilkadziesiąt lat. Ze związku z Anną Dönhoffówną miał czworo dzieci, w tym synów: Jana-Przecława, Bogusława (ok. 1645−1691) i Rafała [Wacława] (1650−1703).

Z przekazów źródłowych wynika, że w 1684 roku dziedzicem Przygodzic był Bogusław Leszczyński (opat czerwiński, późniejszy biskup łucki), który posiadał na swoim dworze w Przygodzicach prywatną kaplicę. Wspomniany już Łukaszewicz powołując się na wizytę Gnińskiego tego samego roku w Przygodzicach, podaje opis istniejącego kościoła: *„Kościół w Przygodzicach jest drewniany, bez ogrodzenia, dosyć obszerny, ale spustoszony, zawiera w sobie trzy ołtarze wybornej roboty snycerskiej. Nikt z żyjących nie pamięta przy tym kościele plebana, albo też komendarza, nikt też nie wie, czy miał jakie uposażenie lub fundusze. Poddajemy zatem kościół ten jako filialny pieczy wielebnego plebana w Wysocku* [ks. Jan Strębosz – *przyp. autora*]". W 1685 roku Bogusław przyłączył do dóbr przygodzickich miasto Ostrów.

Ostatnim właścicielem był Rafał Leszczyński, młodszy syn Bogusława podkanclerzego koronnego i Anny Dönhoffówny. Rafał był podskarbim koronnym i starostą generalnym wielkopolski, starostą wschowskim został w 1671 roku. Popularny był wśród szlachty za krasomówstwo i odważne wystąpienia, chociaż skłonny był przy tym do demagogii i warcholstwa. Ze związku z Anną Jabłonowską († 1727), córką hetmana Stanisława Koniecpolskiego, miał jedynego syna Stanisława (1677−1766), przyszłego króla Polski.

W 1699 roku Rafał Leszczyński, sprzedał dobra przygodzickie Janowi Jerzemu Przebendowskiemu (1638−1729), podskarbiemu wielkiemu koronnemu, który był dobrym gospodarzem, m. in. ponownie lokował Ostrów, jako miasto. Ze związku z Małgorzatą Elżbietą Flemning, córką Henryka Hennona – marszałka polnego wojsk saskich i brandenburskich, Przebendowski doczekał się dwojga dzieci: córki Doroty Henryki (1682−1755) i syna Piotra

Henryka (1690−1710).

W dniu 18 września 1704 roku w Berlinie Dorota Henryka poślubiła Jana Mikołaja Radziwiłła (1681−1729) i w ten sposób dobra przygodzickie miały trafić w ręce jednego z największych magnackich rodów polsko-litewskich. Nim to jednak nastąpiło, Dorota Henryka po śmierci Radziwiłła, powtórnie wyszła za mąż za Franciszka Bielińskiego (ok. 1683−1766), przyszłego marszałka wielkiego koronnego, który był równie dobrym gospodarzem jak jego teść. Po śmierci Doroty Henryki dobra przygodzickie przypadły jej jedynemu żyjącemu dziecku, synowi z pierwszego małżeństwa − Marcinowi Mikołajowi Radziwiłłowi (1705−1782). W rękach tego litewskiego rodu książęcego dobra przygodzickie znajdowały się do II wojny światowej.

2.4. Radziwiłłowie – pochodzenie rodu i historia nadania tytułu książęcego

Historia gminy Przygodzice, ale i częściowo sąsiednich gmin, w pewnym okresie związana była z jednym z kilkudziesięciu najpotężniejszych rodów magnackich na Litwie i w dawnej Rzeczypospolitej. Posiadłości jego znajdowały się głównie na wschodzie. Jako ciekawe zjawisko historyczne można określić związanie się jednej linii tego rodu z południową Wielkopolską.

Do niedawna zaliczano protoplastów Radziwiłłów do starych rodów kniaziowskich. W świetle najnowszych badań wywodzili się oni w rzeczywistości ze środowiska rodów bojarskich (stanowili u Słowian członków klasy panującej, właścicieli ziemskich), które w ciągu XV wieku szybko awansowały w otoczeniu wielkich książąt litewskich, wypierając dawniejsze elity władzy.

Już Władysław Semkowicz opisując w 1920 roku litewskie rody bojarskie, które uczestniczyły w adopcji horodelskiej, wymienia przodków rodu Radziwiłłów. Chociaż w nawiązaniu do innego artykułu swojego autorstwa, wskazuje na wysoce prawdopodobne kniaziowskie pochodzenie rodu. Jako protoplastę wymienia Syrpucia (który ok. 1280 roku miał być kniaziem kiernowskim) i kolejnych potomków: Lizdejkę (pogańskiego arcykapłana Litwy), Wirszuła oraz znów Syrpucia (ok. 1380 roku). Natomiast Władysław Syrokoml w książce pt. „Wędrówki po moich niegdyś okolicach. Wspomnienia, studia historyczne i obyczajowe" wydanej w 1853 roku napisał: *„[Radziwiłłowie] Nie pochodzili od Lizdejki, a także nie wzięli nazwiska stąd, iż jeden z nich radził Giedyminowi założyć Wilno. Pochodzili od niejakiego Wojszmida".*

W rzeczywistości pierwszym znanym przodkiem Radziwiłłów, na podstawie źródeł historycznych, był Ościk († 1442/1443), który używał też imienia Krystyn (litew. *Kristinas Astikas*) − otrzymanego podczas chrztu. Jeszcze za rządów Witolda należał do ścisłego grona panów rady litewskiej i do najwybitniejszych postaci na Litwie tego okresu. W latach 1398−1401 był starostą uszpolskim, a następnie przez kilkadziesiąt lat (1418−1442) piastował wysoki urząd kasztelana wileńskiego. Posiadał znaczny majątek, pochodzący po części z nadań wielkoksiążęcych, a także wynikający z własnej działalności osadniczej. Ościk występował, jako dziedzic Kiernowa, a raczej tylko części włości kiernowskiej. Spośród czterech synów Ościka najwybitniejszą postacią był Radziwiłł Ościkowicz (litew. *Radvila Astikas albo Radvila Astikaitis*) − m.in. marszałek ziemski Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda trocki i kasztelan wileński (zmarł w 1477 roku).

Pieczęcie rodów, uczestniczących w unji horodelskiej 1413 r.
(Ród Trąbów: 1, 2, Toporów: 3, Łabędziów: 4, 5, Porajów: 6, 7, Dębnów: 8, Odrowążów: 9, Wadwiczów: 10, 11, Dryjów: 12).

(*Źródło:* W. Semkowicz. *O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle 1413 roku.* Rocznik Towarzystwa Heraldycznego, 1920).

Wybór wielkiego księcia Litwy Władysława Jagiełły na męża królowej Jadwigi i następstwa tego w postaci unii obu państw wprowadziły po unii horodelskiej zrównanie praw szlachty polskiej i litewskiej. Wśród rodzin, które przyjęły herby polskie w 1413 roku w Horodle znalazł się Krystyn Ościk przyjęty do herbu

przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Mikołaja Trąbę (który sam był adoptowany przez męża swojej matki Wilhelma herbu Trąba – rządcę dóbr królewskich na ziemi sandomierskiej). Przyjęto wówczas do polskich rodów herbowych 47 litewskich rodów bojarskich wyznania rzymsko-katolickiego. Adopcja herbowa polegała na uzyskaniu przez osobę niższego stanu praw do szlachectwa, w wyniku przyjęcia do rodu i herbu przez ród rycerski. Forma ta stosowana była bardzo często w XV w., ale już w XVI w. uległa znacznemu ograniczeniu. W 1616 r. Sejm zarezerwował prawo nobilitacji i zakazał dalszych adopcji.

Wielki dorobek życiowy miał wpływ na karierę jedynego syna Radziwiłła, Mikołaja Radziwiłłowicza († 1509), który będąc wojewodą wileńskim i kanclerzem litewskim, stanął na czele panów rady Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ze związku małżeńskiego z bogatą dziedziczką Zofią z Moniwidów miał pięcioro dzieci, z których jedyna córka Mikołaja, Anna wydana została za Konrada II księcia mazowieckiego. Jeden z czterech synów Wojciech, czyli Olbracht (1476−1519) był pierwszym duchownym w swoim rodzie (został biskupem wileńskim). Pozostali trzej synowie (Mikołaj, Jerzy, Jan) podzielili się majętnościami po rodzicach, założyli rodziny i zapoczątkowali trzy linie rodu: na Goniądzu i Medelach (Miadziole), na Birżach i Dubnikach oraz na Nieświeżu i Ołyce. Używali już imienia pradziadka – „Radziwiłł" jako nazwiska. W tej spolonizowanej formie nazwisko Radziwiłł przyjęło się i przetrwało do dnia dzisiejszego u wszystkich potomków tego rodu. Chociaż w językach obcych stosuje się również inną pisownię: Radziwill (niemiecki, angielski, francuski), Radvila (litewski), Radzivił (białoruski), Radvil (łaciński).

W tradycji polskiej, ze względów formalnych, nie rysowały się istotne różnice społeczne wewnątrz stanu szlacheckiego. W naszym systemie nie istniały prawnie usankcjonowane tytuły arystokratyczne i wynikające z ich posiadania korzyści. Przyjęto ustrojową zasadę równości wszystkich członków stanu, mimo wielkich różnic w posiadanym majątku, zasięgu władzy i prestiżu społecznym. Tytuły arystokratyczne nielicznych rodów były pochodzenia obcego: w Wielkim Księstwie Litewskim, jako relikt tradycji ruskiej (kniaziowie – np. Czartoryscy, Massalscy, Ogińscy), natomiast tytuły zachodnioeuropejskie (książąt – np. Radziwiłłowie, hrabiów – m.in. Tarnowscy, Ossolińscy) nadawali w XVI−XVIII wieku obcy władcy − cesarz niemiecki i papież, a po 1773 roku władcy państw zaborczych. W 1638 roku na mocy konstytucji sejmowej zakazano używania wcześniej przyjętych „tytułów cudzoziemskich" (poza akceptowanymi w akcie unii lubelskiej w 1569 roku) i nadawania nowych. W okresie rozbiorów, w poszczególnych zaborach wprowadzono w tym zakresie zmiany i np. w zaborze pruskim i austriackim członkowie polskich rodów senatorskich uzyskiwali tytuły arystokratyczne, a w zaborze rosyjskim wprowadzono system dworianstwa. Dolnośląski historyk Romuald Łuczyński objaśnia w swojej książce pt. „Rezydencje magnackie w Kotlinie Jeleniogórskiej w XIX wieku" niemiecki system tytułów arystokratycznych oraz różnice, jakie istnieją w języku niemieckim między słowami *Prinz (Prinzessin), Fürst (Fürstin)* i *Herzog (Herzogin)*. Ze względu na to, że linia Radziwiłłów południowowielkopolskich była silnie związana rodzinnie z pruską dynastią Hohenzollernów i posiadała niemiecki tytuł *Fürst*, przybliżono tutaj to zagadnienie. W języku polskim tłumaczymy wszystkie jednakowo, jako „książe", ale jest to mało precyzyjne. Łaciński *dux* to niemiecki *Herzog*, który w państwie Karola Wielkiego zarządzał prowincją i posiadał również władzę wojskową. Potomkowie *Herzogów* w państwach niemieckich utrzymywali władzę nad terytorium, będąc członkami panujących dynastii i rodów arystokratycznych. *Herzog* był bowiem najwyższym tytułem książęcym, który mogła otrzymać osoba niepochodząca z panującej rodziny, i był nadawany *ad personam* oraz dziedzicznie. Łacińskim odpowiednikiem tytułu *princepsa* jest niemiecki *Fürst*, zasadniczo przysługujący rodzinom panującym, ale tytułem tym mogły posługiwać się również rodziny nie posiadające samodzielnych, suwerennych obszarów. Istniał również, rzadko stosowany, tytuł *Reichsfürst* (książe Rzeszy). Niemiecki *Prinz*, pochodzący również od łacińskiego *princeps*, to najniższy książęcy tytuł, przysługujący niepanującym osobom z rodzin książęcych.

Kontakty Mikołaja Radziwiłła (ok. 1470−1521) z Habsburgami i Jagiellonami doprowadziły do nadania przez cesarza rzymskiego Maksymiliana I Habsburga tytułu księcia Rzeszy na Goniądzu i Medelach (Miadziole) w dniu 25 lutego 1518 roku. Król Zygmunt I Stary

potwierdził tytuł książęcy Mikołaja Radziwiłła jeszcze tego samego roku. Nadanie tytułu przez cesarza było przyznaniem „równorodności" (niem. *Ebenbürtigkeit*) Radziwiłłowi z książęcymi rodzinami w Niemczech, a nawet szerzej w Europie. W tych czasach cesarz, jako świecka głowa chrześcijaństwa, posiadał niektóre prawa, które wykraczały poza granice Niemiec i rozpościerały się na wszystkie kraje chrześcijańskie. Do tej władzy należało mianowicie prawo nadawania (raczej potwierdzania) godności królewskiej i książęcej. Wyniesienie do wyższego stanu nie było jeszcze znane za panowania cesarza Maksymiliana I Habsburga. Tytuł miał przysługiwać tylko potomkom Mikołaja, niestety ta najstarsza linia Radziwiłłów wygasła już w drugim pokoleniu.

Linia na Birżach i Dubinkach wywodzi się od Jerzego Radziwiłła (ok. 1480−1541), który przez wiele lat pełnił służbę wojskową, działał również na niwie politycznej. Jego syn Mikołaj Radziwiłł „Rudy" (1512−1584) współdziałał ze swym bratem stryjecznym Mikołajem Radziwiłłem „Czarnym" w umacnianiu pozycji rodu.

Jan Radziwiłł (ok. 1474−1522), czwarty z synów Mikołaja Radziwiłłowicza, dał początek linii na Nieświeżu, Ołyce i Klecku, z której wywodzą się Radziwiłłowie „przygodziccy". Od czasów Antoniego Henryka Radziwiłła (1775−1833) nazywana była też „linią berlińską", „gałęzią berlińską", „linią pruską", „linią prusko-polską", lub Radziwiłłami „berlińskimi". Większość rozległego majątku Jana odziedziczył starszy z synów, Mikołaj zwany „Czarnym" (1515−1565), który należał do najwybitniejszych postaci w rodzie radziwiłłowskim.

Po wymarłej linii książąt na Goniądzu i Medelach, związki polityczne Radziwiłłów – nie tylko z Jagiellonami, doprowadziły dzięki staraniom Mikołaja „Czarnego", do potwierdzenia tytułu księcia Rzeszy na Birżach i Dubinkach dla Mikołaja „Rudego" (brata Barbary Radziwiłłówny). Uzasadnieniem wydania dyplomu były zasługi Radziwiłłów w walkach ze schizmatykami i Tatarami. Dyplom został wydany przez cesarza rzymskiego i króla Hiszpanii Karola V Habsburga dla Mikołaja „Rudego" i jego bratanków: Jana i Mikołaja, w Augsburgu 10 grudnia 1547 roku. Jego potwierdzenie, z dnia 14 grudnia tegoż roku, wydane zostało przez króla Czech i Węgier oraz Niemiec Ferdynanda I Habsburga (późniejszego cesarza rzymskiego) dla Mikołaja „Czarnego", który odtąd tytułował się księciem na Ołyce, Nieświeżu, Birżach i Dubinkach. Król polski Zygmunt August potwierdził te tytuły 25 stycznia 1549 roku. W ten sposób dwie pozostałe linie rodu Radziwiłłów (niebędącego pochodzenia dynastycznego), otrzymały uprawnienie do używania tytułu książęcego. Mając ponadto na uwadze mariaż królewski z Barbarą – koronowaną na królową Polski, trzeba stwierdzić, że była to najmożniejsza i najbardziej wpływowa rodzina na Litwie i w Polsce w połowie XVI wieku. Pozycję tę ród utrzymał również później. W akcie Unii Lubelskiej w 1569 roku został potwierdzony tytuł książęcy Radziwiłłów. Rozbiory Polski nie zachwiały wysokiej pozycji rodziny, a jej przedstawiciele, dysponując wielkimi dobrami dziedzicznymi i mając ścisłe związki z dworami panującymi – nadal mogli odgrywać rolę polityczną. Radziwiłłowie, podobnie jak pozostałe polskie rodziny szlacheckie, musieli przeprowadzić wywody swojego pochodzenia szlacheckiego i jednocześnie uzyskać odpowiednie dokumenty zezwalające na używanie tytułu książęcego. Najwcześniej wywód szlachecki przeprowadzili w Galicji – jako książe Rzeszy wylegitymował się Michał (kasztelan wileński) 27 sierpnia 1784 roku. Według źródeł wiedeńskich, również tego dnia uczynili to samo Mikołaj oraz Jan Mikołaj (zapewne chodzi o Jakuba i Józefa Mikołaja – braci Michała Hieronima) i wraz z tytułem książęcym (*Fürst*) zastali wpisani do Metryki Szlacheckiej. W Rosji i Królestwie Polskim tytuł książęcy został uznany kilkakrotnie. W Prusach ordynacja przygodzicka podniesiona została do hrabstwa w dniu 10 września 1840 roku. Na tej

Herb z dyplomu z 14 grudnia 1547 roku wydanego w Augsburgu przez Ferdynanda I, króla niemieckiego, węgierskiego, czeskiego etc., potwierdzającego przywilej Karola V cesarza rzymskiego nadający Mikołajowi Radziwiłłowi „Czarnemu", marszałkowi wielkiemu litewskiemu, i jego potomkom dziedziczny tytuł książęcy na Ołyce, Nieświeżu, Birżach i Dubinkach
(*Źródło*: Górzyński S. *Rodzina Radziwiłłów i ich tytuły.* [W:] Praca zbiorowa. *Radziwiłłowie herbu Trąby.* Warszawa 1996.).

podstawie Radziwiłłowie zostali od 3 lutego 1847 roku dziedzicznymi członkami Izby Panów. Potwierdzenie tytułu książęcego (*Durchlaucht* - książęca mość) uzyskali 10 września 1859 roku i 16 grudnia 1861 roku. Tytuł książęcy został unieważniony po II wojnie światowej przez władze państwowe PRL.

2.5. Ordynacja radziwiłłowska i Hrabstwo Przygodzice

Powiększanie dóbr i tworzenie ogromnych latyfundiów magnackich sprzyjało tworzeniu ordynacji rodowych. W Grodnie 16 sierpnia 1586 roku z inicjatywy Mikołaja Krzysztofa zwanego „Sierotką" (1549−1616), jednego z czterech synów Mikołaja „Czarnego", zawarte zostało między nim a braćmi: Albrychtem i Stanisławem nie tylko porozumienie co do podziału spadku po rodzicach, ale postanowienie (czyli właśnie ordynacja), które miało zabezpieczyć ich główne dobra (Nieśwież, Mir, Kleck i Ołykę) przed rozdrobnieniem i przejściem w obce ręce. Według jednak niemieckiego historyka Eichhorna, ów ordynacja rodowa Radziwiłłów była zwykłym przymierzem domowym – prawem rodzinnym (niem. *Familien-Gesetz*).
Zgodnie z zawartym postanowieniem dobra te nie miały być dzielone między spadkobierców, ale dziedziczone przez najstarszych synów, a w przypadku braku bezpośrednich sukcesorów, miały przechodzić w bezpośrednie posiadanie krewnych z bocznych linii rodu, z wykluczeniem kobiet. Dóbr objętych ordynacją nie wolno było obciążać długami, ani sprzedawać. Ordynacja z 1586 roku, zatwierdzona przez sejm w 1589 roku, była na ziemiach Rzeczypospolitej pierwszą tego typu trwałą instytucją wzorowaną na zachodnioeuropejskich majoratach (inaczej fideikomisach). W ciągu kolejnych lat powstawały następne − np. ordynacje: w 1589 roku zamojska Zamoyskich, w 1601 pińczowska Myszkowskich, w 1609 ostrogska Ostrogskich i w 1783 rydzyńska Sułkowskich. Polska nazwa „ordynacja" utrwaliła się zarówno, jako określenie samej instytucji, jak też dóbr nią objętych. Postanowienie Radziwiłłów doprowadziło do powstania, za panowania króla Stefana Batorego, trzech ordynacji (nieświeskiej, kleckiej i ołyckiej), a gałąź Radziwiłłów „berlińsko−antonińskich" związana była z ordynacją Klecką.

O potrzebie zabezpieczenia dóbr tego rodu magnackiego w formie ordynacji, niech świadczy chociażby to, że w 1528 roku Radziwiłłowie posiadali ponad 12 tysięcy poddanych dymów (domów) chłopskich i byli jednym z dwu najbogatszych rodów na Litwie, jak podaje J. Ochmański za Edmundem Radziszewskim w *„Radziwiłłowie wielkopolscy. Od Kiernowa do Antonina"*.
Karl Friedrich Eichhorn w książce *„Stosunek książęcego domu Radziwiłłów do domów książęcych w Niemczech"* podaje, iż według stanu majątku w 1750 roku posiadłości wszystkich linii Radziwiłłów składały się z 23 zamków obronnych, z 426 większych i mniejszych miast z przywilejami miejskimi, z 2032 folwarków, z 10 053 wsi, w których razem było 502 658 dymów.

Dobra przygodzickie zostały przez pruskiego króla Fryderyka Wilhelma IV podniesione do rangi hrabstwa w dniu 10 września 1840 roku, co pozwoliło Radziwiłłom „berlińskim" zostać dziedzicznymi członkami Izby Panów od 3 lutego 1847 roku. Status ordynacji Hrabstwo Przygodzice otrzymało dopiero w latach 70. XIX wieku, dzięki staraniom Ferdynanda Radziwiłła (1834−1926), najstarszego syna Bogusława. Wtedy wprowadzono numerację kolejnych ordynatów, przyjmując że pierwszym był Antoni, drugim Bogusław, trzecim Ferdynand i ostatnim czwartym Michał.

2.6. Przedstawiciele rodu Radziwiłłów związani z dobrami przygodzickimi

Jan Mikołaj Aleksander (1681−1729) był synem Dominika Mikołaja (1643−1697), kanclerza wielkiego koronnego i pod koniec życia ordynata kleckiego, który zapoczątkował młodszą linię klecką, jak się okazało później najżywotniejszą w rodzie radziwiłłowskim, trwającą do dzisiaj.
Jan Mikołaj był przedstawicielem gałęzi „ordynacka", w posiadaniu której skupiły się z czasem wszystkie ordynacje radziwiłłowskie. Początkowo był tylko VI ordynatem Kleckim, a po ojcu odziedziczył majątek z wielkimi długami na kwotę ponad jednego miliona złotych. Wcześnie rozpoczął karierę polityczną, gdyż już w wieku 14 lat otrzymał starostwo grodowe lidzkie, a jako piętnastolatek został wybrany posłem z województwa nowogródzkiego. Niestety

Jan Mikołaj Aleksander Radziwiłł (1681−1729)
Źródło:. Wobe M. F. [Leybowicz H.] *Icones familiae ducalis Radivilianae (…).*

wspomniane już długi pozostawione przez ojca nie wróżyły mu dobrej przyszłości. Jedynym wyjściem z tej sytuacji mógł być jedynie dobry ożenek, do którego wreszcie doszło z Dorotą Henryką Przebendowską 18 września 1704 roku w Berlinie w obecności króla pruskiego Fryderyka I.

Dorota Przebendowska miała wnieść w posagu milion złotych, z tego Jan Mikołaj otrzymał wprawdzie na początku 600 tys. zł, a o resztę procesował się z teściem. Prowadził dalej działalność polityczną, ale głównie był zajęty procesami z zastawnikami swych dóbr i wierzycielami. Mimo otrzymanej części posagu nie udało mu się pozbyć długów. Otrzymaną kwotę szybko roztrwonił. Edmund Radziszewski w opracowaniu *„Radziwiłłowie na Przygodzicach”* napisał: *„Korzystając z nieznajomości przez żonę języka polskiego wymuszał na niej, nawet biciem, podpisywanie skryptów finansowych, nie dbał też o potrzeby dzieci. Żona oskarżyła go nawet o śmierć jednego z synów, co miało być spowodowane pobiciem jej w czasie ciąży.”* W wyniku tych wypadków, Dorota Henryka w 1714 roku uciekła od męża do krewnych, którzy bezskutecznie starali się wpłynąć na zmianę jego postępowania. Cztery lata później uzyskała u nuncjusza papieskiego zgodę na separację. Wkrótce po tych wydarzeniach Jan Mikołaj zachorował psychicznie i zmarł 20 stycznia 1729 roku. Ze związku z Dorotą Henryką miał troje dzieci: Marcina Mikołaja Karola, Józefa Albrechta (1707−1708) i córkę Annę Małgorzatę (1708−1711). Wdowa po Janie Mikołaju 3 stycznia 1730 roku wyszła za mąż za Franciszka Bielińskiego. Uroczystość ślubna rozpoczęła się późnym wieczorem w jej pałacu w Warszawie w obecności podskarbiego wielkiego litewskiego Stanisława Poniatowskiego − ojca przyszłego króla.

Dorota Henryka Przebendowska (1682−1755)
Źródło:. Wobe M. F. [Leybowicz H.] *Icones familiae ducalis Radivilianae (…).*

Marcin Mikołaj Karol (1705−1782) jako jedyny żyjący syn Doroty Henryki z Przebendowowskich i Jana Mikołaja Aleksandra Radziwiłła powinien odziedziczyć dobra przygodzickie w 1755 roku, obejmujące 22 wsie i 60 tzw. pustkowi oraz miasto Ostrów (w powiecie kaliskim i ostrzeszowskim). Administracyjnie, w pierwszej połowie XVIII wieku, dzieliły się na trzy klucze: przygodzicki (największy), tarchalski i krępski (zwany również ostrowskim). Niestety Marcin Mikołaj, podobnie jak jego ojciec, dość wcześnie zdradzał objawy choroby umysłowej. Niewątpliwie było to w pewnym stopniu związane z przejściami, jakich doświadczył w dzieciństwie na dworze ojca. Ten w młodości erudyta, interesujący się różnymi dyscyplinami nauki, krajczy litewski z nadania króla Augusta II, z czasem stawał się coraz mniej zrównoważonym psychicznie człowiekiem. Dlatego zdaniem Edmunda Radziszewskiego (*„Radziwiłłowie wielkopolscy. Od Kiernowa do Antonina”*) po śmierci matki Doroty Henryki w 1755 roku nie mógł przejąć dóbr przygodzickich, ponieważ po bardzo długo trwającym procesie o jego ubezwłasnowolnienie, w końcu król August III zlecił w 1748 roku kuratelę nad Marcinem Mikołajem – Hieronimowi Florianowi Radziwiłłowi (1715−1760), zwanym „Okrutnym

Marcin Mikołaj Karol Radziwiłł (1705−1782)
Źródło:. Wobe M. F. [Leybowicz H.] *Icones familiae ducalis Radivilianae (…).*

Księciem". Wymieniony Hieronim Florian sam zresztą też był dziwakiem o sadystycznym i ekscentrycznym charakterze, który pozostawił po sobie pamięć jednego z największych okrutników w Rzeczypospolitej.

W 1727 roku Marcin Mikołaj, będąc na dworze królewskim w Warszawie, ożenił się z Aleksandrą Bełchacką (1712−1736), córką Adriana Bełchackiego − starosty lipnickiego i kasztelana bieckiego. Z małżeństwa tego miał dwoje dzieci Antoninę (1730−1764) i Józefa Mikołaja (1736−1813). Po śmierci ojca Jana Mikołaja wrócił na Litwę, gdzie objął ordynację klecką, jako jej VII ordynat. Posiadał również starostwo grabowskie. W życiu publicznym nie brał udziału, rzadko wyjeżdżał ze swoich dóbr na Litwie. W rok po śmierci żony Aleksandry, ożenił się z Martą Trembicką († 1812), córką podczaszego bełskiego, z którą miał czterech synów: Antoniego Mikołaja (1741−1778), Michała Hieronima (1744–1831), Dominika (1747−1803) i Jakuba (1748−1808). Drugą żonę i dzieci uwięził, a sam będąc obsesyjnym erotomanem, założył harem złożony z porwanych, kupionych lub oszukanych dziewcząt. Ponadto napadał i podpalał dwory, dokonywał rozbojów na drogach, porywał, więził i zabijał ludzi. Kiedy książe został ubezwłasnowolniony i oddany pod kuratelę Hieronima Floriana, ten uwięził Marcina Mikołaja i wywiózł do Białej na Podlasiu. Żonę i dzieci uwolniono, a swoisty harem rozwiązano. W Białej Marcin był trzymany w ścisłym areszcie przez kilka lat, a następnie w Słucku. Po śmierci Hieronima kuratelę nad księciem i jego majątkiem przejął brat Hieronima, hetman Michał Kazimierz zwany „Rybeńko" (1702−1762). W 1770 lub 1771 roku Marcin Mikołaj przekazał dobra przygodzickie swojemu najstarszemu synowi, z pierwszego małżeństwa, Józefowi Mikołajowi.

Józef Mikołaj (1736−1813) był najstarszym synem Marcina Mikołaja z Aleksandrą Bełchacką, która zmarła wkrótce po porodzie. Chory umysłowo ojciec bijąc syna doprowadził go do kalectwa (był upośledzony fizycznie – garbaty). W wieku 12 lat, po ubezwłasnowolnieniu ojca, trafił pod opiekę dalekiego krewnego Hieronima Floriana Radziwiłła. W latach 1759−1760 otrzymał ordynację klecką i w tym samym czasie rozpoczął działalność polityczną (poseł na sejm). W 1761 roku ożenił się z Antoniną Miączyńską, córką Antoniego Miączyńskiego − kasztelana, a później wojewody podlaskiego. W latach 1770−1771 doszło do podziału majątku ojca, który oddał mu prawa do ordynacji Kleckiej (tym samym został VIII ordynatem Kleckim). Otrzymał też inne majątki, m.in. dobra przygodzickie, które w 1780 roku przekazał przyrodniemu bratu Michałowi Hieronimowi. Dobra przygodzickie dzieliły się w 1773 roku na 5 kluczy (w pierwszej połowie XVIII wieku były 3 klucze), tj. przygodzicki, małotopolski, Jaskólski, krępski i tarchalski. Stanisław Małyszko w opracowaniu *„Dawne budownictwo folwarczne. Majątki wielkopolskie. Tom III. Powiat ostrowski"* podaje, że władzę administracyjną nad całymi dobrami pełnił w imieniu nieobecnych właścicieli komisarz w Przygodzicach. To jemu bezpośrednio podlegali administratorzy poszczególnych kluczy, administrator stawowy, leśniczy, dwóch rewizorów i pisarze prowentowy i browarny. Administrator stawowy mieszkał w folwarku Dębnica i miał pieczę nad 69 stawami i 3 hołderniami. W całej majętności chowano 3256 owiec, 244 woły i 64 konie folwarczne, a ponadto działały dwa browary i młyny, gorzelnia oraz dworska papiernia w Bledzianowie, a także huta szkła w Starej Szklarce.
Gospodarka folwarczna nastawiona była przede wszystkim na produkcję zbóż dla przemysłu browarniczo-gorzelanego. Wpływy z produkcji piwa i gorzałki stanowiły 32% dochodu dworu. Po utracie przez Polskę niepodległości zaszył się w swojej rezydencji w Radziwillimontach, gdzie zmarł i prawdopodobnie został pochowany w Nieświeżu.

Michał Hieronim (1744−1831) młodszy, przyrodni brat Józefa Mikołaja, IX ordynat klecki. Urodził się w rodzinie Marcina Mikołaja i jego drugiej żony Marty Trembickiej. Pozostawał zaniedbany do momentu ubezwłasnowolnienia ojca w 1748 roku, kiedy opiekę nad nim przejął Michał Kazimierz zwany „Rybeńko". Jest ostatnim w Rzeczypospolitej – z ramienia Konfederacji Targowickiej – wojewodą wileńskim, którym został w 1789 roku. Ożenił się z piękną Heleną Przeździecką (1753−1821), córką Antoniego Przeździeckiego, podkanclerzego litewskiego w dniu 3 kwietnia 1771 roku w Warszawie. W 1773 roku był marszałkiem sejmu zatwierdzającego I rozbiór Polski. Jego zapobiegliwość w budowaniu fortuny stała się z

czasem wręcz chorobliwa. Było to również widoczne w stosunkach majątkowych z braćmi. Dbał o rozwój gospodarczy swoich posiadłości. Główną siedzibą i majątkiem Michała Hieronima był dobrze zarządzany i zagospodarowany Nieborów, który zasłynął z wzorowo prowadzonego rolnictwa oraz bogatej biblioteki i sporych zbiorów sztuki. Dobra przygodzickie były największymi na terenie powiatu kaliskiego i stanowiły tu jedyne latyfundium magnackie. Do zajmowania się tymi dobrami właściciel miał zespół administratorów. Usprawniono w nich administrację, zagospodarowywano nieużytki, zorganizowano nowoczesną gospodarkę stawową i leśną oraz przemysł browarniczo-gorzelany. Dzięki oczynszowaniu chłopów, przyciąganiu rzemieślników, Michał Hieronim Radziwiłł spotęgował aktywność gospodarczą południowych krańców Wielkopolski. Cały majątek przynosił ponad 63 tys. złotych rocznie, w tym 16 tys. zł tylko z gospodarki rybnej. Gospodarstwo rybne stało się największym w Rzeczypospolitej i przodującym w ówczesnej Europie. Dobra posiadały 118 stawów i sadzawek, w tym 18 stawów głównych, a obszar użytkowanej powierzchni stawowej wynosił około 700 ha.

Michał Hieronim, jako przeciwnik Konstytucji 3 Maja, przystąpił do konfederacji targowickiej, której został jednym z przywódców, a 22 lipca 1793 roku podpisał traktat rozbiorowy w Grodnie. W 1796 roku Michał Hieronim i Helena z Przeździeckich, po wielu przeciwnościach, doprowadzili do osiągnięcia wymarzonego celu, jakim było małżeństwo ich syna Antoniego Henryka z księżniczką Fryderyką Luizą Hohenzollern (1770−1836), stryjeczną siostrą króla pruskiego Fryderyka Wilhelma II. Z małżeństwa z Heleną z Przeździeckich miał ośmioro dzieci, pięciu synów: Ludwika Mikołaja (1773−1830), Antoniego Henryka (1775−1833) związanego w przyszłości z Antoninem, Karola Łukasza (1777, zmarł jako niemowlę), Michała Gedeona (1778−1850), wodza naczelnego powstania listopadowego, Andrzeja Walentego (1780−1838) oraz córki: Krystynę Magdalenę (1776−1796), Anielę (1781−1808), żonę Konstantego Czartoryskiego i Różę Katarzynę (1788−1806).

Antoni Henryk (1775−1833) był drugim synem Michała Hieronima i Heleny z Przeździeckich, X ordynatem ołyckim, XII ordynatem nieświeskim i I ordynatem przygodzickim. W literaturze uważany jest za rzeczywistego protoplastę „berlińskich" Radziwiłłów. Otrzymał bardzo staranne wykształcenie (studiował wraz z braćmi w Getyndze), poza tym był uzdolniony muzycznie (kompozytor, wiolonczelista oraz gitarzysta) i plastycznie. Do jego przyjaciół należeli m.in. Johann Wolfgang von Goethe i Ludwig van Beethoven. Książe Antoni Henryk zyskał sobie miejsce w historii muzyki, dzięki skomponowaniu muzyki do *Fausta*, wspomnianego już J. W. Goethego. Działalność polityczną rozpoczął bardzo wcześnie i z dużym rozmachem. Młodość spędził głównie w Berlinie i z biegiem lat, zwłaszcza przez związek rodzinny z dynastią Hohenzollernów, stał się wiernym wykonawcą polityki tzw. prusko-polskiej. Antonin Henryk wierzył w swoją koncepcję, polegającą na zbliżaniu społeczeństwa polskiego do domu Hohenzollernów, którą próbował realizować przez kilkadziesiąt lat życia.

Antoni Henryk Radziwiłł (1775 - 1833) i Fryderyka Dorota Luiza Hohenzollern (1770 - 1836)
Źródło: Górzyński S. *Rodzina Radziwiłłów i ich tytuły.* [W:] Praca zbiorowa. *Radziwiłłowie herbu Trąby*. Archiwum Główne Akt Dawnych i Wydawnictwo DiG, Warszawa 1996.

Książe Antoni miał 21 lat, kiedy ożenił się w dniu 17 marca 1796 roku, ze starszą o pięć lat księżniczką Fryderyką Dorotą Luizą Hohenzollern (oryg. *Friederike Dorothea Luise Philippine* 1770−1836), córką Augusta Ferdynanda, bratanicą króla Fryderyka II Hohenzollerna. Do zawarcia tego małżeństwa dążyli usilnie rodzice księcia Antoniego, ze względów majątkowych i prestiżowych. Mimo, że młodzi bardzo przypadli sobie do gustu, musieli usunąć kilka przeszkód piętrzących się na drodze do zawarcia związku małżeńskiego. Pierwszą z nich było to, że Radziwiłłowie (*Fürsten*) nie należeli do rodzin panujących, w przeciwieństwie do Hohenzollernów (*Hërzoge*). Inną przeszkodą była „wielka", „niestosowna" (jak wówczas mówiono) różnica wieku między Antonim a Fryderyką, a końcu

także różnica wyznania.

Od swojego ojca dostał nie tylko pałac w Berlinie, ale również liczące około 17 tys. ha dobra przygodzickie z miastem Ostrowem. Był ostatnim właścicielem (prywatnym) Ostrowa, w którym pozostawił po sobie wzniesiony na rynku własnym kosztem ratusz murowany, według projektu Karla Friedricha Schinkla, słynnego architekta berlińskiego. W wyniku decyzji cara Aleksandra z marca 1814 roku, podjętej przede wszystkim dzięki zabiegom rodziców księcia w Petersburgu, Antoni Henryk otrzymał majoraty: Nieśwież, Ołykę i Mir.

Po kongresie wiedeńskim w 1815 roku, książe został mianowany pierwszym królewskim namiestnikiem nowo utworzonego Wielkiego Księstwa Poznańskiego. Otrzymał wtedy stopień generała porucznika i wszedł do pruskiej Rady Państwa, w której zasiadał razem z drugim polskim księciem − generałem Antonin Pawłem Sułkowskim, ordynatem na Rydzynie. Funkcja namiestnika była w gruncie rzeczy niemal wyłącznie reprezentacyjna, chociaż w początkowym okresie książe miał pewien wpływ na politykę. Niestety nie potrafił przeciwstawić się i zapobiegać polityce germanizacji. W latach sprawowania urzędu namiestnika królewskiego, Antoni Henryk przebywał na przemian w Poznaniu i Berlinie. W okresie letnim wyjeżdżał na wiele tygodni do majętności Ruhberg (Ciszyca) z pałacem, w granicach Schmiedeberga (Kowary) na południowy-wschód od Jeleniej Góry. W 1822 roku wydzierżawił Ciszycę, a dwa lata później (niektórzy autorzy uważają, że nastąpiło to dopiero w 1833 roku), książe Antoni z małżonką kupili dzierżawiony dotychczas majątek z pałacem i przeznaczyli go na letnią rezydencję. Książe zakupił Ciszycę od Fanny Biron ks. von Kurland, córki Karla Georga Heinricha hr. von Hoyma. W latach 1821−1826 wybudował również neoklasycystyczny pałacyk myśliwski w Antoninie (*Jagdschloss*), na planie krzyża greckiego (projektantem był znów K. F. Schinkel). Ta letnia rezydencja już od 1824 roku stała się ulubionym miejscem pobytu Radziwiłłów, w którym spędzali długie letnie i jesienne miesiące. Namiestnik z rodziną gościł tutaj Hohenzollernów, m.in. zakochanego Wilhelma (przyszłego cesarza niemieckiego) w jednej z córek Antoniego Henryka – Elizie (1803−1834). W 1829 roku przebywała rodzina carów rosyjskich w Antoninie, a także bywali inni arystokraci, we wrześniu 1830 r. zjawił się książę Adam Jerzy Czartoryski, bywał też Fryderyk Chopin i Alexander von Humboldt.

Wybuch powstania listopadowego w 1830 roku osłabił jego pozycję. W grudniu tego roku został zawieszony w pełnieniu obowiązków namiestnika, a jego miejsce zajął Eduard Heinrich von Flottwell. Jednak formalnie Antoni Henryk przestał być namiestnikiem dopiero w 1833 roku. Wkrótce po tych wydarzeniach książę zmarł 7 kwietnia w Berlinie na cholerę (która opanowała stolicę Prus), a zwłoki zostały przewiezione do Poznania i złożone w katedrze. Po wybudowaniu kaplicy w Antoninie, zgodnie z ostatnią wolą, został w niej pochowany obok żony w 1838 roku. Ze związku z Fryderyką Dorotą Luizą Hohenzollern miał ośmioro dzieci: Wilhelma (1797−1870), Ferdynanda (1798−1827), Luizę (1799−1808), Fryderykę Helenę (1802−1803), Elizę – właściwie Elżbietę (1803−1834), Bogusława (1809−1873), Władysława (1811−1831) i Wandę (1813−1845), żonę księcia Adama Konstantego Czartoryskiego.

Fryderyk Wilhelm Paweł (1797−1870) i Bogusław Fryderyk (1809−1873), to dwaj synowie Antoniego Henryka i Fryderyki Doroty Luizy, którzy przeżyli pozostałe rodzeństwo. Dzięki wzajemnemu zaufaniu i zgodzie, w jakiej żyli bracia i mimo sporej różnicy wieku oraz odmiennych kierunków aktywności życiowej, Fryderyk Wilhelm i Bogusław Fryderyk wspólnie zarządzali odziedziczonym majątkiem po ojcu. Zarządzali majątkiem bez żadnych konfliktów czy nieporozumień. Dopiero w testamencie (sporządzonym również wspólnie) przekazali swoim spadkobiercom zalecenia dotyczące podziału majątku, który podzielili na dwie części. Jedną stanowiły ordynacje nieświeska i ołycka, drugą Przygodzice i pałac Radziwiłłów w Berlinie. Tymi dwiema częściami mieli podzielić się ich starsi synowie: Antoni i Ferdynand. Wszyscy młodsi bracia i siostry mieli otrzymać po 12 tys. talarów. Ostatecznie ordynację nieświeską otrzymał Antoni Wilhelm (1833−1904) a ołycką Ferdynand (1834−1926), który przejął także dobra przygodzickie. Pałac w Berlinie został sprzedany.

Fryderyk Wilhelm (XI ordynat ołycki i XIII nieświeski), który pobierał naukę w gimnazjach Fryderyka Wilhelma i Fryderyka Wernera w Berlinie, na prośbę ojca wstąpił w

wieku 16 lat do wojska pruskiego. Kariera wojskowa księcia zakończyła się otrzymaniem stopnia generała piechoty w 1855 roku. W 1859 roku został gubernatorem wojskowym Brandenburgii, a od 1860 roku był szefem korpusu inżynierów i saperów oraz pierwszym generalnym inspektorem twierdz. Jego życiową pasją było kolekcjonowanie rysunków, monet i medali. W 1825 roku ożenił się z bliską kuzynką Heleną (1805−1827), córką ordynata kleckiego Ludwika Mikołaja Radziwiłła i Marianny Wodzińskiej. Pięć lat po jej śmierci po raz drugi wstąpił w związek małżeński z hrabianką Matyldą Clary u. Aldringen (oryg. *Mathilde Christine* 1806−1896), z austriacko-czeskiego rodu – córki księcia Karola von Clary u. Aldringen (oryg. *Karl Joseph* 1777−1831), która urodziła mu dziewięcioro dzieci – 6 córek i 3 synów. Ślub odbył się 4 czerwca 1832 roku w Teplitz (czeskie Cieplice), skąd pochodziła Matylda. Młodszy brat Wilhelma, urodzony w Królewcu Bogusław Fryderyk (II ordynat przygodzicki), tego samego roku pojął za żonę, młodszą siostrę Matyldy, hrabiankę Leontynę Clary und Aldringen (oryg. *Leontine Gabrielle* 1811−1890). Ceremonia ślubna odbyła się w kościele parafialnym w Schmiedebergu (Kowary), a ślubu udzielał prałat katedralny i radca konsystorialny z Wrocławia hrabia Leopold von Sedlnitzky (późniejszy biskup wrocławski). Natomiast uroczystość weselna odbyła się w Ruhberg (Ciszyca), na której byli m.in. rodzice pana młodego, matka panny młodej (ojciec zmarł rok wcześniej) i jej rodzeństwo. W tym miejscu odbył się 12 grudnia tego roku, ślub najmłodszej córki Antoniego Henryka i Fryderyki Doroty Luizy, Wandy Radziwiłłówny z Adamem Konstantym Czartoryskim. Z tego związku urodziło się dziesięcioro dzieci – 4 córki i 6 synów. Bracia przez całe życie mieszkali razem ze swoimi rodzinami i licznym potomstwem w pałacu w Berlinie (o nazwie „Hotel Radziwill").

Wspólnie wybudowali w Antoninie, w pobliżu pałacu, kaplicę neoromańską z kryptą grobową przeznaczoną dla członków rodziny. Wzniesienie jej zakończyli w 1838 roku, w trzy lata po rozpoczęciu prac przez żyjącą jeszcze matkę Fryderykę Dorotę Luizę. W tych latach wybudowali również budynek gospodarczo-mieszkalny (tzw. Ogrodówkę) oraz szkołę dla dzieci osady Antonin, która pełniła później rolę leśniczówki i plebani, a ponadto Fryderyk Wilhelm wzniósł dla siebie, obok pałacu, osobną willę. Wszystkie budynki zaprojektował w stylu szwajcarskim J. H. Häberlin – uczeń K. F. Schinkla. W dobrach przygodzickich przeprowadzili w latach 1835−1840 regulację uwłaszczeniową i w 1840 roku uzyskali od Fryderyka Wilhelma IV podniesienie statusu dóbr przygodzickich do rzędu hrabstw.
Mieli również swój udział w budowie gimnazjum ostrowskiego (oddanego do użytku 14 kwietnia 1845 roku), które było trzecią szkoła średnią w Wielkopolsce, po Poznaniu i Trzemesznie. Na ten cel z lasów antonińskich ofiarowali drewno za 1 574 talarów, przy całym koszcie budowy 20 158 talarów.

Obaj bracia stronili od polityki, ale ze względu na posiadane tytuły arystokratyczne, posiadane majątki i zajmowaną pozycję społeczną, byli niekiedy do niej wciągani. Zasiadali w sejmie Wielkiego Księstwa Poznańskiego, a także byli członkami Izby Panów. Wilhelm mocniej był zaangażowany w życie polityczne, niż młodszy brat Bogusław. Wielokrotnie popierali sprawy polskie, np. w lecie 1846 roku Wilhelm przyczynił się do zwolnienia Cypriana Norwida z więzienia w Berlinie; głosowali przeciwko przyłączeniu Wielkiego Księstwa Poznańskiego do Związku Niemieckiego podczas obrad sejmu w 1848 roku.

Fryderyk Wilhelm zmarł 5 sierpnia 1870 roku w Berlinie. Pochowany został w mauzoleum antonińskim w dniu 18 kwietnia 1871 roku. Bogusław Fryderyk zmarł nagle 2 stycznia 1873 r. w przeddzień swoich 64 urodzin w Berlinie, a pochowany został również w Antoninie.

Ferdynand Fryderyk (1834−1926) był III ordynatem przygodzickim i XII ołyckim. Majątki, jakie przypadły jemu po śmierci dwóch zgodnych braci Wilhelma Fryderyka i Bogusława Fryderyka stanowiły wynik „długich i nieprzyjemnych" pertraktacji rodzinnych, jak wspomina Maria Małgorzata Potocka (za: Andrzej Kwilecki *Radziwiłłowie herbu (Trzy) Trąby*). Książe Ferdynand reprezentuje tę grupę potomków Wilhelma i Bogusława, która silnie „sprusaczona" w dzieciństwie, po latach powróciła do języka i kultury polskiej oraz zainteresowała się krajem przodków litewsko-polskich. Odegrał on ważną rolę w dziejach swojego rodu. Mimo, że służył w wojsku pruskim, w którym uzyskał stopień podpułkownika

i uczestniczył w dwóch wojnach (z Austrią w 1866 roku i Francją w latach 1870−1871) oraz utrzymywał stosunki rodzinne z dworem Hohenzollernów – to właśnie od niego zaczął się zdecydowany powrót rodziny „berlińskich" Radziwiłłów do polskości.

Ferdynand Fryderyk urodził się 19 października 1834 roku w Berlinie, jako drugie z dziesięciorga dzieci w rodzinie Bogusława Fryderyka i Leontyny Radziwiłłów. W dniu 19 lipca 1864 roku wziął ślub z księżniczką Pelagią Sapiehą (1844−1929), córką Leona Sapiehy, w Ehrenbreitenstein pod Koblencją. Z tego związku urodziło się sześcioro dzieci. W 1924 roku w 60. rocznicę ich pożycia małżeńskiego oraz w 90 rocznicę urodzin księcia, urzędnicy Hrabstwa Przygodzice posadzili aleję dębową – składającą się z 90 dębów czerwonych (gatunek północnoamerykański), wzdłuż drogi leśnej w Antoninie k. tartaku, którą lubił przechadzać się Ferdynand Fryderyk. Ufundowali również obelisk upamiętniający to wydarzenie. Z tych posadzonych w 1924 roku 90 dębów czerwonych, w 2004 roku rosło jeszcze 46 drzew. Ciekawe są powojenne losy obelisku, ponieważ pierwotnie stał na końcu dębowej alei w półkolu, a obecnie znajduje się na jej początku. W 1989 roku obelisk został odbudowany przez ostrowskich działaczy PTTK, w 70. rocznicę odrodzenia senatu. Natomiast jesienią 2010 roku postawiono tablicę, obok obelisku, przybliżającą sylwetkę księcia Ferdynanda – ufundowaną przez oddział PTTK w Ostrowie Wielkopolskim i Nadleśnictwo Antonin.

Książe był dobrze prezentującym się, eleganckim, władającym kilkoma językami arystokratą, który dzięki gruntownemu wykształceniu – maturzysta francuskiego gimnazjum w Berlinie i prawnik uniwersytetu berlińskiego, zajął także miejsce w historii polskiego życia politycznego. Od 1874 roku, przez kolejne 44 lata posłował do parlamentu Rzeszy z okręgu Odolanów−Ostrzeszów−Ostrów−Kępno, a przez 29 lat przewodniczył Kołu Polskiemu – uznawany był za jego najlepszego reprezentanta. Sprzeciwiał się antypolskiej polityce władz pruskich, m.in. w 1902 roku wniósł w parlamencie Rzeszy odważną interpelację w sprawie wydarzeń we Wrześni. Zasiadał również w izbie wyższej sejmu pruskiego, w tzw. Izbie Panów (dziedziczne miejsce po ojcu Bogusławie Fryderyku). Był jednym z założycieli Związku Polskich Kawalerów Maltańskich w 1920 roku oraz jego prezesem aż do śmierci. Czynne uczestnictwo księcia w życiu społeczeństwa polskiego, przejawiało się m.in. łożeniem pieniędzy na cele narodowe, członkowstwem w polskich instytucjach (np. Towarzystwie Przyjaciół Nauk Poznańskim) oraz zaangażowaniem w sprawy prześladowanych księży – udzielał schronienia w Antoninie księżom ściganym przez władze pruskie (np. ks. Walentemu Śmigielskiemu).

W Ludwikowie założył cmentarz w 1876 roku i wybudował na nim kaplicę, a w latach 1904−1906 przyczynił się do budowy kościoła pw. św. Stanisława w Ostrowie.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości książe Ferdynand objął przewodnictwo historycznego posiedzenia Sejmu Ustawodawczego Polski Odrodzonej, jako najstarszy wiekiem poseł (85 lat), w dniu 10 lutego 1919 roku. W sejmie tym zasiadał do czerwca 1919 roku, tj. do wyborów sejmowych w Wielkopolsce, w których już nie kandydował.

Ferdynand Fryderyk zmarł 28 lutego 1926 roku w Rzymie w wieku 92 lat. Przewieziony został do Antonina, gdzie spoczął 24 czerwca tegoż roku. W pogrzebie udział wzięli przedstawiciele władz państwowych, m.in. wojewoda poznański Adolf Bniński, starostowie z Ostrowa, Odolanowa i Ostrzeszowa, burmistrz ostrowski, rodzina, okoliczne ziemiaństwo, duchowieństwo.

Michał (1870−1955) zwany „Rudym" był drugim dzieckiem i jednocześnie najstarszym synem Ferdynanda Fryderyka i Pelagii Radziwiłłów – urodził się 8 lutego 1870 roku w Berlinie. Książe był postacią kontrowersyjną, rodzinie sprawiał wiele kłopotów a do historii przeszedł, jako postać postrzegana raczej negatywnie. Od najmłodszych lat uważał się za Niemca, a do polskości odnosił się z pogardą. Uczęszczał do gimnazjum w Berlinie, którego nie zdążył ukończyć, ponieważ naukę w nim przerwał jego ojciec (Ferdynand Fryderyk), gdy Michał odwiedził Bismarcka i złożył jemu hołd. W końcu naukę dokończył w Westfalii w Osnabrück w gimnazjum katolickim. Następnie studiował na uniwersytecie rosyjskim w Dorpacie (dziś Tartu w Estonii). Dzięki dobrym stosunkom rodziców z dworem w Petersburgu wstąpił do rosyjskiej służby dyplomatycznej i przydzielony został do poselstwa rosyjskiego w Londynie,

gdzie objął stanowisko sekretarza ambasady.

Odziedziczone przez księcia Michała dobra przygodzickie przynosiły spore dochody, ale hulaszczy tryb życia Michała i błędne posunięcia gospodarcze doprowadziły do dużego zadłużenia sięgającego 800 tys. złotych – to mniej więcej tyle, ile zysku przynosiły w ciągu roku dobra przygodzickie kilka lat wcześniej, jak podaje Marek Olejniczak w książce *Powiat Ostrowski. Przewodnik*. Postępowanie najstarszego syna Ferdynanda Fryderyka, zmusiło do interwencji jego młodszego brata Janusza Franciszka (1880−1967), ordynata ołyckiego, który doprowadził do ustanowienia kurateli sądowej w Przygodzicach. W ten sposób Michałowi zwanemu Rudym przyznano jedynie pensję na utrzymanie własne, pałacu i służby. Wkrótce jednak doprowadził do procesów sądowych z Januszem, które po latach wygrał i znów rozpoczął dawne rozrzutne życie.

Burzliwie przebiegało również jego życie uczuciowe. W dniu 2 września 1898 roku wziął ślub w cerkwi prawosławnej i tajny katolicki z Marią Bernardaky (1866−1949), Greczynką z pochodzenia, która była córką Mikołaja Dymitrowicza cesarsko-królewskiego radcy stanu i mistrza ceremonii na dworze rosyjskim. Michał doczekał się z tego związku dwojga dzieci: syna Antoniego (1899−1920) i córki Leontyny (1904−1995). Prowadząc jednak rozrzutny tryb życia, mocno zadłużył się, opuścił żonę i dzieci, a 1915 roku otrzymał rozwód cywilny i kościelny z Marią. W tym czasie związany już był z bogatą Hiszpanką, wdową − Marią Henriettą Joaquiną Martinez de Medinilla (1866−1947), markizą de Santa Susana, z którą ożenił się w 1916 roku. Michał rozwiódł się także i z drugą żoną oraz prawdopodobnie miał ożenić się po raz trzeci z Harriet Steward McNab w Londynie w 1938 roku.

Ostatni ordynat przygodzicki zmarł 6 października 1955 roku w Santa Cruz na Teneryfie (Wyspy Kanaryjskie). Syn Antoni − lotnik, zginął tragicznie w 1920 roku, a córka Leontyna poślubiła w 1927 roku hrabiego Zygmunta Skórzewskiego, ordynata na Radomicach i Czerniejowie – z tego związku urodzili się Maria, Jadwiga i Leon, którzy zamieszkali poza Polską.

3. Słownik

Antonin (st. PKP) - miejscowość wypoczynkowa z Ośrodkiem Rekreacyjno-Wypoczynkowym „Lido", restauracją, domkami wczasowymi i dużą plażą. Wieś (483 osoby) na skrzyżowaniu dróg krajowych nr 11 i 25, nad stawem Szperek (29 ha); przy granicy Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy" i Obszaru Specjalnej Ochrony Ptaków „Dolina Baryczy". Nazwa pochodzi od imienia księcia Antoniego Henryka Radziwiłła (1775-1833), który po 1815 r. wybudował tu pałac myśliwski obok osady Szperek. Należy on obecnie do Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu. Znajduje się w nim hotel i restauracja, odbywają się koncerty muzyczne, w tym wybitnych pianistów w ramach corocznego festiwalu „Chopin w barwach jesieni". Od 1962 r. corocznie organizowany jest przez PTTK Ogólnopolski Rajd „Jesień Chopinowska", który upamiętnia pobyt Fryderyka Chopina w Antoninie 1826 i 1829 r. W pałacu znajduje się izba pamięci F. Chopina, przed pałacem pomnik z 1979 r. - rzeźba Mariana Owczarskiego. W przypałacowym parku na wysepce znajduje się symboliczny nagrobek córek ks. A. Radziwiłła - Fryderyki Heleny i Luizy. Na płn. i płn.-wsch. od Pałacu Myśliwskiego, na terenie Nadleśnictwa Antonin, znajdują się zabudowania gospodarcze z I poł. XIX w., a w nich m.in. izba edukacyjna i ośrodek edukacyjny. W pobliżu „Sikorkówka" – dawny dom ks. Wilhelma Radziwiłła w stylu szwajcarskim z końca lat 1830. Po lewej stronie drogi do Mikstatu murowano-drewniana w tzw. stylu szwajcarskim szkoła wiejska z 1838 r., potem leśniczówka i plebania, obecnie budynek mieszkalny. Za nim neoromański kościół MB Ostrobramskiej - kaplica grobowa Radziwiłłów. Przy wejściu tablica z 2000 r. ku czci

Ryc. 4. Czesław Woś - *Chopin w Antoninie*, akwaforta, 2010

urodzonego w Antoninie mjr. Władysława Wawrzyniaka (1890-1940), m.in. organizatora i dowódcę frontu południowego powstania wielkopolskiego, który zginął w Katyniu. W krypcie i wokół kościoła groby Radziwiłłów. Na płn.-zach. krańcu miejscowości znajduje się rezerwat przyrody „Wydymacz". W okolicy duże skupisko dębów o pomnikowych rozmiarach, znanych jako „Dęby Antonińskie". W lesie około 700 m na wschód, za torami, obelisk z 1924 r. dla uczczenia ks. Ferdynanda Radziwiłła, wnuka Antoniego (1834-1926) – jesienią postawiono tam tablicę informacyjną. W pobliżu oczyszczalni ścieków rośnie okazała sosna pospolita tzw. „Trojaczki" – pomnik przyrody, gdzie każdy z 3 pni posiada obwód powyżej 200 cm. W pobliżu sosny znajduje się największy a zarazem najstarszy dąb antoniński o obwodzie ok. 7 m.

Bogufałów - wieś (288 osób) w płn-wsch. części gminy, na północ od Chynowy. Nazwa od 1919 r., wcześniej Chynowskie Pustkowie, Chynów Pustkowie, niem. *Gottwald*. W pobliżu bifurkacja obszarowa Baryczy.

Chata Regionalna - w święto 3 Maja 2007 r. otwarto w Przygodzicach „Chatę Regionalną". Zabytkowy budynek kilka lat temu gmina przejęła od powiatu ostrowskiego. Jednym z warunków było jego odrestaurowanie, gdyż znajdował się on w opłakanym stanie, co można już stwierdzić tylko na podstawie zachowanych zdjęć dokumentacyjnych. Został on wybudowany w 1813 roku z cegły na rzucie prostokąta jako parterowy, z wysokim dachem czterospadowym, pokrytym dachówką karpiówką i służył przez długi okres jako stróżówka przy bramie od południowej strony dawnego założenia dworskiego dóbr przygodzickich. Znajdowała się w nim także typowa cela więzienna z grubymi ścianami i małym otworem okiennym. Po II wojnie światowej mieszkali w nim pracownicy Gospodarstwa Rolnego. W ostatnich latach budynek stał już opustoszały. W odnowionych wnętrzach urządzono Gminny Punkt Informacji, Lokalny Punkt Informacyjno-Konsultacyjny Powiatowego Urzędu Pracy i sale muzealno-wystawiennicze oraz znalazło się miejsce dla stowarzyszeń. Po odrestaurowaniu wykorzystane jest także poddasze. Możemy teraz zapoznać się z historią Przygodzic i innych miejscowości gminy. Na planszach przedstawiono aktualny stan wiedzy historycznej, na co złożył się przede wszystkim kilkunastoletni dorobek Towarzystwa Miłośników Przygodzic. Możemy więc znaleźć wiele nowych informacji o Przygodzicach i pozostałych miejscowościach gminy, ich właścicielach: Gołuchowskich, Leszczyńskich, Przebendowskich i Radziwiłłach oraz przodkach współczesnych mieszkańców. W budynku znajduje się też makieta topograficzna gminy. W sali muzealnej obok różnych eksponatów w gablotach i stelaży z planszami, znalazły się herby związane z historią dóbr przygodzickich. Chata jest czynna od poniedziałku do piątku w godz. 8.00-14.00 i dostępna w pozostałe dni po uprzednim uzgodnieniu. „Chata Regionalna" ma tętnić życiem i być ważnym miejscem kulturotwórczym w życiu mieszkańców gminy Przygodzice.

Chata Regionalna w Przygodzicach, for. R. Kaczmarek

Informacje teleadresowe: ul. PTR 1, 63-421 Przygodzice, tel./fax (62) 592 77 22 wew. 141, www.przygodzice.pl, e-mail: turystyka@przygodzice.pl

Chynowa - wieś (1058 osób) we wschodniej części gminy, przy drodze do Strzyżewa. Znana od 1395 r., w XV w. i pochodzi od nazwy osobowej Chyn. Własność Gołuchowskich herbu Wieniawa a następnie od XVIII w. w dobrach przygodzickich Radziwiłłów. W 1807 r. we wsi stacjonował pułk 4 strzelców konnych Księstwa Warszawskiego. W płd. części kościół św. Wawrzyńca z lat 1936-1937 na miejscu drewnianego z roku 1651. Dwa ołtarze boczne z ok. 1720 r. z barokowymi mensami. Na cmentarzu mogiła powstańca wielkopolskiego Antoniego Lepki (1898-1919), szeregowca z 4 kompanii 12 Pułku Strzelców Wielkopolskich. W budynku pod nr 184 na obrzeżach wsi nowoczesne gospodarstwo turystyczne AGRO-SPA z pokojami

gościnnymi i gabinetem masażu.

Ryc. 5. Czesław Woś - *Kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny*, rysunek tuszem, 2009.

Czarnylas - wieś (1015 osób) w pd.-zach. części gminy, założona przez protestantów w XVI w., kiedy to okolica ta zwana była Przygodzką Hubą. Od XVIII w. wieś należała do dóbr przygodzickich książąt Radziwiłłów. Na przełomie XVIII i XIX w. działały tu znane w Europie dwie huty szkła. W kwietniu 1848 r. w pobliżu rozbity przez Prusaków powstańczy oddział kosynierów Macieja Kotowskiego. W latach 1941-44 w osadzie Zawidzyn na zach. od wsi niemiecki obóz pracy. W centrum wsi głaz narzutowy z tablicą poświęconą ofiarom II wojny światowej. Przy Zespole Szkół Izba Regionalna, Izba Pamięci Narodowej i ekspozycja maszyn rolniczych. W centrum eklektyczny, poewangelicki kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny z 1856-59 r., fundacji Radziwiłłów z cegły i darniowej rudy żelaza, z kwadratową wieżą i neogotyckim wyposażeniem. W części zach. kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa z 1925-27 r. z neobarokową wieżyczką. W części wsch. neogotycki kościół ewangelicki z 1889-1900 r. z wieżą o strzelistym hełmie. Obok dawna pastorówka z ok. 1900 r. Na podwórzu dąb szypułkowy o obwodzie 350 cm. Przy ul. cmentarnej dawny dom baptystów z 1890 r. W pobliżu cmentarz ewangelicki, gdzie m.in. znajduje się grób nieznanego żołnieża. Nieopodal wsi rośnie największa polska paproć – chroniony długosz królewski. W Czarnymlesie urodził się w 1844 r. misjonarz Balcer Dubiel, wysłany do Afryki Południowej na misję. Zmarł w 1929 r. w Kapsztadzie.

Dębnica - wieś (1265 mieszkańców) znana od 1460 roku a od XVIII w. należała do dóbr przygodzickich książąt Radziwiłłów. Położona przy drodze powiatowej Przygodzice-Czarnylas, ok. 8 km na południe od Ostrowa Wielkopolskiego i około 3 km od stacji kolejowej Przygodzice, na terenie Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy", Obszaru Specjalnej Ochrony Ptaków „Dolina Baryczy" oraz Obszaru Chronionego Krajobrazu Wzgórza Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanowska. Otoczona jest z trzech stron lasami. W jej sąsiedztwie znajduje się kompleks stawów rybnych Dębnica-Kocięba, wchodzących w skład Stawów Przygodzickich. Największy w kompleksie staw, Dębnica Dolna, ma powierzchnię 60 ha. Krzyżują się tu 4 szlaki turystyczne piesze i 2 rowerowe. Na Domu Ludowym tablica upamiętniająca 550-lecie wsi Dębnica. Z Dębnicy pochodził oblat Maryi Niepokalanej, o. Andrzej Cierpka, w latach 1928-1982 misjonarz na Cejlonie, uhonorowany we wsi pomnikiem (1995 r.). Kościół MB Częstochowskiej z 1979-82 r. według projektu Tadeusza Kowalczyka ku czci wspomnianego oblata i budynek szkolny z 1860 r.

Hetmanów - jedna z 2 najmniejszych wsi w gminie, liczy 84 mieszkańców. Położony w płd.-zach. części gminy, sąsiaduje z Laskami. Aż do okresu międzywojennego miejscowość wchodziła w skład Śląska. Po I wojnie światowej weszła w skład państwa polskiego.

Janków Przygodzki - (stacja kolejowa PKP) - wieś (1452 mieszkańców). Znana od początku XV w. jako wieś rycerska a od XVIII w. w dobrach przygodzickich książąt Radziwiłłów. Położony przy południowej granicy Ostrowa Wielkopolskiego, nad rzeką Barycz, na skraju Parku Krajobrazowego i Obszaru Specjalnej Ochrony Ptaków „Dolina Baryczy". W jego sąsiedztwie znajduje się kompleks stawów rybnych wchodzących w skład Stawów Przygodzickich. W 1815 roku została założona w Jankowie szkoła podstawowa nad którą opiekę sprawowali Radziwiłłowie. W 1875 roku Niemcy zbudowali tutaj linię kolejową Kluczbork-Ostrów-Poznań. W tym czasie właścicielem Przygodzic i całego hrabstwa był książę Ferdynand Radziwiłł mieszkający w Antoninie. W centrum wsi znajduje się neobarokowy kościół św. Józefa z 1925 r. Pierwszym proboszczem parafii był Franciszek Kuchowicz (1887-1842), który został zamęczony przez hitlerowców w obozie zagłady w Dachau. W Zespole Szkół im. Powstańców Wielkopolskich znajduje się od 1978 r. Izba Pamięci, przed szkołą obelisk poświęcony powstańcom wielkopolskim odsłonięty w 1988 r. i odnowiony w 2008 r. Przy ul. Witosa drewniany krzyż pochodzący z XIX wieku. Mieszkańcy Jankowa zajmują się rolnictwem, prowadzą przedsiębiorstwa związane z rolnictwem, firmy budowlane, transportowe

itp. Przez miejscowość prowadzą szlaki turystyczne: pieszy i rowerowy. W Jankowie Przygodzkim działają liczne organizacje: LKS Barycz Janków Przygodzki, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Społeczności Wiejskiej Gminy Przygodzice, Stowarzyszenie „Rozwój i Edukacja" sołectwa Janków Przygodzki.

Klady (leśniczówka) – siedziba leśnictwa o powierzchni 1349,24 ha, gdzie leśniczym jest Jerzy Kątny. Leśniczówka o tej nazwie istnieje przynajmniej od drugiej połowy XIX wieku. Położona w oddziale leśnym 28 a, około 1,5 km na południowy-zachód od miejscowości Chynowa. W sąsiedztwie leśniczówki przepływa rzeka Roguszna i zasila istniejący staw o powierzchni 0,28 ha.

Na drodze tzw. „mikstackiej" (dawny szlak łączący Odolanów z Mikstatem) znajduje się krzyż (nazywany „czerwony krzyż"), pod którym zamarzła dwójka dzieci przed II wojną światową.

Ludwików − wieś (259 osób) znana od XVIII w. na zachód od Antonina. W latach 1826-70 istniała huta szkła, założona przez Ludwika Mittelstädta, od którego ma pochodzić nazwa wsi. Hutę zlikwidowano w 1867 r. ze względu na wysoki koszt nakładów własnych i problemy z transportem (brak kolei). Od płn., po lewej stronie drogi do Dębnicy, parterowe budynki mieszkalne pracowników dóbr przygodzickich: sześciorak i ośmiorak z ok. 1905 r. W dawnej szkole (ul. Szkolna 13) czynne jest całoroczne schronisko turystyczne. W sąsiedztwie Ludwikowa (na płn.-wsch.) znajduje się osada Kociemba i cmentarz założony w 1876 r. z neogotycka kaplicą z 1903 r. fundacji ks. Ferdynanda Radziwiłła. Na ścianie tablica ku czci 14 polskich więźniów zamęczonych w latach 1942-1943 w niemieckim obozie pracy w pobliskim Zawidzynie k. Czarnegolasu. z 2001 r. oraz mogiła księdza Jana Nepomucena Klebara, długoletniego kapelana książąt Radziwiłłów. Dalej na płn.-wsch. (za stawami Kocięba i strumieniem Litwin) d. folwark Kociemba. Budynki z II poł. XIX w., z cegły i rudy darniowej: rządcówka (obecnie dom mieszkalny), czworak - dawny dom robotników folwarcznych i budynek inwentarski dawnej stajni (częściowo mieszkalny). W okolicy (gł. wzdłuż Litwin) pomnikowe dęby szypułkowe.

Ośrodek Rekreacyjno-Wypoczynkowy „Lido" − zlokalizowany jest nad stawem „Szperek" otoczony jest lasami i piaszczystą plażą. Baza dysponuje ponad 220 miejscami w domkach murowanych oraz pokojach gościnnych o zróżnicowanym standardzie. Istnieje możliwość wynajęcia sali kominkowej, w której można organizować urodziny, spotkania biznesowe itp. W sezonie letnim czynne jest strzeżone kąpielisko. Czynna jest również wypożyczalnia sprzętu wodnego i plażowego. Piaszczysta plaża stwarza wczasowiczom doskonałe warunki do opalania się, jak i aktywnego spędzania czasu. Bliskość lasu przy plaży sprawia, że znajdą tutaj również wytchnienie ludzie nie przepadający za słońcem, oraz osoby, które chciałby spróbować sił przyrządzając potrawy z grilla. Przy stawie „Szperek" wydzielone są miejsca do wędkowania. Każda chętna osoba może uczestniczyć w lekcjach jazdy konnej lub jeździe rekreacyjnej. Dla dzieci organizowane są lekcje jazdy na kucykach. Do dyspozycji gości są również, boiska do siatkówki i koszykówki, kort do tenisa ziemnego. Dzieci mogą wesoło spędzać czas na gokartach lub placach zabaw. W sezonie czynne są lokale gastronomiczne. Wieczorami w klubokawiarni „Szperek" organizowane są dyskoteki. Więcej informacji o ośrodku na stronie www.antonindomki.prv.pl

Ośrodek Rekreacyjno-Wypoczynkowy „Lido" - fot. archiwum TMP.

Przygodzice (st. PKP 2 km na płd.) - największa wieś (2448 mieszkańców) w powiecie ostrowskim. Siedziba Urzędu Gminy; nad Baryczą, przy drodze nr 11 oraz granicy Parku Krajobrazowego i Obszaru Specjalnej Ochrony Ptaków „Dolina Baryczy". Znana od 1403 r. W 1438 r. właściciel, podkomorzy kaliski Rafał z Gołuchowa, uzyskał niezrealizowany przywilej lokalizacji miasta Światłowa. Centrum dóbr przygodzickich: XV/XVI w. własność Gołuchowskich, w XVI-XVII w. Leszczyńskich, 1699-1729 podskarbiego wielkiego koronnego

Jana Jerzego Przebendowskiego, 1729-1755 marszałka wielkiego koronnego Franciszka Bielińskiego. Od 1775 r. własnością książąt Radziwiłłów, od 1840 r. o statusie Hrabstwa Przygodzkiego a od 1877 r. ordynacja. W centrum plac Powstańców Wielkopolskich, Dom Ludowy im. Marszałka Józefa Piłsudskiego z lat 1935-36, obecnie siedziba Urzędu Gminy. Z nim od płn. graniczy Skwer Luitré. Przy budynku Urzędu komin z gniazdem bocianim i kamerą internetową (http://www.bociany.ec.pl). Przed Urzędem pomnik 64 poległych w I wojnie światowej, powstaniu wielkopolskim, wojnie polsko-bolszewickiej i II wojnie światowej z 1938r., ukryty w czasie II wojny a następnie odbudowany. Obok granitowy głaz-pomnik 600-lecia Przygodzic z 2003 r. (granit rapakiwi przywieziony z kopalni węgla brunatnego „Adamów"). Obok „Dąb Przyjaźni gmin partnerskich Gminy Przygodzice". Od płd. neobarokowy kościół NMP Nieustającej Pomocy z 1925 r. Wewnątrz ołtarz główny pseudobarokowy. Na bocznej elewacji tablica pamiątkowa fundatorów z napisem - „Stanisławie z Golińskich (1874-1941) i Bronisławowi (1871-1943) Pankallom, fundatorom kościoła w Roku Pańskim 1925 wdzięczni parafianie Przygodzic", 16.11.2008. Obok dzwonnica i kapliczka z obrazem MB z Dzieciątkiem (2004) oraz ,,sosna piska" drzewko wyhodowane z nasiona poświęconego przez papieża Benedykta XVI w 2006 r. podczas pobytu na Jasnej Górze. Na płn. od Urzędu założenie dworskie, obecnie m.in. siedziba Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych CKU i gimnazjum. W 2010 r. rozpoczęto przy szkole budowę pełnowymiarowej płyty boiska piłkarskiego ze sztuczną nawierzchnią (105 m x 68 m, na miejscu boiska trawiastego ukończonego w 1968 r.) z ogrodzeniem a w przyszłości także powstaną tam bieżnia tartanowa i trybuny. Przy płd. bramie stróżówka z 1813 r., obecnie Chata Regionalna z ekspozycjami historycznymi oraz Gminny Punkt Informacji, Lokalny Punkt Informacyjno-Konsultacyjny Powiatowego Urzędu Pracy i siedziba Towarzystwa Miłośników Przygodzic. Od płn. figura Matki Bożej z 1922 r. i dwór dzierżawcy z pocz. XX w. (obecnie internat i Bank Spółdzielczy), dalej dom ogrodnika z pocz. XIX w. i dwór J.J. Przebendowskiego z XVIII w., w I połowie XIX w. rządcówka a na początku XX w. adaptacja na cele mieszkaniowe pracowników. Pod częścią budynku piwnice. Piwnica ze studnią kopaną od strony płn.-zach. dostępna zejściem od strony ściany szczytowej. W latach osiemdziesiątych wykonano nową więźbę dachową i pokrycie dachówką ceramiczną karpiówką. Obecnie budynek wystawiony na sprzedaż. Na wsch. piętrowy budynek administracyjno-mieszkalny z I poł. XIX w., tzw. mennica. W pobliżu pozostałości po lipie szerokolistnej rosnącej w Przygodzicach przez ok. 300 lat, miała średnicę pnia 2 m i 628 cm obwodu w pierśnicy - ścięta w dniu 27.12.2000r. (pozostawiono odziomek ok. 1,2 m wysokości). Prawdopodobnie wykonywano pod nią sądy i egzekucje skazańców. Na końcu ul. Ceglanej przy byłej cegielni staw „Glinianka" z wydzielonymi miejscami do łowienia ryb. Na skrzyżowaniu ul. Wrocławskiej i Wysockiej kapliczka w postaci pomnika z krzyżem, ufundowana przez księcia Ferdynanda Radziwiłła w 1862 r. Na płd. od niej murowana gorzelnia z pocz. XIX w. z wysokim kominem, kilkakrotnie

Ryc. 6. Czesław Woś - *Dom Ludowy im. Marszałka Józefa Piłsudskiego - siedziba Urzędu Gminy w Przygodzicach*, rysunek tuszem, 2009

Ryc. 7. Dwór J.J. Przebendowskiego w Przygodzicach
Źródło: Woźniak J. *Ekspertyza techniczna Rzeczoznawcy budowlanego. Ocena stanu technicznego konstrukcji budynku i określenie zasadności i możliwości wykonania prac remontowych tzw. „Pałacu Przebendowskich" w Przygodzicach*. (Mscr.) Ostrów Wielkopolski 2009.

przebudowywana. W 2010 r. sprzedana firmie usługowej. W zach. części zabudowania gospodarcze, m.in. stodoła z pocz. XIX w. z drewnianymi ścianami i piętrowy spichlerz z 1. ćw. XIX w., przed nim niewielka ekspozycja maszyn rolniczych. Po drugiej stronie głównej ul. Wrocławskiej, przy skrzyżowaniu z ul. Kasztanową i posterunku policji, grób skrzynkowy z IV-II w. p.n.e. Obok drogi do Jankowa Przygodzkiego cmentarz parafialny, naprzeciw widok na Stawy Przygodzickie. Przy drodze nr 11 i stacji PKP zajazd „Góreczник" nad stawem o tej nazwie: restauracja i smażalnia ryb, mini-zoo, chatka babci Czerwonego Kapturka, bar Makumba i wigwam. W Przygodzicach znajdują się m.in.; Oddział Regionalny Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, oddziały Banku Śląskiego i Banku Spółdzielczego w Raszkowie, siedziba Gminnej Spółdzielni Samopomocy Chłopskiej, Gminny Ośrodek Kultury, Zespół boisk sportowych „Orlik 2012, Biblioteka Publiczna Gminy Przygodzice im. Gustawa Bojanowskiego z kawiarenką internetową, restauracja „Trzcieliny", pizzeria Paola, m.in. firmy budowlane, transportowe, tapicerskie i kilka komisów samochodowych.

Przygodziczki - wieś (469 mieszkańców) we wsch. części gminy. Od XVIII w. dobrach przygodzickich Radziwiłłów. Przez miejscowość prowadzi szlak konny i rowerowy. Przygodziczki znane są z rozwijającej się agroturystyki, istnieje tu kilka gospodarstw agroturystycznych, ośrodek jeździecki. Każdego roku we wrześniu odbywają się „Hubertowiny". Na pd.-zach. Od wsi znajduje się duży, liczący ok. 30 m. wysokości względnej wał wydmowy. W centrum kapliczka z figurą Chrystusa z 1947 r. W sąsiedztwie znajduje się osada Kolonia Klady i Jezioro, w której urodził się Andrzej Wojtkowski (1891-1975), profesor historii, autor ok. 500 prac i rozpraw, 1928-1939 dyr. Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu i po 1944 r. profesor na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

Smardów - wieś (228 osób) – w płn.-wsch. części gminy. Nazwa pochodzi od staropolskiego smard – pogardliwej nazwy chłopa. Na południe od wsi przy żółtym szlaku niewielki cmentarz ewangelicki. Na wsch. krańcu wsi kapliczka z figurą Matki Bożej. Na szlaku w kierunku Wysocka Wielkiego pomnikowy dąb szypułkowy a pod nim 6 głazów narzutowych. Na największym z nich tablica poświęcona 75. Rocznicy powstania Koła Myśliwskiego (1927-2002).

Stawy Przygodzickie - to duży zespół stawów rybnych w dolinie górnej Baryczy (o współrzędnych geograficznych 51°35'N i 17°49'E) obejmujących ponad 60 zbiorników wodnych skupionych głównie w dwóch kompleksach: Przygodzice - Trzcieliny (330 ha) i Dębnica – Kocięba (322,5 ha), grupę stawów koło Bledzianowa oraz kilka zbiorników śródleśnych położonych w okolicy Antonina i osady Strugi, co łącznie daje ponad 709 ha. Obszar ten położony jest w granicach parku krajobrazowego „Dolina Baryczy", jednocześnie na obszarze Natura 2000 „Dolina Baryczy" i leśnego kompleksu promocyjnego „Lasy Rychtalskie". Teren ten podlega ochronie prawnej głównie ze względów awifaunistycznych. Położone we wschodniej części Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy" Stawy Przygodzickie, rozciągają się południkowo pomiędzy Przygodzicami, a Antoninem, nieopodal drogi krajowej nr 11.

Fragment Stawów Przygodzickich (kompleks Dębnica-Kocięba), fot. W. Urbankiewicz.

Największy w tym zespole staw: Trzcielin Wielki znajdujący się po lewej stronie trasy Janków Przygodzki – Trzcieliny. Powstał on prawdopodobnie około 1400 roku, a miał wtedy ponad 150 ha powierzchni. W 1975 roku, tuż przed przebudową, osiągał 142 ha - obecnie jego powierzchnia wynosi 112 ha. Do 1900 roku przez staw Trzcielin przepływała rzeka Barycz, jednak wówczas w ciągu kilku lat wykopano koryto omijające zbiornik, co umożliwiło regulowanie dopływu wody do stawu. Na początku XX wieku powierzchnia stawów wynosiła ok. 400 ha. W latach 1927-1943 rozbudowano szereg akwenów, które następnie przechodziły

wiele zmian łącząc się w większe lub dzieląc. Wybudowano również kilka nowych stawów.

Najbogatszy na terenie stawów jest niewątpliwie świat ptaków. Stwierdzono tutaj prawie 275 gatunków, z tego 170 to ptaki lęgowe lub prawdopodobnie lęgowe. Aż 18 gatunków dokonujących prób gniazdowania lub gniazdujących tutaj zostało objętych „Polską czerwoną księgą zwierząt", która stanowi dokumentację stanu gatunków rzadkich i ginących - znajdują się w niej m.in.: bąk, bocian czarny, gągoł, kropiatka, zielonka, sieweczka obrożna, wąsatka. Na przelotach obserwowano na stawach wiele rzadkości, m.in. wszystkie gatunki bernikli, czaplę nadobną i modronosą, ibisa kasztanowatego i czczonego, mewę obrożną i orlicę, warzechę, czerwonaka, terekię, czajkę towarzyską i wiele ciekawych blaszkodziobych. To również ważne miejsce wypoczynku ptaków w czasie wędrówki jesiennej i wiosennej. W tym okresie spotyka się do kilku tysięcy osobników jednego gatunku.

Mimo licznych renowacji przeprowadzanych z różnym nasileniem co kilka lat, część stawów utrzymuje charakter starych, płytkich jezior eutroficznych z szerokim pasem przybrzeżnych szuwarów. Na niektórych zbiornikach istnieją stale lub pojawiają się okresowo wyspy o różnej genezie, topografii i trwałości (m.in. wysokie pryzmy ziemne, pływające kożuchy szuwarów lub gnijącej materii organicznej, okresowe golizny i wierzchowiny). Wyspy te stanowią główny biotop lęgowy miejscowych populacji ptaków z grupy wodno-błotnych. Stawy te są terenem łowieckim rzadkich gatunków ptaków drapieżnych: bielika i rybołowa a wyjątkowo pojawia się orzeł przedni.

W granicach stawów odnotowano też występowanie ważnych gatunków innych grup zwierząt: płazów, gadów i ssaków. Spośród płazów żyją tu prawie wszystkie gatunki żab zielonych, żab brunatnych i charakterystyczna rzekotka drzewna. Gady reprezentowane są przez jaszczurkę zwinkę, żyworódkę, żmiję zygzakowatą, padalca i zaskrońca. Liczną w gatunki grupą kręgowców są ssaki. Zaobserwowano tu rzęsorka rzeczka, zębiełka karliczka, ryjówki: aksamitną i malutką, jeża, kreta, zająca, dzika, sarnę, jelenia, daniela, jenota, tchórza, borsuka i piżmaka. Nad Stawami Przygodzickimi żyje wydra i bóbr oraz kilkanaście gatunków nietoperzy. Bogata jest też fauna owadów. W omawianym rejonie stwierdzono ponad 40 gatunków ważek. Z gatunków chronionych warto wymienić też kozioroga dębosza żerującego na sławnych pomnikowych dębach antonińskich, jelonki i pachnicę.

Wokół Stawów Przygodzickich przecinają się oznakowane szlaki rowerowe i piesze. Wstęp w głąb stawów jest zabroniony, ponieważ dzierżawcy tego terenu prowadzą gospodarkę ryb handlowych. Ciekawym miejscem obserwacyjnym jest wieża widokowa przy stawie Trzcielin Nowy, z której widać większość stawów w rejonie miejscowości Trzcieliny. W ostatnim czasie z powodu spodku liczebności wielu gatunków ptaków w rejonie Stawów Przygodzickich duży nacisk kładzie się na edukację przyrodniczą w szkołach. Brakuje jeszcze tablic informacyjnych o formach ochrony tego ciekawego w gminie i regionie miejsca. Obecnie największym zagrożeniem na stawach jest zarastanie wysp, płycizn i powierzchni stawów, drapieżnictwo lisa i jenota oraz intensywne polowania na ptaki rozpoczynające się już w sierpniu, kiedy te wodzą jeszcze nielotne pisklęta. Stawy są własnością Agencji Nieruchomości Rolnych Skarbu Państwa a dzierżawione są przez Gospodarstwo Rybackie „Przygodzice".

Topola-Osiedle - wieś (834 osoby). Najmłodsza w gminie. Parcelacja Topoli Wielkiej przyczyniła się do intensywnej zabudowy tych terenów przez nabywców rozparcelowanych gruntów i w konsekwencji do wydzielenia wsi Topoli–Osiedle. Założenia dworskie Topola Mała w poł. XVIII w. siedziba klucza w dobrach przygodzickich Radziwiłłów, ich folwark do parcelacji w 1931 r.- na płd-wsch. od przejazdu kolejowego zaniedbany park, dwór dzierżawcy i spichlerz z początku XIX w. Na płn. Od parku podwórze folwarczne z brama wjazdową w formie słupów zwieńczonych wazamiNa rozwój obecnej Topoli-Osiedle wpłynęła znacznie budowa w roku 1909 linii kolejowej z Ostrowa do Odolanowa i następnie do Oleśnicy oraz Wrosławia. Wieś Topola-Osiedle została wpisana do urzędowego Wykazu Miejscowości z dniem 1 stycznia 2006 r., chociaż pod nazwą Topola Osiedle występowała od chwili wyboru pierwszego sołtysa Kazimierza Wojtaszka w październiku 1969 r.

Topola Wielka - wieś (478 osób) w płn-zach. części gminy. Pierwsze wzmianki o istnieniu wsi Topola znajdujemy w potwierdzeniu, dokonanym w roku 1341 w Wiślicy przez

króla Kazimierza Wielkiego (1310-1370), przekazanie w roku 1338 przez Stanisławę i Wisenegę z Brzezia (k. Pleszewa) swojej bratance Felicyi, żonie Mikołaja z Topoli, ojcowskiej części posagu. Dalsze wzmianki o Topoli pochodzą z zapisów w księgach kościelnych, jakie powstały w wyniku objazdu poszczególnych parafii w roku 1404. W latach 1520 do 1579 wieś należała do rodziny Wysokich a w latach 1579 do 1699 do rodu Leszczyńskich, od których odkupił Topolę wraz z innymi dobrami przygodzkimi Jan Jerzy Przebendowski (1638-1729) – podskarbi wielki koronny. Kolejnym właścicielem tych dóbr był marszałek wielki koronny Franciszek Bieliński (1683-1766), który ożenił się z córką Przebendowskiego Dorotą Henryką (1682-1755), wdową po Janie Mikołaju Radziwille (1681-1729). W roku 1755 syn Doroty Henryki i Jana Mikołaja Radziwiłła Marcin został kolejnym właścicielem dóbr Przygodzkich. Radziwiłłowie pozostali właścicielami tych dóbr aż do I połowy XX w. W okresie zaborowym Topola Wielka wchodziła w skład powiatu odolanowskiedo. Po podziale powiatu odolanowskiego, w roku 1887, na powiat ostrowski i odolanowski, Topola pozostała dalej w powiecie odolanowskim. Dopiero po likwidacji powiatu odolanowskiego od 1 kwietna 1934 Topola Wielka weszła w skład powiatu ostrowskiego. W latach 1877 - 1881 folwark był dzierżawiony przez Wilhelma Langa a od 1890 roku przez Bienecka. Kolejnym dzierżawcą w latach 1905 – 1907 była wdowa Anna Feiffer. Majątek obejmował wówczas 414 ha, z czego 331 ha roli a w pozostałej części łąki i pastwiska. W roku 1925 powierzchnia folwarku wzrosła do 436 ha, a kolejnymi dzierżawcami (od roku 1926) byli Adam Schneider i Stanisław Weychan (od roku 1928 samodzielnie S. Weychan). W roku 1928 dokonano pierwszej parcelacji gruntów folwarku leżących o obrębie obecnych ulic Dworcowa, Graniczna, Kolejowa. Drugą parcelację przeprowadzono 1936 roku i objęła ona grunty od obecnej ulicy Kolejowej w kierunku południowym (do wiatraka). Rozparcelowane grunty folwarczne sprzedano w większości rolnikom „małorolnym" mieszkańcom Topoli Wielkiej, sąsiednich wsi i pracownikom folwarku. Znaczą część tych gruntów wraz z zabudowaniami folwarcznymi kupił Julian Kwiatkowski, sprzedawca (dealer) salonu Chewroleta w Ostrowie Wielkopolskim. W zach. części wsi, przy mostku figura św. Jana Nepomucena z 1946 r. Na płd. od wsi w osadzie podpłomyk dwór z końca XVIII w. z gankiem wspartym na 4 kolumnach. Na dziedzińcu kapliczka św. Antoniego. W Topoli Wielkiej urodził się m.in. marynarz, uczestnik walk na morzu. Pierwszy polak o stopniu kontradmirała – Józef Bartosik.

Trzcieliny – miejscowość (54 osoby) wśród Stawów Przygodzickich i lasów, w Parku Krajobrazowym i Obszarze Specjalnej Ochrony Ptaków „Dolina Baryczy". Na skraju zalesionej wydmy platforma widokowa z widokiem na staw Trzcielin Nowy i Trzcielin Wielki (ok. 112 ha). Nazwa wsi i stawów pochodzi od staropolskiego słowa „trzciel", czyli trzcina. Na podlanych łąkach w pobliżu wsi znajdują się duże koncentrację ptaków wodno-błotnych podczas wiosennych i jesiennych przelotów.

Wysocko Małe - wieś (1292 osoby) na płn. skraju gminy. Wieś wydzielona z Wysocka znanego od 1298 r., z niej wydzielone Wysocko Małe. Folwark Radziwiłłów w dzierżawach do parcelacji w 1937 r. Na wzniesieniu w płd. części, przy ul. Podwórzowej parterowy dworek administratora (potem dzierżawcy) z 1. ćw. XIX w. Przy drodze do Ostrowa, przy remizie strażackiej sikawka konna z 1908 r.; obok obelisk upamiętniający 100-lecie OSP w Wysocku Małym (1904-2004). Przy Zespole Szkół im. Mikołaja Kopernika głaz narzutowy z popiersiem i tablicą poświęconą patronowi. Przy drodze do Przygodzic, po lewej stronie drogi, kapliczka z figurą Matki Bożej z Dzieciątkiem.

4. Turystyka

4.1. Szlaki turystyczne

4.1.1. Piesze

Szlak pieszy: Antonin – Antonin (niebieski) WK-3675 n
Trasa: **Antonin - Strugi - Kociemba - rez. Wydymacz - Antonin**

- długość szlaku 13,6 km. Szlak ten jest niezwykle atrakcyjny ponieważ przechodzi przez najwartościowsze tereny przyrodnicze w południowej części gminy Przygodzice. Najciekawszy na trasie szlaku jest rezerwat „ Wydymacz" o pow. 47,86 ha, pomnikowe dęby i część Stawów Przygodzickich w okolicy osady Kociemba. Warte szczególnej uwagi w Antoninie są kaplica grobowa Radziwiłłów, pałac myśliwski Antoniego Radziwiłła oraz pomnik Fryderyka Chopina.

Szlak pieszy: Ostów Wielkopolski – Kotłów (czerwony) WK-3666 c
Trasa: Ostrów Wielkopolski - **Janków Przygodzki** - Nadstawki - **Czarnylas - Ludwików - Antonin** - Siedlec - Kotłów

- długość szlaku 34 km. Szlak czerwony w naszej gminie bierze początek w Jankowie Przygodzkim, gdzie min. można podziwiać kościół św. Józefa z 1925 roku. Następnie szlak ten biegnie w pobliżu stawów do Trzcielin, dalej mija granice gminy w Nadstawkach, a wraca do niej w Dębnicy. Kolejno pokonujemy Czarnylas, gdzie mijamy min. kościół poewangelicki Marii Panny Niepokalanie Poczętej z 1850 roku, który został wybudowany z cegieł wypalanych z darniowej rudy żelaza. Następnie wśród łąk docieramy do Ludwikowa, a stamtąd do Antonina. Idąc przy głównej drodze nr 11 mijamy po prawej stronie pensjonat „Lido" i staw Szperek. Z lewej strony natomiast pałac myśliwski Radziwiłłów. W Antoninie skręcamy w prawo na Mikstat podziwiając po lewej stronie kaplicę grobową Radziwiłłów (Kościół Matki Boskiej Ostrobramskiej wybudowany w latach 1835-1838.

Szlak pieszy: Przygodzice PKP – Dębnica PKS (czarny) WK-3668 s
Trasa: **Przygodzice PKP - staw Trzcielin Wielki - Trzcieliny - Szkudlarka - Dębnica PKS**

- długość szlaku 11,6 km. Szlak czarny rozpoczyna się w Przygodzicach w pobliżu stacji PKP i Zajazdu „Góreczник", gdzie znajduje się min. smażalnia ryb, molo nad stawem, wigwam i mini ZOO. Dalej kierujemy się w kierunku centrum Przygodzic, w których zauważamy neobarokowy kościół wybudowany w latach 1925-1930, a w pobliżu Dom Ludowy im. marsz. Józefa Piłsudskiego i pomnik poległych żołnierzy z czterech wojen. Skręcając koło kościoła w lewo zmierzamy w kierunku cmentarza w Przygodzicach, w pobliżu którego skręcamy w lewo w kierunku stawów. Podróżujemy wzdłuż stawów Trzcielin Mały i Trzcielin Wielki i dochodzimy do miejscowości Trzcieliny, gdzie widać atrakcyjną wieżę widokową, przy której asfaltową drogą i drogami polnymi kierujemy się do największego stawu w Dębnicy (Dębnica Dolna).

Szlak pieszy: Odolanów PKP – Ołobok (zielony) WK-3671 z
Trasa: Odolanów PKP - Huta - **Dębnica - Kociemba** - Masanów - **rez. Wydymacz - Antonin** - Helenów - Mikstat Pustkowie - Mikstat - Kotłów - Kozaki - Strzyżówek - Urban - Ołobok

- długość szlaku 39,9 km. Do gminy Przygodzice szlak ten dociera z Huty. W Dębnicy na skrzyżowaniu kierujemy się na Ludwików, docierając do osady Kociemba. W osadzie tej możemy podziwiać stary cmentarz i kilka ciekawych stawów Kocięba Zimochowy. Następnie piaszczystą drogą przy stawach kierujemy się do Antonina przechodząc przez niezwykle ciekawy rezerwat „Wydymacz". Docieramy do pałacu myśliwskiego Antoniego Radziwiłła. Przechodząc przez główną jezdnie (drogę nr 11) udajemy się na trasę w kierunku Mikstatu mijając po drodze kaplicę grobową Radziwiłłów.

Szlak pieszy: Jarocin – Gola (żółty) WK-193 y
Trasa: Jarocin - Pleszew - Gołuchów - Sobótka - Górzno - Szczury - Słaborowice - Czekanów - Bagatela - Trąba - Sadowie - Ostrów Wielkopolski - Wysocko Wielkie - **Chynowa** - Strzyżew - Kotłów - Mikstat - Komorów - ... - Gola

- długość szlaku 208,2 km. W gminie Przygodzice szlak ten rozpoczyna się w pobliżu cmentarza w Smardowie. Następnie biegnie przez atrakcyjne łąki do miejscowości Chynowa, skąd kieruje się do Strzyżewa.

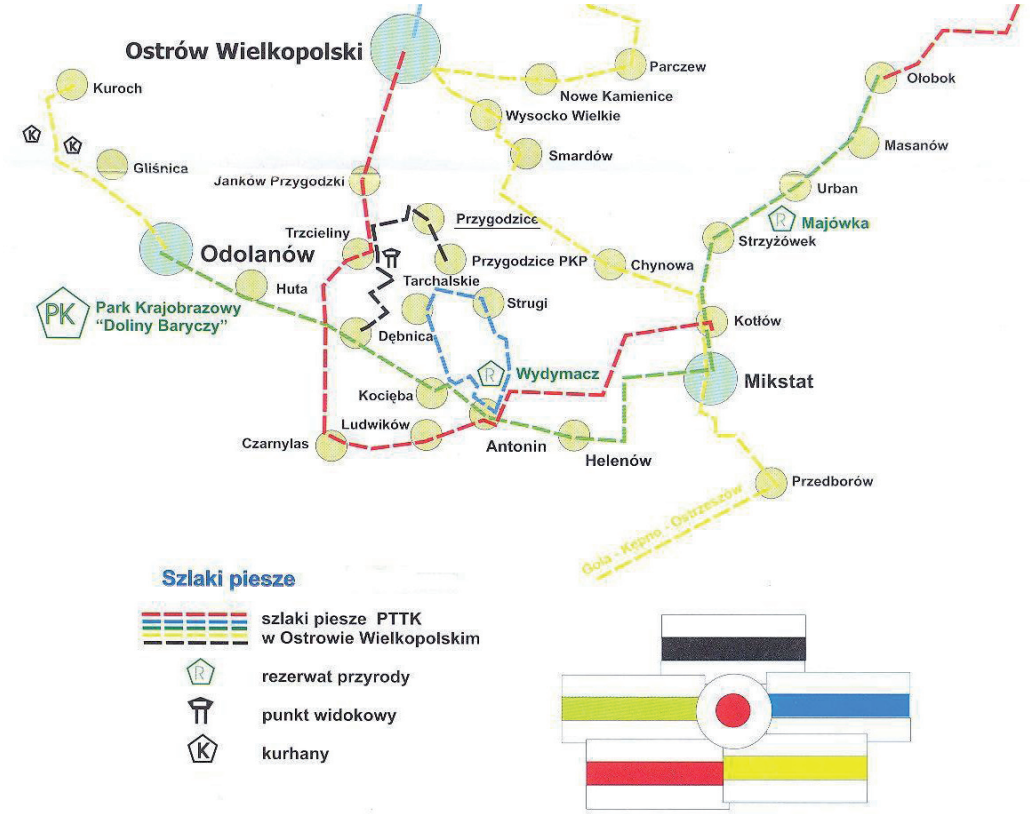

Ryc. 8. Szlaki piesze przebiegające przez gminę Przygodzice.
Źródło: Maj J., Nowacki D**.** *Przewodnik po szlakach turystycznych okolic Ostrowa Wielkopolskiego*. Oddział PTTK w Ostrowie Wielkopolskim, ZWD „POLIGRAFIA" S.C., Ostrów Wielkopolski [2006].

4.1.2. Rowerowe

Długość: 64,5 km
Kolor: niebieski

Ostrów Wielkopolski – **Wysocko Małe - Chynowa - Przygodziczki - Antonin - Ludwików - Dębnica** - Huta - Odolanów - Garki - Sośnie – Moja Wola

Do Wysocka Małego w gminie Przygodzice szlak ten dociera od ul. Kamiennej w Ostrowie Wielkopolskim. Na skrzyżowaniu dróg w Wysocku kierujemy się w stronę stacji uzdatniania wody w Chynowej mijając bardzo ciekawe fragmenty łąk. Następnie udajemy się do Przygodziczek, skąd krzyżując się z drogą krajową nr 11 kierujemy się do Antonina. Początkowo przejeżdżając wzdłuż rezerwatu „Wydymacz" i parku przy pałacu Radziwiłłów jedziemy w kierunku Ludwikowa, a następnie Dębnicy. W tej miejscowości kończy się odcinek rowerowego szlaku niebieskiego na terenie gminy Przygodzice, a dalej zmierza on już do gminy Odolanów i Sośnie.

Szlak rowerowy dookoła Powiatu Ostrowskiego

Długość: 201,3 km
Kolor: czerwony

Bronów – Koryta – Ligota – Korytnica – Głogowa – Raszków – Pogrzybów – Walentynów –Janków Zaleśny – Cegły – PKP Daniszyn – Chruszczyny – Kurhany – Gliśnica – Kaczory – Odolanów – Raczyce – Uciechów – Bogdaj – Możdżanów – Moja Wola – Cieszyn – Pawłów – Kuźnica Kącka – Chojnik – Kałkowskie – **Czarnylas – Ludwików – Antonin** – Mikstat – Kotłów – Strzyżew – Namysłaki – Kania – Raduchów – Wielowieś – Masanów – Ołobok – Sławin – Psary – Śliwniki – Skalmierzyce – Boczków – Biskupice – Kotowiecko – Droszew – Gałązki – Gutów – Sobótka – Grudzielec – Bronów

Na terenie gminy Przygodzice szlak ten rozpoczyna się w Czarnymlesie, gdzie biegnie od strony wsi sołeckiej Kałkowskie. Przy szlaku, w Czarnymlesie możemy podziwiać min. kościół poewangelicki p.w. NMP Niepokalanie Poczętej z 1850 r. zbudowany z cegieł i kostek rudy darniowej, nietynkowany, 1-nawowy, od zachodu kwadratowa wieża z zegarami zakończona 4 szczytami, a następnie kolejny kościół ewangelicko-luterański z końca XIX w. murowany, nietynkowany, neogotycki,1-nawowy. Następnie udajemy się w kierunku Ludwikowa, a stamtąd dalej do Antonina, gdzie obok pomnikowych dębów można zobaczyć pałac myśliwski Radziwiłłów, neoromańską kaplicę grobową Radziwiłłów p.w. Matki Boskiej Ostrobramskiej, rezerwat przyrody „Wydymacz" i zwiedzić ośrodek rekreacyjno-sportowy „Lido". Dalej przekraczając granice gminy Przygodzice szlak ten biegnie w kierunku Mikstatu.

Szlak rowerowy im. Fryderyka Chopina

Długość: ok. 59 km.
Kolor: żółty

Ostrów Wielkopolski - Lewków – Kwiatków – Ociąż – Skalmierzyce - Nowe Skalmierzyce - Śliwniki - Biskupice Ołoboczne – Parczew – Kęszyce – Westrzę – **Bogufałów** – Strzyżew – Kotłów – Mikstat – **Antonin**

Jest to trasa, którą prawdopodobnie podróżował Chopin, dyliżansem lub furmankami, w drodze z Kalisza do Antonina. Miejscowości Strzyżew, Kotłów, Mikstat są wymieniane przez biografów artysty oraz w literaturze (np. „Tydzień w Antoninie" Gustawa Bojanowskiego). Szlak znakowany jest tabliczkami a w kilku miejscach stać będą tablice informacyjne z przebiegiem szlaku i krotkim opisem.

Transwielkopolska Trasa Rowerowa - odcinek południowy TTR-S, 280 km

Transwielkopolska Trasa Rowerowa (zielone znaki) - odcinek południowy zwany przez niektórych wielkopolskimi Himalajami wiedzie z Poznania przez Środę Wielkopolską, Miłosław, Żerków, Jarocin, Pleszew, Kalisz, Ostrów Wielkopolski, Antonin, Ostrzeszów po Siemianice leżące w powiecie kępińskim, najbardziej na południe wysunięty skrawek województwa wielkopolskiego (trasa liczy około 280 km).
W granicach gminy Przygodzice

Od ul. Staroprzygodzkiej w Ostrowie Wielkopolskim jedziemy prosto do Jankowa Przygodzkiego. Za kościołem skręcamy w kierunku Nadstawek. Pojawiają się zielone znaki Transwielkopolskiej Trasy Rowerowej. Dojeżdżamy do miejscowości Trzcieliny. Po lewej stronie widać Trzcielin Wielki, największy staw w wielkopolskiej części parku krajobrazowego „Dolina Baryczy". Mijamy wieś Trzcieliny. Szlak rowerowy z Ostrowa Wielkopolskiego do Antonina odbija w lewo do punktu widokowego. Jedziemy jednak prosto szosą. Po dwóch kilometrach skręcamy w lewo, zgodnie ze znakami czerwonego szlaku pieszego i drogowskazem do Nadstawek. Trasa prowadzi teraz drogą gruntową. Po około 40 metrach zostawiamy czerwony szlak i skręcamy na leśną drogę w lewo. Wkrótce las się kończy. Przybywa piachu. Po prawej mijamy cmentarz, za którym pojawia się gładki asfalt. Wjeżdżamy do Dębnicy. Po lewej widać kościół a na wprost - budynek Ochotniczej Straży Pożarnej. Jedziemy ul. Ociepki, skręcamy w

prawo w ul. Ostrowską, następnie 700 m dalej - w lewo w ul. Litewską, w kierunku Ludwikowa. Wjeżdżamy w las. Obok przystanku szlak skręca w lewo. Dojeżdżamy do osady Kociemba. W osadzie tej przejeżdżamy między kilkoma atrakcyjnymi stawami i skręcamy w prawo. Trasa prowadzi teraz wzdłuż strumienia w kierunku żółtej tablicy informacyjnej. Wracamy na lokalny szlak rowerowy Ostrów Wielkopolski-Antonin. Przed nami rezerwat „Wydymacz". Jedziemy dalej, pomiędzy drzewami wyłania się charakterystyczna bryła pałacu myśliwskiego książąt Radziwiłłów w Antoninie. Przy tablicy z „ptasim budzikiem" szlak skręca w prawo. Jeśli ktoś ma czas i ochotę zwiedzić pałac, powinien odbić w lewo. Po wizycie w pałacu wracamy na TTR i jedziemy granicą parku krajobrazowego w kierunku Ostrzeszowa, mijając po lewej stronie staw Szperek i ośrodek wypoczynkowy „Lido".

Trasa rowerowa Nadleśnictwa Antonin

Długość: ok. 20 km.
Ostrów Wielkopolski - **Janków Przygodzki – Trzcieliny - Antonin**

Wytyczona trasa rowerowa pomiędzy ostrowską dzielnicą Zębców a Antoninem wchodzi w skład Leśnego Kompleksu Promocyjnego i została zaprojektowana przez Nadleśnictwo Antonin. Głównym jej zadaniem jest pomoc w prowadzeniu edukacji ekologicznej dzieci i młodzieży, jak również osób dorosłych. Od kilku lat trasą tą przechodzą i przejeżdżają liczni turyści, którzy poprzez osobisty kontakt z lasem poznają jego piękno. Ten fakt stał się przyczyną utworzenia i oznaczenia trasy, której zadaniem ma być zwrócenie uwagi na piękno mijanych fragmentów lasu oraz wskazanie, szczególnie turystom rowerowym, znajdujących się na trasie przejazdu urokliwych miejsc i pomników przyrody.

Wszystkim posiadaczom rowerów proponujemy zbiórkę w pobliżu Szkoły Podstawowej nr 6, przy ulicy Staroprzygodzkiej w Ostrowie Wielkopolskim. Utwardzoną drogą dojeżdżamy do skrzyżowania dróg we wsi Janków Przygodzki. Tu możemy zrobić małe zakupy w sklepie spożywczym i odwiedzić miejscowy kościół, którego bryła widoczna jest ze skrzyżowania. Dalej jadąc prosto w kierunku miejscowości Trzcieliny zbliżamy się do Stawów Przygodzickich dzierżawionych przez Gospodarstwo Rybackie Przygodzice. Z platformy widokowej w Trzcielinach możemy zobaczyć jedną z najpiękniejszych panoram kompleksu Stawów Przygodzickich i pływające po nich ptactwo wodno-błotne. Jadąc dalej utwardzoną asfaltem drogą leśną natrafiamy na przepływający przez leśne ostępy strumyk. W niedalekiej odległości od skrzyżowania trasy rowerowej z asfaltową drogą do miejscowości Dębnica, powinniśmy zobaczyć wielki dąb szypułkowy (zwany dębem „Huberta"), stojący w leśnictwie „Przeryte", w pobliżu którego możemy odpocząć i obejrzeć stosy drewna przygotowane do rozpoznawania gatunków oraz sprzęt używany do obróbki i cięcia drewna, a także paśniki i inne. Po kilkuset metrach od przekroczenia wspomnianej drogi powinniśmy popatrzeć na piękny tunel brzozowo-dębowy, w pobliżu którego, szczególnie w okresie jesiennym, zwykły rosnąć grzyby. Obecnie po usunięciu drzewostanów zakłada się uprawy leśne nie tylko sztucznie, ale także w sposób naturalny. Następnie dojeżdżamy do rozwidlenia dróg, z których jedna prowadzi do Antonina, a druga do stawów Kocięba. Z tego miejsca już blisko do rezerwatu przyrody „Wydymacz". Ostatnią atrakcją naszej trasy są dwa pomnikowe dęby znajdujące się przy drodze przechodzącej przez rezerwat w niedalekiej odległości od antonińskiego Pałacyku Myśliwskiego książąt Radziwiłłów.

4.1.3. Szlak konny w Dolinie Baryczy

Przebieg szlaku:
- Sadowie lub Strzyżew (dwa dojazdy) - **Leśniczówka Klady (Ośrodek Jeździecki „Jurand") - Dębnica - Trzcieliny** - Huta - Mariak - Moja Wola - Możdżanów lub Poręby (dwa zakończenia).

Pierwszy szlak turystyki konnej w powiecie ostrowskim, o nazwie „Szlak konny w

Dolinie Baryczy" został opracowany wiosną 2006 roku, w wyniku współpracy Agroturystycznego Stowarzyszenia Ziemi Ostrowsko-Ostrzeszowskiej „W siodle" i Starostwa Powiatowego w Ostrowie Wielkopolskim, a ustalony m. in. z Nadleśnictwem Antonin, przez którego lasy w znacznej mierze przebiega. Oficjalne otwarcie szlaku miało miejsce w formie I rajdu konnego w dniach od 29 kwietnia do 2 maja 2006 roku. Przewidywane jest dla tego szlaku w terenie oznakowanie pomarańczowe, a docelowo szlak ma mieć długość ok. 300 kilometrów, czyli sięgać od źródeł aż do ujścia Baryczy.

Szlak rozpoczyna się w dwóch miejscach: w Sadowiu w gminie Ostrów Wielkopolski oraz w Strzyżewie w gminie Sieroszewice. Oba dojazdy łączą się przy Leśniczówce Klady koło Chynowej w gminie Przygodzice. Także jego koniec ma dwie, alternatywne trasy z Mojej Woli: do Możdżanowa w gminie Sośnie, lub do Poręb, leżących tuż za granicą powiatu ostrowskiego i województwa wielkopolskiego, już w powiecie milickim i województwie dolnośląskim. Szlak przebiega w powiecie ostrowskim przez ok. 100 kilometrów, kolejno przez gminy: Ostrów Wielkopolski, Sieroszewice, Przygodzice, Odolanów i Sośnie. Na odcinku tym znajduje się kilka gospodarstw agroturystycznych, które mogą służyć jako miejsca postoju lub noclegu na trasie.

4.2. Ośrodki wypoczynkowe i noclegowe

Pałac Myśliwski Książąt Radziwiłłów
ul. Pałacowa 1, Antonin, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 734 83 00,
(14 pokoi/ 28 miejsc noclegowych)

Pensjonat „Lido"
ul. Wrocławska 6, Antonin, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 734-81-91,
(8 pokoi/ 16 miejsc noclegowych)

„Domek Wilhelma" − Nadleśnictwo Antonin
(9 miejsc noclegowych)
ul. Pałacowa 2, Antonin, 63−421 Przygodzice, tel. (62) 734 81 24;

„Ogrodówka" − Nadleśnictwo Antonin
(4 miejsca noclegowe)
ul. Wrocławska 11, Antonin, 63−421 Przygodzice, tel. (62) 734 81 24,

Ośrodek Rekreacyjno-Wypoczynkowy „Lido"
ul. Wrocławska 6, Antonin, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 734-81-27,
(82 pokoje/ 215 miejsc noclegowych)

Schronisko Młodzieżowe
ul. Szkolna 13, Ludwików, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 734-81-78,
(44 miejsca noclegowe)
AGRO-SPA
Chynowa 184, 63-421 Przygodzice, tel. 502 134 167, 513 164 989
(4 pokoje/13 miejsc noclegowych)

Agroturystyka rodziny Kawaler
Przygodziczki 9, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 739-81-87,
(5 pokoi/ 8 miejsc noclegowych)

Agroturystyka Piotr Sobkowiak
Chynowa 141, 63-421 Przygodzice, (62) 739-84-36,
(brak miejsc noclegowych)

Agroturystyka U źródeł Baryczy
Przygodziczki 8b, 63-421 Przygodzice, tel. 692 447 213, 607 241 778
(3 pokoje/ 8 miejsc noclegowych)

Agroturystyka - Ośrodek Jeździecki Jurand - Jerzy Kątny
Chynowa 218, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 739-82-17, 600 897 036
(20 miejsc noclegowych)

Narcyz Perz
Topola Wielka, ul. Długa 89, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 734-65-12,
(4 miejsca noclegowe – sezonowo)

Camping nr 26
Antonin, Wrocławska 6, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 734-81-94, (wystawiony na sprzedaż)

4.3. Punkty gastronomiczne

Pałac Myśliwski Książąt Radziwiłłów w Antoninie,
Antonin, ul. Pałacowa 1, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 734 83 00,

Pensjonat i Restauracja „Lido", Antonin,
ul. Wrocławska 6, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 734 81 91,

Pizzeria „Tom & Mar". Fluder Tomasz,
Dębnica, ul. Ostrowska 92, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 733 38 88,

Pizzeria „PAOLA,
ul. Szkolna 7, 63-421 Przygodzice, tel. 727 508 200,

Punkt gastronomiczny „Strugi" M. Domagała, K. Kaczmarek
Parking, Strugi-Antonin, 63-421 Przygodzice,

Restauracja przy Stacji Paliw Shell Przygodzice,
ul. Wrocławska 68, 63-421 Przygodzice,

Restauracja Trzcieliny S.C. Leszek Witoń, Urszula Witoń,
ul. Wrocławska 2, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 592 67 06,

Zajazd „Górecznik",
ul. Wrocławska, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 736 35 61,

Zajazd u Michała S.C.,
Czarnylas 28, 63-421 Przygodzice, tel. (62) 733-50-02.

4.4. Łowiska wędkarskie

Staw „Glinianka" w Przygodzicach
Stawem „Glinianka" w Przygodzicach od 2007 r. zajmuje się Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Przygodzic, które zrealizowało tam zgodnie z planem w latach 2007-2008 projekt „Mała glinianka a wielka sprawa". Stowarzyszenie w ramach konkursu dotacyjnego „Środowisko naturalne naszą szansą – 2007" otrzymało środki z Fundacji Wspomagania Wsi oraz Banku Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych BISE. W ramach projektu w pobliżu stawu „Glinianka" w Przygodzicach wycięto dzikie krzewy, dosadzono rodzime gatunki drzew, oznakowano teren powstającego Parku Rekreacyjno-Sportowego poprzez zainstalowanie

tablic informacyjnych, zamontowano kosze na odpady, utwardzono drogę wewnętrzną i wykonano miejsca parkingowe dla samochodów i innych pojazdów. Przygotowano również ławki i stanowiska wędkarskie.
Staw „Glinianka" to ulubione miejsce wędkarzy z okolicy, z Ostrowem włącznie. Oprócz dominującego karpia i amura można na tam złowić drapieżniki: szczupaka i suma. Łowisko jest często zarybiane. W latach 2007- 2010 wpuszczono do niego niespełna 900 kg karpia i 450 kg innych ryb.
Ten przygodzicki zakątek zlokalizowany w malowniczej dolinie jest bardzo cenny również dla obserwacji przyrodniczych. Można spotkać tu wiele gatunków zwierząt, w tym owadów, płazów, gadów, ptaków i ssaków. Charakterystycznymi gatunkami ptaków, które można obserwować na „Gliniance" są łyska, krzyżówka, wodnik i rzadki w regionie bączek. Wiosną i jesienią na terenie stawu odbywają się gminne i powiatowe zawody wędkarskie oraz pikniki rybne. Łowisko posiada swój regulamin, który otrzymuje każdy wędkarz po wykupieniu stosownego zezwolenia na łowienie ryb.
Kontakt: Chata Regionalna w Przygodzicach, ul. P.T.R. 1, 63-421 Przygodzice,
tel. 62 592 77 22 wew. 141, 0 608 350 574, 0 509 178 258,
Zezwolenia: tel. 62 592 77 22 wew. 141 lub 0 691 502 509.

Łowisko wędkarskie na terenie Ośrodka Rekreacyjno-Wypoczynkowego „Lido" w Antoninie.
Osoby zainteresowane łowieniem ryb na łowisku proszone są o kontakt z Panem Aleksanderm Boruckim, tel. 601 758 391. Łowisko czynne jest cały tydzień.

5. Produkty lokalne i usługi

Użytkownicy znaku promocyjnego „Dolina Baryczy Poleca" na lata 2010/2011:

Chleb wiejski „Baryczok", Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska"
Chleb wiejski „Baryczok" produkowany jest na naturalnym zakwasie z dodatkiem maślanki. Jest to duży, kwadratowy chleb wiejski, na wierzchu „kratkowany" i obficie sypany mąką, wypiekany w tradycyjnym polskim piecu o ceramicznym podłożu. Długo zachowuje świeżość, w miąższu widoczne są duże pory, nie kruszy się a po ściśnięciu wraca do poprzedniego kształtu. „Baryczok" swoją nazwą nawiązuje do regionu Doliny Baryczy. Jest dostępny w sklepach Gminnej Spółdzielni na terenie gminy Przygodzice, w prywatnych sklepach na terenie powiatu ostrowskiego (woj. wielkopolskie), podczas lokalnych i regionalnych imprez. W latach 2005, 2006 i 2007 otrzymał wyróżnienia na międzynarodowych targach POLAGRA w Poznaniu.

Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska"
ul. Szkolna 7, 63-421 Przygodzice
tel. 62/ 5927880 i 62/ 5927887
gsprzygodzice@wp.pl

Gospodarstwo agroturystyczne „U źródeł Baryczy", Mieczysław Czwodron
Gospodarstwo agroturystyczne istnieje od 2007 roku, z noclegów można korzystać przez cały rok. Gospodarstwo dysponuje dwoma pokojami (ilość miejsc od 5 do 7 osób łącznie) z łazienkami. W ogrodzie jest wydzielone, zagospodarowane miejsce na ognisko oraz grill. Przepiękna Dolina Baryczy zaprasza do wędrówek szlakami pieszymi, rowerowymi, konnymi lub na przełaj, bez szlaku. W sezonie można wybrać się na grzyby, wędkować u zaprzyjaźnionego sąsiada. Na życzenie gospodarstwo zapewnia jazdę konno i przejażdżki bryczkami. Oferta skierowana jest do każdego, kto chce spędzić wolny czas, urlop lub jedynie

weekend obcując z przyrodą, w ciszy i spokoju, w bardzo dobrych warunkach i atrakcyjnym otoczeniu (las, czysta rzeka, szlaki rowerowe i konne, zadaszony i zagospodarowany grill, ognisko, kilka wydzielonych miejsc rekreacyjnych, kręgle terenowe). Gospodarstwo położone jest w wiosce Przygodziczki, która znajduje się w sieci „wiosek z pomysłem" pod nazwą „Przygodziczki - Wioska Przygody". „U źródeł Baryczy" jest częścią oferty wioski jako „Farma Przygód". Goście mogą skorzystać z oferty jazdy OFF ROAD-owej na przygotowanym do tego celu torze przeszkód.

TESAN Mieczysław Czwodron
Przygodziczki 8b
63-421 Przygodzice
607241778
ewsta@o2.pl

Ośrodek Jeździecki Jurand, Grażyna i Jerzy Kątni
Ośrodek jeździecki „Jurand" oferuje naukę jazdy konnej dla dzieci i dorosłych, hipoterapię oraz organizuje wyjazdy wierzchem w teren, rajdy konne po wyznaczonych szlakach a zimą kuligi. Wykwalifikowani instruktorzy zapewniają bezpieczeństwo obcowania z końmi. W ośrodku jeździeckim możliwe jest również hotelowanie koni przez krótki lub dłuższy okres czasu. Ośrodek dysponuje własnymi końmi i kucami, przygotowanymi do nauki i rekreacji, sprawnymi powozami, saniami, uprzężami i innym niezbędnym sprzętem. Jest organizatorem lub współorganizatorem sztandarowych imprez o tematyce konnej w Dolinie Baryczy, tj. rajd konny w Dolinie Baryczy (maj), Kaczory (sierpień), Hubertowiny (październik).

Ośrodek Jeździecki „Jurand"
Grażyna i Jerzy Kątni
Przygodziczki 64
63-421 Przygodzice
Tel. 600/ 897036
jurand9@op.pl

6. Organizacje pozarządowe

Towarzystwo Miłośników Przygodzic,
ul. P.T.R. 1, 63-421 Przygodzice, rok powstania 1993 (wcześniej Koło Miłośników Przygodzic),
rok rejestracji 2001,

Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Przygodzic,
ul. Wrocławska 52, 63-421 Przygodzice, rok rejestracji 2001,

Stowarzyszenie mieszkańców wsi Czarnylas i Hetmanów „Złotnica",
Czarnylas, ul. Odolanowska 150, 63-421 Przygodzice, rok rejestracji 2001,

Stowarzyszenie Inicjatyw Gospodarczych na Rzecz Topoli Osiedle,
Topola Osiedle, ul. Dworcowa 37, 63-421 Przygodzice, rok rejestracji 2002,

Agroturystyczne Stowarzyszenie Ziemi Ostrowsko-Ostrzeszowskiej „W Siodle",
Przygodziczki 9, 63-421 Przygodzice, rok rejestracji 2004,

Stowarzyszenie „Rozwój i Edukacja" sołectwa Janków Przygodzki,
Janków Przygodzki, ul. Szkolna 4, 63-421 Przygodzice, rok rejestracji 2007,

Przygodzickie Stowarzyszenie Absolwentów,
ul. P.T.R. 6, 63-421 Przygodzice, rok rejestracji 2007,

Stowarzyszenie Rozwoju Wsi „Dla Wysocka Małego i Smardowa",
Wysocko Małe, ul. Ostrowska 3A, 63-421 Przygodzice, rok rejestracji 2008,

Stowarzyszenie Przyjaciół i Absolwentów Zespołu Szkół w Wysocku Małym,
Wysocko Małe, ul. Kościelna 22, 63-421 Przygodzice, rok rejestracji 2008,

Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Społeczności Wiejskiej Gminy Przygodzice,
Janków Przygodzki, ul. Szkolna 4, 63-421 Przygodzice, rok rejestracji 2009,

Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Wsi Bogufałów „Źródło Baryczy"
Bogufałów 7b, 63-421 Przygodzice, rok rejestracji 2010

7. Edukacja ekologiczna

7.1. Towarzystwo Miłośników Przygodzic

Jednym z najważniejszych celów działalności Towarzystwa Miłośników Przygodzic jest ochrona przyrody i edukacja ekologiczna, które są realizowane nie tylko w wielkopolskiej części Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy", lecz na całym jej terenie. Dotychczas TMP nawiązało współpracę z organizacjami ekologicznymi z regionu dolnośląskiego (Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura", Dolnośląska Fundacja Ekorozwoju, Fundacja Doliny Baryczy, Centrum Edukacyjno-Metodyczne Dolina Baryczy) i wielkopolskiego (Południowowielkopolska Grupa OTOP). Członkowie Towarzystwa wnieśli wkład w utworzenie Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy" i Obszaru Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000. Są autorami kilkudziesięciu artykułów i kilku obszerniejszych publikacji na temat przyrody i turystyki w Wielkopolsce. Zgromadzone przez nich dane na temat obserwacji ptaków zostały opublikowane m.in. w monografiach przyrodniczych: „Ptakach Wielkopolski", „Ptakach Śląska" i „Awifaunie Polski", a także w ogólnopolskich kwartalnikach „Ptaki Polski" i „Notatkach Ornitologicznych". TMP było i jest organizatorem wielu wycieczek regionalnych ukazujących walory przyrodniczo-historyczne Wielkopolski i Dolnego Śląska. Członkowie Towarzystwa przedstawili kilkanaście prezentacji ukazujących walory przyrodnicze regionu, w tym m.in. podczas Zjazdu Ornitologów Śląska na Uniwersytecie Wrocławskim. W 2005 r. członek TMP – Robert Kaczmarek - został wyróżniony odznaką „Złotego Ślepowrona", przyznaną przez Klub Ornitologów Śląska za działalność ornitologiczną prowadzoną w tym regionie. W roku 2007 reprezentował TMP podczas wizyty studyjnej w ramach międzynarodowego partnerstwa Living Lakes (międzynarodowej sieci jezior i innych zbiorników wodnych) w Niemczech a w 2010 r. w Słowenii. Od 2006 r. TMP prowadzi intensywną współpracę ze stowarzyszeniami i organizacjami ekologicznymi z Dolnego Śląska. Obecnie Towarzystwo współtworzy Lokalną Grupę Działania Doliny Baryczy, ponadto wchodzi w skład zespołu opracowującego Program Edukacji Ekologicznej w Dolinie Baryczy. Kilku członków TMP za wkład w popularyzowanie gminy Przygodzice poprzez działania edukacyjne z zakresu ochrony przyrody otrzymało wyróżnienia z rąk wójta – Przemysława Kaźmierczaka. Ponadto w latach

Sadzenie dębów z udziałem członków Towarzystwa Miłośników Przygodzic - fot. archiwum TMP

2004-2005 Robert Kaczmarek i Michał Radziszewski uczestniczyli jako specjaliści do spraw płazów, ptaków i ssaków w opracowaniu wytycznych do planów zarządzania dla obszaru Natura 2000 „Dolina Baryczy", na zlecenie IUCN-Poland. Robert Kaczmarek przeprowadził inwentaryzację przyrodniczą ptaków i płazów na terenie Nadleśnictwa Antonin. W latach 2006-2007 był także współrealizatorem prac Programu Średnich Dotacji Funduszu Na Rzecz Globalnego Środowiska „Ochrona i utrzymanie bioróżnorodności w Dolinie Baryczy". Michał Radziszewski pełnił funkcję regionalnego administratora bazy danych VI Międzynarodowego Cenzusu Bociana Białego na obszarze Wielkopolski (pod kierownictwem PTPP „pro Natura"). W 2008 roku otrzymał jako drugi z członków TMP odznakę „Złotego Ślepowrona".
Członkowie TMP zajmujący się edukacją i ochroną przyrody opublikowali również kilka prac na temat walorów gminy: „Stan pomników przyrody w gminie Przygodzice" (Edmund Radziszewski, 1994) „Turystyka w gminie Przygodzice" (Robert Kaczmarek, 2003), „Krzyże, kapliczki i figury świętych. Obiekty kultu religii chrześcijańskiej w gminie Przygodzice" (Michał Radziszewski, 2008), „Bibliografia wydawnictw ciągłych w gminie Przygodzice w latach 1990-2007" (Waldemar Blaźniak, 2008), „Jubileusz 15-lecia Towarzystwa Miłośników Przygodzic 1993-2008 (Edmund Radziszewski, Waldemar bliźniak, Robert Kaczmarek, 2008) a także wiele artykułów, które ukazały się w „Przygodzickich Wieściach Gminnych" i „Głosie Naszej Gminy". Udzielili również wywiadów w radiu a także promowali walory przyrodnicze regionu w Telewizji Kablowej „PRO-ART".. Członkowie Towarzystwa zajmują się również fotografią przyrodniczą (Wacław Urbankiewicz, Robert Kaczmarek i inni), a ich fotografie znalazły się w wielu różnego wydawnictwach. Michał Radziszewski i Mateusz Matysiak są autorami „Ilustrowanej encyklopedii ptaków Polski", która ukazała się w 2010 r.

7.2. Południowowielkopolska Grupa Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków

W 1992 roku powstała Południowowielkopolska Grupa OTOP, która liczy obecnie 163 osoby. Od 5 lat jest organizatorem Ogólnopolskiego Zlotu „Blisko Bocianów" w Przygodzicach, koordynatorem projektu obserwacji kamerą internetową gniazda bocianów białych „Blisko bocianów". PWG OTOP jest również organizatorem wielu wycieczek, akcji przyrodniczych, spotkań i zadań na rzecz ochrony przyrody.

7.3. Nadleśnictwo Antonin

Podstawową formą edukacji leśnej w nadleśnictwie są pogadanki terenowe przeprowadzane przez pracowników biura nadleśnictwa, leśniczych i podleśniczych dla różnych grup społeczeństwa. Najczęściej do tego celu była wykorzystywana ścieżka przyrodniczo-dydaktyczna w rezerwacie przyrody „Wydymacz" oraz ciekawe przyrodniczo miejsca w poszczególnych leśnictwach.
Spotkania edukacyjne kierowane są głównie do dzieci szkół podstawowych i gimnazjów (łącznie ponad 52% udziału). Coraz częściej odwiedza nadleśnictwo, dzięki działaniom edukacyjnym, również najmłodsza grupa społeczna, jaką są dzieci w wieku przedszkolnym (prawie 12%). Zauważalny jest również odsetek dorosłych uczestniczących w tych spotkaniach. Osoby odwiedzające Nadleśnictwo Antonin oczekują od leśników konkretnych odpowiedzi na nurtujące ich pytania i problemy związane z gospodarką leśną, ochroną przyrody. Spotkania edukacyjne przybierają głównie formę pogadanek i prelekcji (ponad 12%).
Podmiotami, z którymi Nadleśnictwo Antonin współpracuje co roku:
szkoły podstawowe w Przygodzicach, nr 5 im. Mieszka I w Ostrowie Wlkp., Tarchałach Wielkich i Dębnicy, Starostwo Powiatowe w Ostrowie Wielkopolskim, Liga Obrony Kraju „Orzeł" w Ostrowie Wielkopolskim, Gminny Punkt Informacji w Przygodzicach (Chata Regionalna), ochotnicze straże pożarne w Antoninie i Przygodzicach, Fundacja Doliny Baryczy, Południowowielkopolska Grupa OTOP, Stowarzyszenie Na Rzecz Edukacji Ekologicznej „Dolina Baryczy", Towarzystwo Miłośników Przygodzic.
Nadleśnictwo Antonin wykorzystuje w zakresie działalności edukacyjnej swoje obiekty, takie jak:
1. Ośrodek edukacji leśnej „Domek Wilhelma" – dwie sale służą do wyświetlania filmów o tematyce przyrodniczej oraz pogadanek z wykorzystaniem prezentacji multimedialnych.

Bardzo często korzystają z tego rodzaju usług edukacyjnych odwiedzające nadleśnictwo grupy dzieci i młodzieży.
2. Izba przyrodniczo-leśna „Ogrodówka" – w budynku mieści się stała ekspozycja pod tytułem „Spotkanie z lasem", która jest podzielona na cztery działy tematyczne: świat roślin, świat zwierząt, przemysł drzewny i ochronę przyrody.
3. Leśne wiaty dydaktyczne koło „Domku Wilhelma" – dwie wiaty połączone łącznikiem z grillem i miejscem na ognisko, gdzie najczęściej podsumowywano wycieczki do lasu, omawiano szerzej zagadnienia nurtujące odwiedzających nadleśnictwo oraz przekazywano drobne materiały informacyjne i dydaktyczne.
4. Leśna wiata dydaktyczna przy „Ogrodówce" – wiata służy za miejsce, w którym rozpoczyna się „zajęcia" edukacyjne. Tutaj też przedstawia się zagadnienia związane z geografią i historią regionu.
5. Ścieżka przyrodniczo-dydaktyczną w rezerwacie przyrody „Wydymacz" – ścieżka o długości 1,7 km (lub inny wariant 2,5 km) z 12 przystankami tematycznymi (tablice) jest najczęściej odwiedzanym miejscem w nadleśnictwie.
6. Sala i dyżurka przeciwpożarowa (PAD) w budynku siedziby nadleśnictwa – częste wizyty przy omawianiu zagadnień dotyczących pracy nadleśnictwa i ochrony przeciwpożarowej w lasach.
7. Wieża obserwacyjna (birdwatching) w Trzcielinach – wieża najczęściej wykorzystywana w planowanych przez nadleśnictwo terenowych zajęciach dydaktycznych i warsztatach.

8. Kultura

8.1. Gminny Ośrodek Kultury w Przygodzicach

Dwadzieścia pięć lat temu na mocy Uchwały Nr III/18/84 z dnia 28 grudnia 1984 roku Rady Narodowej został powołany Gminny Ośrodek Kultury w Przygodzicach.
Aktualnie w Ośrodku działają sekcje: Zespół Pieśni i Tańca „Przygodzice, Chór Nauczycielski Gminy Przygodzie oraz Zespół Śpiewaczy „Baryczanki" i Kapela „Boćki", sekcja teatralna „Łzy Feniska", aerobiku, dziennikarska, szkoła języków obcych. W Ośrodku znajduje się pracownia muzyczno-plastyczna, gdzie odbywa się szereg różnych zajęć, w tym zajęcia wokalne. Od ponad roku po zmianie statutu przy ścisłej współpracy z LZS-ami Ośrodek poszerzył swoją ofertę programową o działalność sekcji rekreacyjno-sportowych.
W swojej historii Ośrodek zdobywał wiele nagród i wyróżnień. Zespół Pieśni i Tańca „Przygodzice" wygrywał szereg przeglądów i biesiad folklorystycznych a w 2009 roku z okazji swojego jubileuszu został wyróżniony Odznaką Honorową za Zasługi dla Województwa Wielkopolskiego. Swoje osiągnięcia ma również Chór Nauczycielski oraz Studio Piosenki. Za działalność rekreacyjno-sportową w 2009 roku Ośrodek został wyróżniony przez Krajowe Zrzeszenie LZS Złotą Honorową Odznaką Zrzeszenia. Swój udział ma również Ośrodek przy Zdobyciu V miejsca w Krajowym Konkursie „Karol" na najlepszą inicjatywę z zakresu upowszechniania kultury fizycznej i sportu wśród dzieci i młodzieży ze środowiska wiejskiego. Oprócz działalności poszczególnych sekcji Ośrodek współpracuje ze szkołami, sołectwami, jest organizatorem i współorganizatorem wielu imprez kulturalnych, okolicznościowych oraz rekreacyjno-sportowych.

Gminny Ośrodek Kultury w Przygodzicach,
ul. Wrocławska 52
63-421 Przygodzice
Dyrektor:
Zenon Walczak
Telefon/Fax: 62-592-70-11
e-mail: gokp@osw.pl
Godziny otwarcia:
poniedziałek - piątek: 07:00 - 20:00

sobota - niedziela: na żądanie

8.2. Zespół Pieśni i Tańca „Przygodzice”

Zespół Pieśni i Tańca „Przygodzice” na II Przeglądzie Kulturalnym Doliny Baryczy, fot. A. Barczak.

Obecny Zespół Pieśni i Tańca „Przygodzice” liczy sobie 12 lat i działa przy Gminnym Ośrodku Kultury. Przed nim powstał w Przygodzicach i istniał kilka lat pierwszy Zespół. Aktualnie tańczy 60 młodych tancerzy w wieku od 10 do 20 lat. W swoim repertuarze młodzież z zespołu posiada oprócz wieli tańców wielkopolskich także poloneza, mazura, kujawiaka, oberka, tańce kaszubskie i taniec z batami. Zespół „Przygodzice” występuje na festiwalach i estradach w Kraju i poza jego granicami. Na swojej trasie koncertowej pokonał tysiące kilometrów, zwiedził wiele wsi, miast i krajów (Francję, Czechy, Słowację, Serbię, Chorwację, Grecję, Ukrainę) dając ponad 300 występów. Miał okazję prezentować kulturę, obyczaje i zwyczaje wielkopolskie. W 2010 roku występował ponad 30 razy, w tym w Parlamencie Europejskim w Brukseli i na Festiwalu w Fougeres (czyt. Fusze) we Francji. Oprócz tańców zespół kultywuje obrzędy: kolędowania z szopką, dożynki, Zapusty-Podkoziołek, Gaik-Maik – Marzanna.

Opiekun zespołu – Ewa Mazurkiewicz
Choreograf – Arleta Polańska, Ryszard Lewandowski
Instruktor i kierownik zespołu – Zygmunt Paszkowski

8.3. Kapela „Boćki”

Działa od 2 lat przy GOK w Przygodzicach. W swoim repertuarze posiada utwory ludowe, biesiadne i taneczne. Współpracuje z Zespołem Pieśni i Tańca „Przygodzice” oraz Zespołem Śpiewaczym „Baryczanki” z Przygodzic. Kapela „Boćki” występuje w składzie: 2x Klarnet, Puzon, Trąba, Skrzypce, Kontrabas, Akordeon, Bęben, Keyboard. Wszystkie utwory wykonywane przez Kapelę „Boćki” i „Baryczanki” są zaaranżowane przez Stanisława Śliwińskiego.

Kierownik zespołu - Leszek Łuczak.

8.4. Biblioteka Publiczna Gminy Przygodzice im. Gustawa Bojanowskiego

Posiada 5 filii na terenie całej gminy. Główne zadania biblioteki to:
- gromadzenie, opracowywanie i przechowywanie materiałów bibliotecznych, ze szczególnym uwzględnieniem materiałów dotyczących naszego regionu
- udostępnianie zbiorów bibliotecznych na miejscu, wypożyczanie do domu oraz prowadzenie wypożyczeń międzybibliotecznych, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb dzieci i młodzieży oraz ludzi niepełnosprawnych.
- udzielanie informacji bibliotecznej, bibliograficznej i katalogowej,
- popularyzacja książki i czytelnictwa
- usługi kserograficzne dla czytelników - powiększanie i pomniejszanie dokumentów, format A3,A4 (odpłatne),
- udostępnianie na miejscu w czytelni multimediów (bezpłatne),
- wydruki komputerowe z informacyjnych baz danych, encyklopedii (odpłatne),
- dostęp do Internetu 1536kb/s (bezpłatnie do końca roku 2007),
- laminowanie materiałów bibliotecznych (odpłatnie),

Posiada bardzo dużą liczbę czytelników (ok. 2000) i księgozbiór w liczbie ok. 15.500 egzemplarzy.

Biblioteka Publiczna Gminy Przygodzice
im. Gustawa Bojanowskiego
ul. Wrocławska 52
63-421 Przygodzice
telefon: 62/ 592-67-09
e-mail: bibl_przyg@poczta.onet.pl

Dyrektor biblioteki: Maria Pietrzak

Godziny otwarcia:
poniedziałek: od 8:00 do 16:00
wtorek: od 7:30 do 17:00
środa: 7:30 do 16:00
czwartek: od 7:30 do 18:00
piątek: od 7:30 do 18:00

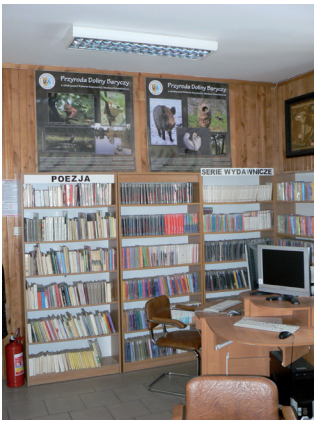

Pomieszczenie biblioteki z kawiarenką internetową, fot. R. Kaczmarek.

Na terenie gminy dość prężnie funkcjonuje jeszcze Chór Nauczycielski Gminy Przygodzice z siedzibą w Przygodzicach i zespół taneczny przy Zespole Szkół w Jankowie Przygodzkim.

Piśmiennictwo

Anders P. *Kalisz, Ostrów Wielkopolski i okolice – przewodnik*. Wyd. 2., Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1986.
Anders P. *Województwo kaliskie*. Krajowa Agencja Wydawnicza RSW, Poznań 1980.
Bartkowski T. *Wielkopolska i Środkowe Nadodrze*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970.
Bartkowski T. *Wielkopolska – zagadnienie granic w aspekcie przestrzeni historycznej*. Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią, 1997, A, 48: s. 7–20.
Blaźniak W. *Próba oceny biocenotycznej śródłąkowych wysp leśnych w pasie Łąk Górnobaryckich na podstawie flory roślin naczyniowych i awifauny lęgowej*. (Mscr.) Katedra Botaniki Leśnej, Wydziału Leśnego Akademii Rolniczej im. A. Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań 2002.
Błaszyk H. *Rozwój lesistości Wielkopolski*. Kronika Wielkopolski, 1974, 3 (4): s. 53–73.
Boras Z. *Ostrów i jego region od początków XVI wieku do roku 1793*. [W:] Bartkowski T. (i in.). *Ostrów wielkopolski. Dzieje miasta i regionu*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1990, s. 113–151.
Borysiak J., Kasprowicz M. *Charakterystyka geobotaniczna*. [W:] Mielcarek M. i in. *Inwentaryzacja przyrodnicza gminy Przygodzice*. (Mscr.) Pracownia Dokumentacji Ekologicznych, Poznań 1991, s. 24–71.
Broda J. *Historia leśnictwa w Polsce*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań 2000.
Bukowski Z. *Kamienia epoka*. [W:] Leciejewicz L. (red.). *Mały słownik kultury dawnych Słowian*. Wiedza Powszechna, Warszawa 1972.
Celiński F., Wojterski T. *Sędziwe dęby w Antoninie pod Ostrowem Wielkopolskim*. Rocznik Dendrologiczny, 1956: vol. XI, s. 329–344.
Inwentaryzacja krajoznawcza Polski. Województwo kaliskie. Obiekty i walory krajoznawcze. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze „Kraj", Warszawa 1990, tom 13.
Czyżewski J. Dolina Baryczy. (Szkic geograficzny). Czasopismo Geograficzne, 1948: 19, 1–4: s. 125–155.
Demianowicz Z. *Rośliny miododajne*. Warszawa 1953.
Denisiuk Z. *Materiały do znajomości flory Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej*. Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią, 1964, 14, s. 151–162.

Dolata P. T. *Gmina Przygodzice. Mapa przyrodniczo-krajoznawcza 1:35 000*. Studio Wydawnicze PLAN, Wrocław 2008.
Dolata P. T. *Powiat ostrowski. Mapa przyrodniczo-krajoznawcza 1:70 000*. Poznań 2006.
Dolata P. T. *Stawy Przygodzickie – zagrożenia i postulaty ochronne*. Przegląd Przyrodniczy, 1993: IV, 3, s. 181−192.
Dyjor S., Kuszell T. *Budowa geologiczna pradoliny Baryczy*. Acta Univ. Wratisl., Pr. Geol.-Miner. 1975, 247: s. 115–146.
Eichhorn K. F. *Stosunek książęcego domu Radziwiłłów do domów książęcych w Niemczech.* Tłumaczenie: L. Hr. Rzyszczewski, Księgarnia Aug. Emm. Glückberga, Warszawa 1843.
Falkowski M., Karłowska G. *Rozwój łąkarstwa w Wielkopolsce*. PTPN, Prace Komitetu Nauk Rolniczych i Leśnych. 1961 − 9, 2, s. 51–246.
Falkowskia M., Karłowska G. *Bibliografia łąkarstwa i gospodarki łąkowej Wielkopolski 1800–1970*. Biblioteka Muzeum Rolnictwa w Szreniawie, 5, Poznań 1974.
Fronczak K. *Leśne Kompleksy Promocyjne. Las w dziewiętnastu odsłonach*. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2007, s. 155−166.
Gąsiorowski A. *Granice Wielkopolski*. [W:] Topolski J. (red.). *Dzieje Wielkopolski. Tom 1. Do roku 1793*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1969, s. 31–32.
Głębocki B., Roszczewski P. *Rolnictwo i leśnictwo*. [W:] Zajchowska S. (red.). *Województwo Kaliskie*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1979, s. 224–317.
Gottschalk J. *Beiträge zur Rechtssiedlungs und Wirtschaftsgeschichte des Kreises Militsch bis zum Jahre 1648*. Breslau 1930, s. 44–132.
Górzyński S. *Rodzina Radziwiłłów i ich tytuły.* [W:] Praca zbiorowa. *Radziwiłłowie herbu Trąby*. Archiwum Główne Akt Dawnych i Wydawnictwo DiG, Warszawa 1996.
Grynia M. *Łąki trzęślicowe Wielkopolski*. PTPN, Prace Komitetu Nauk Rolniczych i Leśnych, 1962: 13, 2: s. 145–269.
Hilczer–Kurnatowska Z. *Krajobraz naturalny i kulturalny*. [W:] Leciejewicz L. (red.). *Mały słownik kultury dawnych Słowian*. Wiedza Powszechna, Warszawa 172.
Hładyłowicz K. J. *Zmiany krajobrazu i rozwój osadnictwa w Wielkopolsce od XIV do XIX wieku. Badania z dziejów społecznych i gospodarczych*. Lwów 1932.
Iwanowski Cz., Łuczak Z., Mikstacki B. *Przegląd wielkopolskich zabytków przyrody*. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Poznań 1966.
Jastrzębska M., Grzesiak E., Jastrzębska A., Mikołajczyk M., Kania A., Gruchot Cz., Bośląk M., Janicka K. *Stadium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Przygodzice. Część I. Diagnoza stanu.* Ostrów Wielkopolski / Przygodzice 1999.
Kaczmarek R. *Rezerwat przyrody „Wydymacz". Poznajmy go bliżej*. Przygodzickie Wieści Gminne, 2001: r. 3, nr 5 (15).
Kaczmarek R. *Stawy Przygodzickie − ginące piękno doliny górnej Baryczy*. Ptaki Polski, 2007: 6.
Kaczmarek R. *Turystyka w gminie Przygodzice*. Towarzystwo Miłośników Przygodzic, Przygodzice 2003.
Kaczmarek R., Blaźniak W., Matysiak M. *Występowanie mewowców Lari na Stawach Przygodzickich*. Notatki Ornitologiczne, 2005, 46, s. 179−187.
Kaczmarek R., Blaźniak W., Matysiak M. *Rybitwy Stawów Przygodzickich*. Zausznik, 2001: 3 (2−4).
Kaczmarek R., Radziszewski M. *Ptaki kompleksów leśnych i parkowych w gminie Przygodzice*. Zeszyty Przygodzickie, 1997, 2.
Kamiński H., Wilińska M., Ziemińska M. *Rody magnackie Rzeczypospolitej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 189−214.
Karwowski S. *Leszczyńscy herbu Wieniawa*. I Związkowa Drukarnia we Lwowie, Lwów 1916.
Kasprzak K. *Ochrona pomników przyrody. Zasady postępowania administracyjnego*. Wydawnictwo „Abrys", Poznań 1995.
Kasprzak K., Raszka B. *Lasy Rychtalskie*. Kronika Wielkopolski, 2004, nr 3 (111), s. 5−19.
Kawiński W. *Rola użytków zielonych w kształtowaniu ornitofauny kompleksu Stawów Przygodzickich*. (Mscr.) Katedra Łąkarstwa, Wydziału Rolnego Akademii Rolniczej w

Poznaniu, Poznań 2003.
Kąsinowska R. *Gołuchów. Rezydencja magnacka w świetle źródeł*. Ośrodek Kultury Leśnej w Gołuchowie, Gołuchów 2006.
Kondracki J. *Geografia regionalna Polski*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
Kornaś J. *Wpływ człowieka i jego gospodarki na szatę roślinną Polski – flora synantropijna*. [W:] Szafer W (red.). *Szata roślinna Polski*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1959, s. 89–125.
Kostrowicki A. S. *Świat zwierzęcy*. [W:] Starkel L. (red.). *Geografia Polski – środowisko przyrodnicze*. Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 1999.
Kronika Państwowego Gospodarstwa Rybackiego w Przygodzicach. (Mscr.) Przygodzice 1986.
Kruszyk B. *Mikołaj Trąba: Archidiecezja Gnieźnieńska*. http://www.archidiecezja.pl
Krygowski B. *Geografia fizyczna Niziny Wielkopolskiej. I. Geomorfologia*. PTPN, Komitet Fizjograficzny, Poznań 1961.
Kwilecki A. *Radziwiłłowie herbu (Trzy) Trąby*. [W:] Kwilecki A. (red.). *Ziemiaństwo wielkopolskie. W kręgu arystokracji*. Poznań 2004, s. 381−439.
Łucki J. *Unia w Horodle 1413 roku*. http://www.herbarz.net
Łuczyński R. M. *Rezydencje magnackie w Kotlinie Jeleniogórskiej w XIX wieku*. Oficyna Wydawnicza ATUT Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2007.
Łukaszewicz J. *Krótki opis historyczny kościołów parochialnych, kościółków, kaplic, klasztorów, szkółek parochialnych, szpitali i innych zakładów dobroczynnych w dawnej diecezyi poznańskiej*. Tom 2., Księgarnia Jana Konstantego Żupańskiego, Poznań 1859.
Macko S. *Roślinność doliny Baryczy*. Czasopismo Geograficzne, 1948: 19, 1–4: s. 186-202.
Maj J., Nowacki D. *Przewodnik po szlakach turystycznych okolic Ostrowa Wielkopolskiego*. Oddział PTTK w Ostrowie Wielkopolskim, ZWD „POLIGRAFIA" S.C., Ostrów Wielkopolski [2006].
Małyszko S. *Dawne budownictwo folwarczne. Majątki wielkopolskie. Tom III. Powiat ostrowski.* Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie, Szreniawa 1996
Matuszkiewicz J. M. *Krajobrazy roślinne i regiony geobotaniczne Polski*. *Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Prace Geogr. 158. Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wyd. PAN, Wrocław, Warszawa, Kraków 1993.*
Matuszkiewicz J. M. *Zespoły leśne Polski*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
Matuszkiewicz W. *Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
Matysiak M. *Występowanie ptaków z rzędów: perkozy Podicipediformes, brodzące Ciconiiformes i blaszkodziobe Anseriformes w rejonie Stawów Przygodzickich*. (Mscr.) Katedra Gospodarstwa Łowieckiego Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań 1998.
Mielcarek M. 1993: *Dokumentacja podstawowa dla obszaru chronionego krajobrazu „Wzgórza Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanowska". Synteza*. (Mscr.) Pracownia Dokumentacji Ekologicznych, Poznań 1993.
Mielcarek M., Borysiak J., Cielewicz J., Kasprowicz M., Kupczyk M., Mielcarek H., Porębska-Wanat B. *Inwentaryzacja przyrodnicza gminy Przygodzice* (*woj. kaliskie*). Pracownia Dokumentacji Ekologicznych, Poznań 1991, ss. 90. (Mscr.)
Nowak J. *Fizjografia regionu*. [W:] Bartkowski T. i in. *Ostrów Wielkopolski. Dzieje miasta i regionu*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1990, ss. 7–40.
Olejniczak M. *Między Prosną a Baryczą*. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Ostrów Wielkopolski, 2001.
Olejniczak M. *Powiat ostrowski. Przewodnik*. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Ostrów Wielkopolski, 2007.
[Plater L.] *Opisanie historyczno-statystyczne Wielkiego Księztwa Poznańskiego*. Wydanie J. N. Bobrowicz − Księgarnia Zagraniczna, Lipsk 1846.
Pacyniak C. Najstarsze drzewa w Polsce. Przewodnik. Wydawnictwo PTTK „Kraj", Warszawa 1992.
Pawłowski S. *O kształtach powierzchni i o podziale Wielkopolski na krainy*. Badania

Geograficzne nad Polską Północno-Zachodnią. 1931, 7–8: s. 140–141.
Peśla D. *Dębnica 1460−1990* (*Monografia*). Dębnica 1992.
Piasecki K. Janków *Przygodzki i okolice. Edukacja i rozwój, historia znad Trzcielin i Baryczy*. Jankowskie Notatki, 2010: nr 4.
Plan Urządzenia Lasu Nadleśnictwa Antonin na okres od 1 stycznia 2004 roku do 31 grudnia 2013 roku. Tom I, część 1. Część ogólna (*elaborat*). Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Poznaniu, Poznań 2004.
Plan Urządzenia Lasu Nadleśnictwa Antonin na okres od 1 stycznia 2004 roku do 31 grudnia 2013 roku. Tom I, część 2. Program ochrony przyrody. Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Poznaniu, Poznań 2004.
Plan Urządzenia Lasu Nadleśnictwa Krotoszyn na okres od 1 stycznia 2008 roku do 31 grudnia 2017 roku. Tom I, część 1. Część ogólna (*elaborat*). Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Poznaniu, Poznań 2008.
Plan Urządzenia Lasu Nadleśnictwa Taczanów na okres od 1 stycznia 2001 roku do 31 grudnia 2010 roku. Tom I, część 1. Część ogólna (*elaborat*). (Mscr.) Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Poznaniu, Poznań 2002.
Pudlis E. *13 wrót do leśnego królestwa. Przewodnik po leśnych kompleksach promocyjnych.* Wyd. 2., Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa 2003.
Radziszewski E. *Stan pomników przyrody w gminie Przygodzice (województwo kaliskie)*. Koło Miłośników Przygodzic, Przygodzice 1994.
Radziszewski E. *Przygodzickie znaleziska archeologiczne*. Zeszyty Przygodzickie, 1998: nr 3.
Radziszewski E. *Radziwiłłowie na Przygodzicach.* Przygodzice 1998.
Radziszewski E. *Radziwiłłowie wielkopolscy. Od Kiernowa do Antonina*. Rocznik Ostrowskiego Towarzystwa Genealogicznego, 2009: tom IV.
Radziszewski E., Blaźniak W., Kaczmarek R. Jubileusz *15-lecia Towarzystwa Miłośników Przygodzic 1993-2008*. Towarzystwo Miłośników Przygodzic, Przygodzice 2008.
Radziszewski M. *Nowe gatunki ptaków w rezerwacie „Wydymacz”*. Przygodzickie Wieści Gminne 2008: r. 10, nr 3 (52).
Radziszewski M. *Krzyże, kapliczki i figury świętych. Obiekty kultu religii chrześcijańskiej w gminie Przygodzice*. Przygodzice 2008.
Ranoszek E., Ranoszek W. *Przyroda doliny Baryczy – przewodnik*. PTPP „pro Natura” Wrocław, Komitet Narodowego Czynu Pomocy Szkole i Ośrodek Edukacji Ekologicznej przy I LO w Miliczu.
Ranoszek E., Ranoszek W. *Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”. Przewodnik przyrodniczy*. Wydawnictwo Gottwald, Milicz 2004.
Ranoszek W. [*Mapa*] Dolina *Baryczy – część wschodnia, skala 1:70 000*. Wyd. 2., Studio PLAN, Wrocław 2009.
Ranoszek W. *Wpływ warunków naturalnych na rozwój osadnictwa w dolinie Baryczy*. [W:] Ranoszek E. (red.). *Gospodarka wodna w dolinie Baryczy i jej wpływ na rozwój regionu*. Materiały z seminarium 16.10.1998 w Miliczu. Wrocławski Zespół Parków Krajobrazowych, Milicz 1999.
Rotnicka J., Rotnicki K. *Warunki naturalne rozwoju regionu*. [W]: Zajchowska S. (red.). *Województwo Kaliskie*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1979.
Rozwadowski J. *Studia nad nazwami wód słowiańskich*. PAU, Prace Anomastyczne. 1948, 1.
Różycki S. Z. *Plejstocen Polski środkowej*. Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972.
Rusińska A., Bocheński W. *Materiały do brioflory Wielkopolski*. Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią, 1993, tom XLII, seria B, Botanika, s. 77-87.
Sachs E. B. *Kilka opowieści z życia Kurzbachów – panów z Doliny Baryczy*. Kronika Doliny Baryczy, 2003, tom IX, s. 119−131.
Sapieja-Nowicka W. *60-lecie. Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych Centrum Kształcenia Ustawicznego*. Przygodzice 2007.
Semkowicz W. *O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle 1413 roku.* Rocznik Towarzystwa Heraldycznego, 1920, tom V, s. 39−57.
Stecki K. *Osobliwe i godne ochrony drzewa z Poznańskiego, Pomorza i innych dzielnic*

Polski. Rocz. Polskiego Towarzystwa Dendrologicznego, 1928, 2: s. 2–19.
Syrokoml W. *Wędrówki po moich niegdyś okolicach. Wspomnienia, studja historyczne i obyczajowe*. Nakładem i Drukiem Józefa Zawadzkiego, Wilno 1853.
Szafer W. *Szata roślinna Polski Nižowej*. [W:] Szafer W., Zarzycki K. (red.). *Szata roślinna Polski*. Wyd. 2., Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972, s. 17–188.
Śliwa P., Strzeliński P., Klimaszyk P., Jaros R. *Plan ochrony rezerwatu „Wydymacz"*. Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra", Poznań 2004.
Trampler T., Kliczkowska A., Dmyterko E., Sierpińska A. *Regionalizacja przyrodniczo-leśna Polski na podstawach ekologiczno-fizjograficznych*. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1990.
Wędzki A. *Region ostrowski w średniowieczu*. [W:] Bartkowski T. i in. *Ostrów Wielkopolski. Dzieje miasta i regionu*. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1990, s. 71–112.
Wielkopolski Słownik Biograficzny. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Poznań 1983.
Wiatr B. *Obserwacje ornitologiczne ze stawów rybnych w Przygodzicach.* Notatki Przyrodnicze, 1970: 4, 5, s. 15-21.
Wilczyński R. *Stan i przyczyny niszczenia starych dębów w okolicy Antonina k. Ostrowa Wlkp. ze szczególnym uwzględnieniem strat spowodowanych przez kozioroga dębosza.* (Mscr.) Praca maturalna z biologii w roku szkolnym 1978/1979. Zespół Szkół – Liceum Ogólnokształcące w Ostrowie Wlkp., Ostrów Wielkopolski 1979.
Wilczyński R. *Dęby antonińskie.* Chrońmy Przyrodę Ojczystą, 1983: 39, z. 3, s. 48–52.
Wobe M. F. [Leybowicz H.] *Icones familiae ducalis Radivilianae ex originalibus In Gazophylacio Ordinationis ab Antiquo fervatis picturis desumptae: inscriptionibus historico-genealogicis ex dokumentis authenticis compendiofe illustratae Ab Anno Virginei partus 1346 Ad Annum 1758 deductae.* Nesvisii: in Typographia Privilegiata Ducali Radiviliana Collegii Societatis Jesu, [1758].
Wodziczko A., Krawiec F., Urbański J. *Pomniki przyrody Wielkopolski.* Wydawnictwo Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze, 1938, z. 8., ss. 472.
Wojtaszyn G., Rutkowski T., Wiewióra D., Mac H. *Zasiedlenie skrzynek ptasich i nietoperzowych na terenie Nadleśnictwa Antonin - południowa Wielkopolska.* In: Materiały konferencyjne, XIII Ogólnopolska Konferencja Chireptologiczna, Błażejewko, 5-7 listopada 1999. PTOP „Salamandra", Poznań: 47.
Woś A. *Klimat Niziny Wielkopolskiej*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1994.
Woś A. *Zarys klimatu Polski*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1996.
Woś Cz. *Rysunki. Starostwo Powiatowe w Ostrowie Wielkopolskim*. Ostrów Wielkopolski 2010.
Woźniak J. *Ekspertyza techniczna Rzeczoznawcy budowlanego. Ocena stanu technicznego konstrukcji budynku i określenie zasadności i możliwości wykonania prac remontowych tzw. „Pałacu Przebendowskich" w Przygodzicach*. (Mscr.) Ostrów Wielkopolski 2009.
Zielińska T. *Radziwiłłowie herbu Trąby – dzieje rodu. [W:] Praca zbiorowa.* Radziwiłłowie herbu Trąby. *Archiwum Główne Akt Dawnych i Wydawnictwo DiG, Warszawa 1996.*
Ziółkowska M. *Gawędy o drzewach*. Arkona Publishing House, Warszawa 1993.

Strony internetowe:

www.barycz.pl
www.nasza.barycz.pl
http://ostrow-wielkopolski.pttk.pl
www.pwg.otop.org.pl
www.przygodzice.pl
www.przygodzice.za.pl
www.turystyka.iostrow.com

BANK SPÓŁDZIELCZY W RASZKOWIE

ul. Ostrowska 28
od pn. do pt. w godz. od 8.00 – 17.00, w każdą sobotę od 8.00 do 12.00
tel. 62 734- 41- 11, 734-33-31

Oddział w Ostrowie Wlkp.

ul. Wolności 34 (Cech Rzemiosł)
od pn. do pt. w godz. 9.00 - 17.00
tel. 62 735-68-81, 735-51-97

Oddział w Przygodzicach

ul. PTR 11 (Teren Szkoły)
od pn. do pt. w godz. 8.00 - 16.00
tel. 62 735-24-09, 733-60-23

OFERUJE KOMPLEKSOWĄ OBSŁUGĘ BANKOWĄ:

- Kredyty
- Lokaty terminowe
- Rachunki bankowe
- Rozliczenia
- Usługi internetowe

RASZKOWSKI BANK SPÓŁDZIELCZY
TO BANK
PRZYJAZNY DLA KLIENTÓW!

OŚRODEK KULTURY GMINNY W PRZYGODZICACH

Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Przygodzic

Powiat Ostrowski

Leśny Kompleks Promocyjny "Lasy Rychtalskie"

Nadleśnictwo Antonin

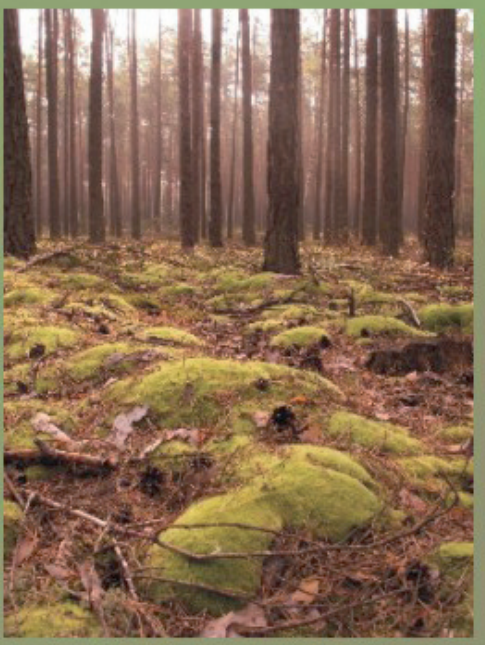

Antonin

ul. Wrocławska 11
63-421 Przygodzice
tel. 062 734 81 24
fax. 062 734 81 28
www.poznan.lasy.gov.pl/antonin
e-mail: antonin@poznan.lasy.gov.pl

AGRO-SPA
Chynowa 184
63-421 Przygodzice
tel. 502 134 167
e-mail: info@agro-spa.com.pl

Zaproszenie

www.agro-spa.com.pl

ZAPRASZAMY DO AGRO SPA CHYNOWA

Kierujemy dziś do Państwa propozycję złożenia wizyty w naszym obiekcie wypoczynkowo-relaksacyjnym AGRO SPA CHYNOWA.
Nowooddany do użytku budynek, jego położenie w ustronnym miejscu Doliny Baryczy oraz kameralny charakter sprzyjają odnowie biologicznej, wypoczynkowi, kontemplacji oraz relaksowi.

Posiadamy do Państwa dyspozycji:

4 wysokostandardowe pokoje gościnne
salę kominkową (możliwość organizacji spotkań firmowych, biznesowych, rodzinnych lub w grupie znajomych), ogród zimowy z jacuzzi dla 5 osób z widokiem na lasy i łąki, gabinet masażu

Oferujemy:

organizację spotkań, imprez okolicznościowych na łonie natury: grill, ognisko, kuligi, relaks w jacuzzi i gabinecie, aktywna forma wypoczynku Nordic Walking z instruktorem

Proponujemy Państwu:

karnety na pobyt i usługi w Agro Spa np. jako upominek dla kontrahentów, współpracowników, pracowników przedstawicieli handlowych, rodziny oraz przyjaciół, imprezy integracyjne, firmowe Wigilie-możliwość połączenia z kuligiem

ZAPRASZAMY

więcej informacji www.agro-spa.com.pl
tel. 0/502 134 167

USŁUGI
WODNO-KANALIZACYJNE

UL. KASZTANOWA 26
63-421 PRZYGODZICE
TEL. 62 592 66 37

Robert Kaczmarek. Z zamiłowania przyrodnik, ornitolog, turysta i fotograf, absolwent Społecznej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi (oddz. zam. w Ostrowie Wielkopolskim) na kierunku Stosunki Międzynarodowe o specjalności Integracja Europejska, obecnie pracownik Starostwa Powiatowego w Ostrowie Wielkopolskim.

Jest przewodniczącym Towarzystwa Miłośników Przygodzic, członkiem Zarządu Stowarzyszenia Na Rzecz Rozwoju Przygodzic i Stowarzyszenia Na Rzecz Rozwoju Społeczności Wiejskiej Gminy Przygodzice oraz wiceprzewodniczącym Rady Stowarzyszenia „Partnerstwo dla Doliny Baryczy" a także innych lokalnych organizacji. Środowiskiem przyrodniczym a przede wszystkim ochroną ptaków zajmuje się od 1994 roku, dodatkowo jest organizatorem wielu przedsięwzięć edukacyjnych (m.in. akcje sadzenia dębów) i wycieczek przyrodniczo-krajoznawczych).

W latach 2004-2005 uczestniczył jako specjalista do spraw płazów, ptaków i ssaków w projekcie „Natura 2000" na obszarze Doliny Baryczy, w części wielkopolskiej a także przeprowadził inwentaryzację przyrodniczą dotyczącą ptaków i płazów na terenie Nadleśnictwa Antonin. W latach 2006-2007 był współrealizatorem prac Programu Średnich Dotacji Funduszu Na Rzecz Globalnego Środowiska „Ochrona i utrzymanie bioróżnorodności w Dolinie Baryczy.

Nawiązał współpracę z wieloma organizacjami ekologicznymi i ośrodkami uniwersyteckimi z całego kraju, z którymi prężnie współpracuje. Miał swój wkład w powstanie Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy" i Obszaru Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000. Napisał kilkadziesiąt artykułów i kilka obszerniejszych publikacji na temat regionalnej przyrody i turystyki. W 2005 r. otrzymał we Wrocławiu odznakę „Złotego Ślepowrona" za działalność ornitologiczną i badania prowadzone na Śląsku. W 2007 i 2010 r. reprezentował Towarzystwo Miłośników Przygodzic na wyjeździe studyjnym projektu Living Lakes nad jeziorem Bodeńskim w Niemczech i w Słowenii. W 2008 roku otrzymał wyróżnienie od wójta gminy Przygodzice za edukację ekologiczną prowadzoną w szkołach. Został powołany do zespołu opracowującego Program Edukacji Ekologicznej w Dolinie Baryczy.

Waldemar Blaźniak. Przyrodnik, leśnik i pszczelarz, absolwent Wydziału Leśnego Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu, obecnie pracownik Nadleśnictwa Antonin.

Jest członkiem kilku organizacji lokalnych, m.in. Towarzystwa Miłośników Przygodzic, Koła Pszczelarzy w Przygodzicach. Ochroną przyrody w dolinie Baryczy (szczególnie ochroną ptaków) zajmuje się od 1992 roku, interesuje się również geografią fizyczną i historyczną tego obszaru, a ponadto edukacją przyrodniczą, pszczelarstwem oraz fotografią przyrodniczą.

Był członkiem rady opiniującej pilotażowy program ochrony przyrody w dolinie Baryczy w latach 2005–2006 w ramach nowopowstałej ostoi specjalnej ochrony ptaków „Dolina Baryczy" oraz brał udział w zespole, którego celem było opracowanie programu „Edukacja ekologiczna w Dolinie Baryczy". Uczestniczył także w pracach zespołu nad projektem Baltic Forest (Las Bałtycki). Projekt zainicjowany, w skali kraju, przez Urząd Marszałkowski i Regionalną Dyrekcję Lasów Państwowych w Poznaniu.

Współorganizator i przewodnik kilku wycieczek w rejonie doliny Baryczy. Autor kilkunastu artykułów w prasie lokalnej nt. ochrony przyrody w dolinie Baryczy i pszczelarstwa. Współautor dwóch artykułów w czasopismach ornitologicznych.

ISBN 978-83-921849-5-9